

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KATONA CSABA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMXII

TARTALOM

1. Értekezések

GYÖRKÖS ATTILA: Magyar hadvezér a páviai hadjáratban?	41
CsÍZI ISTVÁN: A gersei Pethő család címerének változásai az évszázadok folyamán	46
GÓCSÁNÉ MÓRÓ CSILLA: A Blaskovichok világa. A Blaskovich család útja a felemelkedéstől egy nemzeti közgyűjtemény megalapításáig	56

2. Kisebb cikkek

BEKE MARGIT: Erdő Péter esztergom-budapesti érsek címere és pecsétje	67
MARTON-SZABÓ DOROTTYA: Összefoglaló a Magyar Országos Levéltár Magánlevéltárak és Gyűjtemények főosztályának iratgyarapodásáról a 2010–2011-es években	70

3. Könyvismertetés

SAS PÉTER: A heraldikus – Köpeczi Sebestyén József élete és munkássága (ism. SZEKERES ATTILA ISTVÁN)	73
Jelképek a Székelyföldön (Szerk.: MIHÁLY JÁNOS) (ism. RÁCZ GYÖRGY)	77

3. Hírek

Beszámoló a VIII. Vexillológiai Napról (ism. BERZSENYI ANETT)	78
A Vajay Szabolcs emlékkonferenciáról. 2011. október 7–8. Budapest–Fehérváracsurgó (ism. BERZSENYI ANETT)	78
Magyar jelenlét a romániai szakkongresszusokon (ism. SZEKERES ATTILA ISTVÁN)	79
A „Zichy-expedíció” (ism. RÁCZ GYÖRGY)	80

TURUL

LXXXV. évfolyam

2012. 2. füzet

A Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár
1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
turul@mol.gov.hu

Olvasószerkesztők: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

DRASKÓCZY ISTVÁN, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

Heliox Film Kft.

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

GYÖRKÖS ATTILA Magyar hadvezér a páviai hadjáratban?

Adatok a Frangepán család történetéhez és Frangepán Kristóf I. Ferenc francia királyhoz fűződő kapcsolatához*

A Magyar Országos Levéltár DL 25711. jelzetű, összehajtott papírlap egyik oldalára írt, 1524. évi, I. Ferenc francia királyhoz köthető oklevele néhány érdekes adalékkal és több, nem is könnyen megválaszolható kérdéssel gazdagíthatja a Mohács előtti magyar és francia történelem szereplőinek magatartásával kapcsolatos álláspontokat. A szóban forgó oklevelet és annak fordítását tanulmányunk végén közöljük.

Az oklevél leírása

Bár a dokumentum tisztségsorában szerepel a *duc de Millan, seigneur de Gennes* (Milánó hercege, Genova ura) formula is, a szöveg az intitulációban és a zárórészben is egyértelműen jelzi, hogy francia királyi levélről van szó (*de par le Roy*). A Valois uralkodók 1499-től Milánó hercegének címeztették magukat, XII. Lajos ugyanis ekkor szerezte meg az észak-itáliai államot, amelyet később ő és utódai többször elvesztettek. I. Ferenc azonban joggal viselhette a címet, hiszen 1524. október 26-án bevonult a városba, elűzve onnan II. Francesco Sforza herceget.¹ Genova pedig régóta francia befolyási övezetnek számított, ahol az 1507-es lázadás leverése után alkirályt neveztek ki, s a köztársaságot a koronához csatolták.² 1522-ben ugyan a véres *sacco spagnolo* után a Habsburgok megkaparintották a várost,³ de a köztársaság később is franciabarát politikát folytatott, így a Valois uralkodó továbbra is Genova urának tekinthette magát.

Az irat a Magyar Kamara Archívumában megőrzött Nádasdy levéltárból került a Diplomatikai Levéltárba. Szövege francia késő gótikus írásmóddal készült, hiánytalan, jegyzői szignóval és pecsétellátott. Keltezése szerint 1524. november 4-én, a Pávia melletti karthauzi kolostorban keletkezett. A jegyzői aláírás azé a Nicolas de Neufville nevű titkáré, akinek két nappal korábban ugyaninnen, Certosából datált

másik oklevelét is ismerjük.⁴ Tipikusan francia királyi oklevelekre jellemző a szöveg záróformulája: „*Mert ez a kívánságunk.*” [*Car tel est notre plaisir.*]⁵

A dokumentum tájékoztat minden francia tisztségviselőt arról, hogy a király Frangepán Kristófot, Frangepán János gróf testvérét hadsereg felfogadásával és ellenségei megtámadásával bízta meg, s egyben utasítja őket, hogy minden módon támogassák a nevezett személyt vállalkozásának lebonyolításában.

Hogyan kerül egy horvát főúr, Veglia, Modrus és Zengg grófia a francia király szolgálatába és milyen feladatokra kapott megbízást? A kérdések megválaszolásához a történeti közeg és Frangepán Kristóf életpályájának ismeretében juthatunk közelebb, de tanulmányunk elején be kell vallanunk, hogy megnyugtató választ egyikre sem tudunk adni.

A történeti közeg

Az itáliai háborúknak is nevezett Valois–Habsburg konfliktussorozat ezen szakaszában I. Ferenc, miután elfoglalta Milánót, a hatalmának ellenálló Páviát kívánta megszerezni. Az események ismertek: négy hónappal később a város felszabadítására érkező császári csapatok megsemmisítő vereséget mértek a franciákra (1525. február 24.), s maga az uralkodó is V. Károly fogságába került, hogy aztán 1526 januárjában megalázó feltételek között legyen kénytelen aláírni a madridi békét.⁶

Oklevelünk az ostrom első szakaszának idején íródott. A franciák 1524. október 28-án zárták körbe a várost, hosszú tartózkodásra berendezkedve, mert stratégiájuk lényege a kiéheztetés volt. Ferenc mintegy 30 000 főből álló haderővel kelt át az Alpokon, és a térségben ekkor még jóval gyengébb ellenféllel kellett számolnia, a védők ugyanis körülbelül

* A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú projekt támogatta. A projekt az Új Magyarország Fejlesztési Tervén keresztül az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

¹ Jean Jacquart: François Ier. Paris, 1981. 160.

² Didier Le Fur: Louis XI 1498–1515. Un autre César. Paris, 2001. 82–91.

³ J. Jacquart: i. m. 127.

⁴ Ordonnances des rois de France. Règne de François Ier. (Ed. Marcel Bouteron.) Paris, 1933. IV. 57.

⁵ Vö.: Louis de Mas-Latrie: De la formule „Car tel est notre plaisir” dans la chancellerie française. *Bibliothèque de l’Ecole des Chartes*, 42 (1881) 560–564.

⁶ A kérdésre vonatkozó dokumentumokat közli: Aimé Champollion-Figeac: *Captivité du roi François Ier*. Paris, 1847.

9000 katonával rendelkeztek, s a közelben sem tartózkodott felmentésre alkalmas számottevő ellenséges erő. V. Károly azonban minden erejét megfeszítve igyekezett felszabadítani úgy Páviát, mint az egész milánói hercegséget, és alkirálya, Charles de Lannoy révén az ostrom hónapjai alatt olyan haderőt gyűjtött össze, amely végül győzedelmeskedni tudott.

A legjelentősebb utánpótlást Bourbon hercege hozta januárban, aki Ferdinánd főhercegtől, valamint a birodalmi városoktól és rendektől kb. 12 000–15 000 lovas és gyalogost kapott a híres Georg von Frundsberg vezetésével.⁷

A számbeli fölény megőrzése érdekében a franciák is mindent megtettek. December közepén felfogadták a *Bande Nere* néven is ismert Giovanni Medici zsoldosvezért, aki korábban a császár alkalmazásában állt, de kegyvesztettnek érezte magát, ezért 4500 katonájával átállt I. Ferenchez. Januárban csatlakozott hozzájuk 3000 itáliai gyalogossal a toszkánai Renzo de Céri, valamint Genovából tüzérségi utánpótlás érkezett.⁸

Úgy tűnik, hogy Frangepán Kristóf megbízása ennek az erőfölényre tett kísérletnek képezte részét. Több kérdésben azonban bizonytalanok vagyunk. Miért pont őreá esett a választás? Miért nem szól egyetlen más forrás sem ennek a haderőnek a sorsáról? Mi lehetett Frangepán feladata? Hol, milyen harcmezőn, milyen ellenféllel szemben kellett harcba szállnia?

A szereplők

Frangepán Kristóf a korszak egyik érdekes alakja. Thallóczy Lajos megfogalmazása szerint „a XVI. századbeli condottierinek, a Landsknechtnek példányképe”.⁹ Kulcsár Péter hasonlóképpen ír róla: „a kor egyik legtehetségesebb zsoldosvezére”.¹⁰ Horvát főúr, de egyben a Habsburgok zsoldosa, aki Velence ellen harcolt az 1509–1514-es háborúban. Fogságba esett, majd a Serenissima 1518-ban kiadta Franciaországnak,¹¹ de Milánóból még ugyanezen évben megszökött. 1520-ban Ausztriában, elhunyt felesége, Apollonia Lang birtokain tartózkodott, és obervellach-i várában megbízást adott Dürer tanítványának, Jan van Scorel festőnek egy szárnyasoltár készítésére.¹² Ezt követően valószínűleg sógoránál, Matthäus Lang salzburgi érseknél élt egy darabig.¹³

⁷ *Rázsó Gyula*: A lovagkor csatái. Bp., 1987. 282–283., valamint *Angus Konstam*: Pavia 1525. The Climax of the Italian Wars. London, 1996. 46.

⁸ Minderről a legalaposabb leírást még mindig Sismondi régi munkája adja: *Jean Charles Léonard Simonde de Sismondi*: Histoire des républiques italiennes du Moyen Age. Paris, 1815. IX. 363–365.

⁹ A Frangepán család oklevéltára. (Kiad. Thallóczy Lajos–Barabás Samu.) Bp., 1910–1913. I–II. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria. XXXV. És XXXVIII.) (a továbbiakban: Frangepán oklevéltár) II. XLIII.

¹⁰ *Kulcsár Péter*: A Jagelló-kor. Bp., 1981. 198.

¹¹ Frangepán oklevéltár II. (No. CCCXII) 322. 1518. augusztus 26. Amboise.

¹² Mecénási tevékenységéről: *G. J. Hoogewerff*: Jan van Scorel, peintre de la renaissance hollandaise. La Haye, 1923. 17. Tegyük hozzá, hogy az oltárképen Szent Kristóf alakjában maga a megrendelő portréja látható.

¹³ Itteni tartózkodására utal Bakócz Tamás érsek 1521 elején írott levele, amely a Frangepán család hatalmaskodása ügyében a következőket jegyzi meg: „Christoferus comes, qui paulo ante ex carce[re christi]anissimi regis Francie in Mediolano fuit elapsus, non erat in Croatia cum patre et germano suo Ferrando, s[ed] vero in Germania apud dominum salzburgensem”. Frangepán oklevéltár II. (No. CCCXVIII) 352.

1521 októberében már a pikárdiai Valenciennes-ben találjuk, ahol sanyarú sorsában sapkáját is kénytelen volt elzalogosítani.¹⁴ A történet ideje és helye arra enged következtetni, hogy Kristóf ekkor a császári hadseregben szolgált, a záloglevél kiadása előtt egy héttel ugyanis éppen a város előtt zárták körbe a franciák a Habsburg-csapatokat, akik csak ügyes taktikai húzással tudtak kimenekülni a gyűrűből.¹⁵ Ez valószínűleg Frangepánnak is sikerült, hiszen néhány hónappal később már V. Károlytól kapott oklevelet korábbi – észak-itáliai – hőstetteinek elismeréséül.¹⁶ 1522-ben a nürnbergi birodalmi gyűlésen apjával egyetemben fellépett a magyar végváraknak nyújtott segítség érdekében.¹⁷ Később – ahogy látni fogjuk – megvádolták, hogy a törökkel szövetekezett a stájer és karintiai területek fosztogatása érdekében, de az ő vezetésével zajlott Jajca 1525 nyári felmentése a török ostromgyűrűből.¹⁸ Az őszi hatvani országgyűlésen egy – talán nőügyből fakadó – sértés miatt megpofozta Szalkai László esztergomi érseket, amiért néhány napra bebörtönözték.¹⁹ A Mohács utáni utóvédharcokban kitüntette magát: „Ismét csak egy, egyetlen ember, Frangepán Kristóf jelenti – mint annak idején Tomori Pál – az aktív magyar védelmet. Kicsiny, néhány száz emberből álló hada állandó fenyegetés a törökök hátában...” – írta róla Szakály Ferenc.²⁰ Ferdinánd ősszel erősen számított rá, hogy a horvát urakat segíti az ő pártjára állítani a II. Lajos halálát követő trónutódlási viszályban. A sokáig Habsburg zsoldban álló arisztokrata 1526 végén azonban Szapolyait választotta,²¹ s a következő év szeptemberében Varasd várának ostromakor esett el.²²

Ehhez a bonyolult karrierhez kell tehát hozzátennünk eddig ismeretlen francia megbízását. Fentebb ismertetett, meglehetősen sok hiányossággal rekonstruálható rövid életrajzából annyi kiderül, hogy 1518-ban volt alkalma megismerni a francia politikát, bár I. Ferencet személyesen nem.²³ Oklevelünk alapján azonban azt kell gondolnunk, hogy nem

¹⁴ 1521. október 29. A sapka drága darab lehetett, mert 30 arany écu-t kért érte. Frangepán oklevéltár II. (No. CCCXXII) 356–357. DL 26639.

¹⁵ A hadműveletekről a legalaposabb tájékozódást az angol követjelentésekből ismerhetjük: *J. S. Brewer*: Letters and Papers, Foreign and Domestic of the Reign of Henry VIII. Vol. III. 1519–1523. London, 1867. 709–725.

¹⁶ 1522. március 14. Brüsszel. Frangepán oklevéltár II. (No. CCCXXIV) 359–361.

¹⁷ Frangepán oklevéltár II. (No. CCCXXXII és CCCXXXIII) 369–370. Valamint *E. Kovács Péter*: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526). *Történelmi Szemle*, 45 (2003) 41.

¹⁸ *Szakály Ferenc*: A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526). In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450 évfordulója alkalmából. (Szerk. Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc.) Bp., 1986. (a továbbiakban: Tanulmányok) 51. és *Kulcsár P.*: i. m. 198.

¹⁹ Az események mögött inkább politikai szálak húzódtak meg: az udvarban Frangepán horvát báni kinevezése körül csapott össze a Habsburg és a Szapolyai párt. *Kulcsár P.*: i. m. 227.

²⁰ *Szakály Ferenc*: A mohácsi csata. Bp., 1975. 38.

²¹ *Rázsó Gyula*: A Habsburg-birodalom politika és katonai törekvései Magyarországon Mohács időszakában. In: Tanulmányok, 146.

²² Frangepán oklevéltár, II. XLVI. és *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század végéig. *Történelmi Szemle*, 38 (1996) 177. és 36. jegyz.

²³ Az uralkodó ugyanis egész évben Franciaországban tartózkodott. *J. Jacquart*: i. m. 112–113.

is saját kapcsolatrendszere, hanem egyik rokona révén került a Valois uralkodó látókörébe.

Az általunk ismertetett dokumentum ugyanis a szöveg elején úgy fogalmaz: *kedves és igen szeretett Frangepán Kristófunk, Frangepán János gróf testvére.*²⁴ Utóbbi a magyar vagy nemzetközi történetírásban szinte teljesen ismeretlen személyiség. Annyit tudunk róla, hogy egy évvel később, 1525 decemberében I. Ferenc követeként segélykérő levelet vitt Szulejmán török szultánnak, majd annak válaszát a francia királyhoz továbbította következő év tavaszán.²⁵

A testvérnek titulált Jánosról 1526. március 28-án, amikor – Isztambulból visszatérően – Velencébe érkezett, Marino Sanuto azt jegyezte fel, hogy „András gróf fia, előbbi pedig Bernardin [Bernát] gróf testvére, Kristóf gróf apja és nemesünk”.²⁶ Sanuto alapján tehát János és Kristóf nem testvérek, hanem elsőfokú unokatestvérek lennének. Thallóczy Lajos, majd nyomában Engel Pál²⁷ is megpróbálta felvázolni a Frangepán család bonyolult rokoni kapcsolatrendszerét. Ezek alapján azonban a velencei krónikás megjegyzése nem állja meg a helyét. A két személy egymásnak legfeljebb harmadfokú unokatestvére lehetett, ha Frangepán Jánost a szintén 1527-ben elhunyt (IX.) János cetini gróffal azonosítjuk. Ő azonban nem Andrásnak, hanem emez testvérének, a hasonnevű (VIII.) Jánosnak a fia. Nem kételkedve Thallóczy és Engel leszármazási táblázatainak pontosságában, inkább Sanuto és I. Ferenc megjegyzéseinek felületességére gyanakszunk. Bármilyen rokonságban álljon is azonban egymással a két személy, János karrieréből csupán 1525–1526-os, említett török követségét ismerjük. Az általunk bemutatott oklevél tehát az eddig ismert egyetlen bizonyíték arra, hogy már korábban is kapcsolatban állt a francia körökkel.

A haderő

Oklevelünk szerint Frangepán Kristófot a francia király 10 000 gyalogos, 1500 könnyűlovas, 6 gálya és 2 gallion felszerelésével bizta meg.²⁸ Ez az itáliai háború során hatalmas haderőt jelentett volna, hiszen I. Ferenc is körülbelül 23 000–33 000 emberrel kezdte meg Pávia ostromát,²⁹ és amint láttuk, a Habsburgok által a Birodalomban és az osztrák tartományokban összegyűjtött mintegy 12–15 ezres sereg az egész hadjárat sorsát képes volt megfordítani. Nehéz tehát mit kezdeni a Frangepánnak szánt haderő nagyságával. Egy ekkora

katonai kontingens mindenképpen felkeltette volna a kortársak figyelmét, akik jóval csekélyebb hadmozgásokról is tudósítanak, de ilyen erőről egyetlen forrásunk sem szól. Emiatt azt gondoljuk, hogy a hadsereg valójában nem állt fel. Feltételezésünket a későbbiekben további bizonyítékokkal igyekszünk megerősíteni.

A másik kérdés a célpont. Hol kellett volna Frangepán Kristófnak háborút viselnie? A szöveg általánosságban fogalmaz: *ellenségeink földjén, tengeren vagy szárazföldön.* Ez nyilván a Habsburgok által uralt területeket érinti. A hadihajók említése ráadásul olyan térséget feltételez, amelynek megtámadásához tengerészeti támogatás is szükséges lett volna. A páviai hadjárat során két ilyen katonai akcióra került sor. 1524 decemberének első napjaiban Genovánál a spanyolok mintegy 18 ezres felmentő sereget kívántak partra szállítani, amit Saluzzo örgrófjának hatezer embere és a genovai flotta akadályozott meg.³⁰ Ugyancsak decemberben – Pávia közeli elfoglalásában bízva – a francia uralkodó a skót John Stewartot, Albany herceget Nápoly meghódítására küldte, de számára csupán 4600 gyalogost, 300 könnyűlovast és 100 lándzsát adott.³¹

Mindkét hadművelet jól adatolt, de sem Frangepán Kristóf személye, sem az oklevélben megjelölt nagyságú haderő nem jelenik meg sehol. Egy későbbi adat azzal a reménnyel tölthet el bennünket, hogy megtaláltuk a célterületet. 1525. március 14-én Ferdinánd főherceg ugyanis azt írta bátyjának, V. Károlynak: „Hasonlóképpen, Franciaország királya gróf Frangepán Kristóffal praktizált, hogy úgy saját embereivel, mint a Horvátországhoz közeli boszniai törökök segítségével törjenek be országaimba, Karintiába és Stájerföldre, és háborúzzanak velem. Ennek következtében a mondott törökök említett országaimba nyomultak és némi kárt tettek, de nagyobbakat is tettek volna, ha nem gondoskodom korábban a szükséges ellátásról. Az ügy egy itáliai nemesember révén jutott tudomásomra, aki a mondott Kristóf gróffal szövetkezett, és akit friauli városom, Merano kapitánya elfogott, majd ide küldött Innsbruckba, ahol még most is börtönben van.”³²

A dolog összeállni látszik: I. Ferenc haderő toborzását bízta Frangepán Kristóffra, aki tavasszal a boszniai török segítségével meg is támadja az ausztriai Habsburg birtokokat, így kötvé le ellenséges erőket az itáliai hadjáratban való részvételtől.

Ezt erősítheti a oklevelünk szövegének egyik, fentebb részben már idézett mondata, amely szerint: *Seregét ellenségeik*

²⁴ „notre cher et bien a[i]mé Christofer Francapan, frère du conte Jehan Francapan”.

²⁵ Ernest Charrière: *Négociations de la France dans le Levant.* Paris, 1847. I. 112–121.

²⁶ „Zuan di Frangipani, fo fiol dil conte Andrea, zerman dil conte Bernardin, padre dil conte Cristoforo et nobile nostro”. I diarii di Marino Sanuto. (Ed. Nicolò Barozzi.) Venezia, 1894. XLI. 119.

²⁷ Engel Pál: *Középkori magyar genealógia.* CD-ROM. Bp., 2001.

²⁸ „dix mil hommes de pied, quinze cens chevaux ligers (sic!), six gallères et deux gallions equippez comme il est requis”.

²⁹ Rázsó szerint 23 000 embere volt. *Rázsó Gy:* i. m. 278. Guicciardini 27 300 főre becsüli seregét. *Guicciardini, Francesco:* Itália története (1494–1534). Bp., 1990. 391. Konstam náluk nagyobbra, mintegy 33 000 katonára teszi Ferenc haderejét. *A. Konstam:* i. m. 33.

³⁰ *A. Konstam:* i. m. 40–41.

³¹ *Henry Lemonnier:* Henri II, la lutte contre la Maison d’Autriche 1519–1559. Paris, 1983. 44. és *A. Konstam:* i. m. 43.

³² „Semblablement avoit icelluy roy de France practiqué avec le conte Christofle de Frangebamz que tant avec quelque nombre de ses gens, comme à l’aide des Turcz de Bosna qu’est prez de Croacie, il deust entrer en mes pays de Carniole et Styria, et me faire la guerre, dont est suivy que lesdictz Turcz ont entrez en mondit pays et faiz quelque petit dommaige, et eussent bien fait plus grand, n’eust esté la provision que auparavant j’avoie faicte, laquelle chose vint à ma cognoissance par ung gentilhomme ytalien qui menoit la pratique avec ledit conte Christofle, lequel, par le capitaine de ma ville de Marran en Friole, fut prins prisonnier et envoyé vers moy en ceste ville d’Ysproug, où encoires le tiens en prison”. *Correspondenz des Kaisers Karl V.* (Ed. Karl Lanz) Leipzig, 1844. I. (No. 64) 155.

földjén (...) az ottani szerzeményekből fizesse vagy fizettesse, úgy, hogy ez számunkra semmilyen terhet ne jelentsen. Frangepán hadereje tehát nem a francia uralkodó költségén állt volna fel, hanem a hadizsákmányból, rekvirálásból finanszírozták volna az akciót. Ez tipikusan a török portyázásokra jellemző hadviselési forma.

Vannak azonban olyan információk, amelyek eme koncepció érvényességét megkérdőjelezzik. Egyrészt a hadsereg összetételét nem lehet portyázó jellegűnek tekinteni, hiszen abban az oklevél szerint a gyalogság és nem a könnyűlovaság dominál. Másrészt az események kronologikusan és logikailag sem állnak össze. Marino Sanuto közöl ugyanis egy Frangepán Kristóftól származó levelet, amelyben az a horvát végvidéket és különösen az apja birtokait ért támadásokról értekezik. A levél dátuma és keltezése figyelemre méltó: 1524. november 15., Buda.³³ Ha ugyanő 11 nappal korábban a francia királytól kapott megbízást az itáliai Páviánál hadsereg felállítására, hogyan tartózkodhatott másfél héttel később Magyarország szívében? Fizikailag természetesen elképzelhető a távolság megtétele – bár a magyarországi követjelentések átlagosan 16 nap alatt jutottak el Budáról a közelebb található Velencébe³⁴ – logikailag azonban nem. A francia király ellenségeinek legyőzésére megbízott főúrnak nemigen lehetett dolga a magyar királyi székhelyen ekkor, s főleg nem azon török támadások fölött kellett volna lamentálnia, amelyeket – legalábbis később Ferdinánd szerint – éppen ő irányított. Az is lehet természetesen, hogy Frangepán nem volt jelen a nevére megbízást adó francia dokumentum kiállításánál. Sanuto is tévedhetett a budai levél datálását illetően. Mindazonáltal mégsem mutat semmi sem arra, hogy Kristóf bármilyen Habsburg-ellenes szerepet vállalt volna ezekben a hónapokban.

További adatok bonyolítják ugyanis a fenti képletet. Ugyanezen év december 9-én Kristóf – apjával, testvéreivel és másokkal egyetemben – 1200 aranyat kapott Ferdinándtól a török elleni harcra.³⁵ Tegyük fel, hogy az osztrák főherceg

ekkor még nem tudott arról, hogy Frangepán Valois-szövetségben tevékenykedik, s ellene kíván hadat viselni a törökökkel egyetértésben. Az azonban már mindenképp különös, hogy úgy az 1524 őszi, mint a következő év tavaszi betörések a Frangepán birtokokat is sújtották. 1525. február 20-án Kristóf apja, Bernát arról panaszkodott, hogy a modrusi birtokai ellen törő törökök felégették földjeit, s több mint 2000 embernek kellett elmenekülnie a vidékről.³⁶ Ezt egy március 28-án Veglia szigetén keltezett velencei jelentés is megerősíti.³⁷

Nehezen lehet összeilleszteni a francia megbízásból Ferdinánd ellen törő, a boszniai pasával együttműködő Frangepán Kristóf képét azzal a horvát főúrral, aki ugyanekkor a török támadások miatt aggódik, majd pedig akinek apja birtokait kifosztja és felpredálja ugyanez a bosnyák pasa.

Mindezek mellett ismert tény, hogy Kristóf vezette azt a különítményt, amely 1525. június 15-én sikeresen juttatott be lőszert és élelmet a törökök által körbezárt boszniai Jajca várába. A 6000 fős sereget megmozgató akcióhoz nemcsak a magyar király, hanem Ferdinánd főherceg is hozzájárult mintegy 1500 katonával.³⁸

A hőstettével *Dalmácia, Horvátország és Szlavónia védelmezője* címet³⁹ elnyerő Frangepán Mohács előestéjén Speyerben tartózkodott, s augusztus elsején ismét Ferdinánd szolgálatába állt néhány birtok és évi 1000 rajnai forint fizetés ellenében.⁴⁰ Későbbi sorsáról már röviden szóltunk: látuk, hogyan tüntette ki magát 1526 őszén a törökellenes védelem során, s azt is, hogy a főherceg őt kívánta felhasználni egy Habsburg-párti horvát rendi gyűlés megszervezésére, de ő ekkor inkább már Szapolyait választotta.

Nem tudunk megbízható és végérvényes megoldást találni a források egymásnak ellentmondó adatainak feloldására. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy Frangepán Kristóf rokona, János közvetítése révén közeledett I. Ferenchez, végül azonban meggondolta magát és semmilyen érdemi lépést nem tett a Habsburgok ellen. Ennek a kapcsolatfelvételnél a híre juthatott el némi késéssel *egy itáliai nemesember révén* Ferdinándhoz, aki ezért vádolta meg a törökkel és a franciákkal való együttműködéssel. Nagyon hamar kiderült azonban számára, hogy feltételezései nem valósak, így Kristóf gróf újra élvezhette kegyeit és anyagi-katonai támogatását. Tegyük hozzá, hogy a 16. század elején Ausztriában – a Mátyás-kori előzményekre való tekintettel is – közkeletűnek számított az a feltételezés, hogy a horvát-magyar határvidéken a helyi bárók átengedik a törököt a gazdag karintiai és stájer vidékek

³³ „...el Signor Turcho se mette in ordine cum grandissimi preparamenti contra la Cristianitade, e mai cessa a desfár quella povera Corvatia. Et l'altro zorno fece una corraria sopra certa rocha del nostro signor padre ditto Scherad et Dubovaz, et hanno menato molte anime via, el resto hanno per focho cremato quanto hanno possuto trovare”. Marino Sanuto világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. III. (Közli Wenzel Gusztáv.) *Történelmi Tár*, 25 (1878) (a továbbiakban: Sanuto világkrónikája) 321–322..

³⁴ Ezt Marino Sanuto 1524–1525-öt érintő feljegyzései alapján számítottuk ki. A legrövidebb idő, ami alatt egy Budán keltezett levél eljutott Velencébe 12 nap, ennél tipikusabb a 15–17 nap, néha pedig ennél többet is igénybe vehetett a diplomáciai posta eljuttatása.

³⁵ „Wir haben etlichen Krabatischen Grn. benentlich Gr. Johansen von Karbaw [Korbáviai János], ban in Krabaten, Cristofen, Wolfgang, Georgen, Mathiasen, Grn. von Frangepan und Gr. Stefan von Blagy [Blagy István] allen samentlich 1200 gl. R., damit sy sich disen winter enthalten und den Turcken desster statlicher widersteen mugen, aus gnaden zegeben zugesagt.” Az Innsbruckból írott levél közlése: A horvát végvidék oklevéltára 1490–1527. (Szerk. Thallóczy Lajos–Hodinka Antal.) Bp., 1903. I–II. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára I. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 1.; Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria. XXXI.) I. (No. CCLXXXIII) (a továbbiakban: A horvát végvidék oklevéltára) 447.

³⁶ Frangepán oklevéltár II. (No. CCCXLIV) 375.

³⁷ „Di Veia di ser Agustin Valier proueditor di 28. marzo vene heri, come Turchi hanno corso et brusa Modrusa locho dil Conte Bernardin Frangipani, et menato via assa anime et animali. Et piu di 500 fameie e passa im Puia, la Marcha e l'Apruzo per saluarsi...” Sanuto világkrónikája 323.

³⁸ *Kulcsár P.*: i. m. 198. A katonai akcióról legrészletesebben: *Thallóczy Lajos: Jajca (bánság, vár és város) története 1450–1527.* (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára 4. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4. Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, XL). CCXXXVIII–CCLIV.

³⁹ „Regnum Dalmatie, Croatie et Slavonie specialis tutor atque protector”. *Thallóczy L.*: i. m. CCL.

⁴⁰ Frangepán oklevéltár II. (No. CCCLV) 381.

megtámadására, így vásárolva meg saját biztonságukat. Az 1520-as években Ferdinánd körei a magyar kormányzatot és több magánszemélyt is megvádoltak a törökkel való paktálással.⁴¹ Ezeknek néha lehetett valós alapja, de olyan esetekről is van tudomásunk, amikor az illetőket később felmentették.⁴² Azt gondoljuk, hogy Frangepán esetében is így történhetett.

Frangepán Kristóf valóban egy bonyolult korszak bonyolult alakjának tűnik. A török háborúk hőse gyakran állt a Habsburgok szolgálatában, de irántuk való elkötelezettsége – életének utolsó szakaszában – úgy tűnik megrendült, s rövid kokettálása a franciákkal annak a politikai fordulatnak lehetett az első jele, amely Mohács után Szapolyai táborába vitte, s amikor már mások véleményét is osztva mondta, hogy „előbb akar a törökhöz fordulni, mint németek alatt élni”.⁴³

Az oklevél szövege és fordítása

Az alábbiakban közöljük a tanulmányunk alapjául szolgáló francia oklevelet és fordítását. A dokumentum átírásakor igyekeztünk betűhű szövegközlést adni, de a központosítást, valamint a kis- és nagybetűhasználatot az érthetőség szempontjainak megfelelően alakítottuk át. Az ékezeteket a könnyebb olvashatóság kedvéért kitettük. Szögletes zárójelben a nyilvánvaló lakúnakat egészítettük ki, (*sic!*) jelzéssel pedig a korabeli nyelvi sajátosságokra utaló, de különösnek számító formákra utaltunk.

De par le Roy, Duc de Millan, Seigneur de Gennes,
A tous noz lieutenants et gouverneurs, admiraulx, visadmiraulx, mareschaulx, cappitaines, chefz et conducteurs de noz gens de guerre, et autres noz justiciers et officiers ou à leurs lieutenants, salut et dillection. Savoir vous faisons que nous avons retenu et retenons en notre service notre cher et bien a[i]jmé Christofer Francapan, frère du conte Jehan Francapan, et luy avons donné et d[on]nons la charge et conduite de par nous de dix mil hommes de pied, quinze cens chevaulx ligers (*sic!*), six gallères et deux gallions equippez

comme il est requis. Lesquelz il nous doibt fournir pour estre employez sur noz ennemys, ainsi qu'il luy sera par nous ou notre lieutenant general ordonné. Et iceulx soudoyera ou fera soudoyer sur les terres de notre ennemys tant par mer que par terre que pour ce faire luy avons habandonnées (*sic!*) dans ce qu'ilz nous reviennent ne tournent à aucune charge. Si vous mandons que à la conduite de ses gens de pied, chevaulx ligers, gallères et gallions vous faictes obeyr ledit Christofer Francapan entièrement de tous ceulx et ainsi qu'il appartient (*sic!*) [c]es choses touchans et concernans ladite charge. Car tel est notre plaisir. Donné à la Chartreuse près Pavye. Le IIIme jour de novembre, l'an mil cinq cens vingt quatre.

Par le Roy, duc de Millan
De Neufville

A király, Milánó hercege, Genova ura részéről,
Minden helytartónknak, kormányzónknak, admirálisunknak, helyettes-admirálisunknak, marsallunknak, kapitányunknak, katonáink vezetőinek és irányítóinak, más bíráinknak és tisztartóinknak vagy azok helyetteseinek, üdvözléttel és szeretettel. Tudatjuk, hogy szolgálatunkba fogadtuk és fogadjuk kedves és igen szeretett Frangepán Kristófunkat, Frangepán János gróf testvérét, és megbíztuk és megbízuk őt azzal a feladattal, hogy vezessen tízezer gyalogost, ezeröttszáz könnyűlovast, hat gályát és két galliont, megfelelőképpen ellátva. Ezeket oly módon kell felszerelni, hogy ellenségeink ellen használhatók legyenek, amint az számára általunk vagy főparancsnokunk által parancsoltatik. Seregét ellenségeink földjén, tengeren vagy szárazföldön az ottani szerzeményekből fizesse vagy fizettesse, úgy, hogy ez számunkra semmilyen terhet ne jelentsen. Azt is parancsoljuk, hogy a gyalogosok, könnyűlovások, gályák és gallionok vezetését illetően engedelmeskedjete a mondott Frangepán Kristófnak mindenben, ami a fenti dolgokat érinti és a mondott feladatot illeti. Mert ez a kívánságunk.

Kiadatott Certosában, Pávia mellett, 1524. november 4-én.

A király, Milánó hercege részéről,
De Neufville.

⁴¹ Kubinyi András számos munkájában érintette a kérdést, legérzelmesebben talán A mohácsi csata és előzményei című tanulmányában. Ld.: *Kubinyi András: Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete.* Bp., 2007. 156–195. (A cikk első megjelenési helye: *Századok* 115 [1981] 66–107.)

⁴² Két példa erre: 1524. szeptember 6-án a főherceg felmenti Grueber Lienhardt laibachi polgárt a töröknek való kémkedés vádjáról, és ugyanígy tesz 1526. január 3-án Horvát Istvánnal (Stefan Krabat), aki állítólag Zrínyi Miklóssal együtt lepaktált a törökkel. Ld.: A horvát véghelyek oklevéltára (No. CCLXV) 425–426. és (No. CCCXXXV) 495.

⁴³ „vunicha voce dicono tutti Signori nobili et el populo che prima vono renderse al Turcho che essere sotto Alemani” Frangepán Kristóf 1526. szeptember 29-i levele Antonio Dandolo velencei patríciushoz. Ld.: Sanuto világkrónikája 381.

CSÍZI ISTVÁN

A gersei Pethő család címerének változásai az évszázadok folyamán

A gersei Pethő család címere nem ismeretlen a címertannal foglalkozók, vagy éppen a művészettörténészek előtt. A család egyes címereit már korán közölték a vonatkozó szakmunkákban, az adományként nyert csaknem összes címerváltozatot pedig Ivan Bojnicic adta ki.¹ Újabban (nemcsak okleveles forrásokra támaszkodva) Rainer Pál tekintette át a címer fejlődését, változatait. Az első címereslevéllel (1507) – amely a művészettörténészek érdeklődését is felkeltette – legutóbb Szovák Kornél foglalkozott a Turul hasábjain.² Mindezek ellenére a címerbővítő oklevelek sorát a szakirodalom nem mutatta be hiánytalanul, és így a heraldikai tanulságok egy része is rejtve maradt. Ez persze számos magyar arisztokrata család címeréről elmondható, abban a tekintetben viszont kivételt jelentenek a gersei Pethők, hogy öt uralkodói címeradományt nyertek az idők folyamán – amellet, hogy a király háromszor is megerősítette az 1507-ben nyert címerüket. Ez mindenképpen ritkaság a 16–18. századi magyar heraldika történetében.

A Zala vármegyében honos gersei Pethő család a Nádasd nemzetségből szakadt ki. A család a középkorban jelentősebbnek számított a később komoly hírnevet szerző Nádasdyaknál is, és a 16–17. században is megőrizte pozícióját a magyar arisztokráciában. Őseiket a 13. századig ismerjük, a családot megalapító gersei Márk fia: Petőről az 1324–1376 közötti évekből vannak adatok.³ Öt ismert fia közül három megye ispán volt, unokái közül pedig János zalai és vasi ispán két fia: László és Péter (Pető) ugyanennek a két megyének

az ispánságát viselte.⁴ László első felesége alsóindvai Bánffy Anna, Péter (Pető) második neje pedig szeri Pósafi Katalin volt: ez az arisztokrácia magasabb köreibbe való betagozódásukra utal. Ugyancsak Lászlótól és Pétertől származik a család két ága. Mindkettejük leszármazói viseltek országos főméltóságot. László fia: Miklós lovász-, majd pohárnokmester,⁵ Péter fia: János pedig ajtónállómester volt.⁶ Ennek ellenére a Jagelló-korban Pethő Jánosnak nem sikerült bekerülnie a zászlósurak közé, és így más módon kellett megszilárdítania helyzetét. 1505-ben ugyan ajtónállómesterként a bárók között foglalt helyet az országgyűlésben, de nemsokára Zala megyének a királyi tanácsba küldött köznemesi ülnökei között találjuk,⁷ miközben előbb Anna királyné, majd a királyi gyermekek udvarmestere volt, 1518-ban pedig már a bárókkal együtt tanácskozók között szerepelt.⁸

János testvére, György nem viselt komolyabb tisztségeket. Leszármazói (a 15. század első felében leágazó horvátországi ág mellett) a család harmadik, Magyarországon köznemesi állapotban maradt ágát alkották, amely a 17. században halt ki.⁹ (II.) János fia, (III.) János viszont végérvényesen beemelte leszármazóit az – immár új – főrendek közé. Apja kapcsolatainak köszönhetően Mária királyné udvarában nevelkedett, majd katonai pályára lépett és előbb V. Károly, majd I. Ferdinánd seregeiben szolgálva tünt ki vitézségével.¹⁰ De otthonosan mozgott a bécsi udvarban is: pohárnok volt. Nem csoda,

¹ *Ivan von Bojnicic*: Der Adel von Kroatien und Slavonien. In: Johann Sienmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen. IV/13. Nürnberg, 1899.

² *Rainer Pál*: A Nádasdy, valamint a rokon Nádasdi Darabos és Gersei Pethő családok címerei az idők folyamán. *Veszprémi Történelmi Tár*, 2 (1989) 114–124.; *Szovák Kornél*: Gersei Pethő János címerbővítő armálisa. *Turul*, 83 (2010) 97–103. (az oklevél szövege: 100–102., magyar fordítása: 102–103., fényképe: 112–113., 114.).

³ *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Bp., 1900–1901. [Reprint: 1995 – ez utóbbi oldalszámaira hivatkozom] 847–850.; *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: Családtörténet, heraldika, honismeret. DVD-ROM. Bp., é. n. [2004] (Arcanum DVD Könyvtár IV.) Nádasd nem, 3.: Pető (gersei) – Középkori birtoklásukra, ill. a család középkori történetére ld. *Feiszt György*: Fejezetek a gersei Pető család történetéből. In: Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból. (Szerk. Halász Imre.) Zalaegerszeg, 1986. (Zalai Gyűjtemény 25.) 77–91.

⁴ *Engel P.*: i. m. Nádasd nem, 3.: Pető (gersei); *Molnár András*: Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalaegerszeg, 2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) 245.

⁵ *Fügedi Erik*: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Bp., 1970. (Történeti statisztikai kötetek) 122., 123., illetve 138., 139.; *Kubinyi András*: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. *Századok*, 122. (1988) 206.

⁶ *Fügedi E.*: i. m. 159.

⁷ *Kubinyi András*: A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban. In: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér emlékkönyv. (Szerk. H. Balázs Éva–Fügedi Erik–Maksay Ferenc.) Bp., 1984. 263 (27. jegyz.).

⁸ *Kubinyi A.*: A királyi tanács i. m. 267. 59. jegyz., *Kubinyi A.*: Bárók i. m. 206.

⁹ *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XIII. Pest, 1857–1868. IX. 259. – az ott közölt családfának adatai (különösen a 17. század második felére vonatkozóak) nem egészen pontosak, ld. alább.

¹⁰ Életrajzi adatait ld. *Pálffy Géza*: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére.

hogy házat is tartott fenn Bécsben, ráadásul felesége révén is az osztrák arisztokráciához kötődött.¹¹ Udvari kapcsolatai és katonai szolgálata pedig már 1549-ben meghozta számára (és általa testvérei számára) a bárói címet.¹² 1553-ban Sopron vármegye főispánja és soproni kapitány lett,¹³ 1561-ben pedig a országos főméltóságok közé is bekerült, mint főkamárás.¹⁴ Mindeközben folyamatosan részt vett a végvidéki harcokban, és ennek eredményeként előbb kassai (1557–1559), majd komáromi (1563–1566) főkapitány lett.¹⁵ Birtokgyarapításai közül elsősorban a Zemplén vármegyei Sztropkó uradalma számított jelentősnek.¹⁶ A család további sorsát nagyban befolyásolta ez a birtokszerzés, ugyanis János leszármazói ezután Felső-Magyarországon telepedtek meg, amint azt házassági kapcsolataik és hivatali tisztségeik is mutatják. Pethő János mindezek felül az uralkodónál is kegyben állt, amit az is jelez, hogy 1572-ben címerbővítésben részesült.¹⁷ Eredményes pályafutását utódai nem tudták megismételni. János fiai közül Gáspárnak ugyan születtek gyermekei ruszakai Dobó Krisztinától,¹⁸ a családot viszont ezek közül csak István vitte tovább. Ő előbb Bocskai oldalán vett részt az erdélyi fejedelem Habsburg-ellenes felkelésében, de röviddel utóbb (1608) királyi tanácsos lett,¹⁹ és a Forgách Zsigmond vezette erdélyi vállalkozás során esett el 1611-ben.²⁰ István nevű fiától négy generációra terjedően származott le a család, de a közéletben jelentősebb szerepet egyik tagja sem játszott. Sajátos módon a század közepéig igaz ez István másik fiára, Mihályra is, olyannyira, hogy fiának, Zsigmondnak 1666-ban kelt grófi diplomája meg sem említi közvetlen felmenőit, csupán a báróságot megszerző (III.) Jánosról szól.²¹ Zsigmond egyébként szintén elsősorban a katonai pályán érte el sikereit, amelyek a grófi cím megszerzéséhez vezettek. Hosszú ideig Ónod várának volt kapitánya, 1654–1672 között felső-magyarországi főkapitány-helyettes (e minőségében 1655-ben rövid ideig ő látta el a főkapitányi feladatokat is), majd 1658-ban és 1659-ben ténylegesen kinevezett felső-magyarországi főkapitány.²² 1659-ben elnyerte Zemplén vármegye főispáni székét,

1662-ben pedig már kamarásnak és királyi tanácsosnak, a következő évtől pedig aranysarkantyús vitéznek titulálják a kancellária által kibocsátott oklevelek.²³ Sajátos módon még 1666 első felében megvált a zempléni főispáni tiszttől, de 1670-ben adminisztrátorként ismét ő került a megye élére.²⁴ Feleségétől, böki Paczoth Annától született gyermekei északkelet-magyarországi familiákkal házasodtak: elsősorban a Perényi és Barkóczy családokkal. Ezáltal a gersei Pethő család grófi ága egész a 18. század második felében bekövetkező kihálásukig meghatározó familiája maradt a térségnek.

A 17. század közepén a család másik, horvátországinak nevezett ága is a főrendek közé került, szintén katonai érdek alapján.²⁵ Rezi és elsősorban Tátika várának birtokosaként a Zala vármegyei elithez tartoztak, és az 1540-es évektől kezdve többen is alispáni tiszteket viseltek a családból.²⁶ A címszerző László katonai szolgálatát a harmincéves háború idején, a franciák és a svédek ellen kezdte a Habsburgok seregeiben. A magyar hadszíntérre kerülve Vázsonyó kapitánya lett, valamivel később pedig az ennél jelentősebb várnak számító Kiskomár élére került: ez utóbbi erősséget 1640-ben még sikeresen megvédte, 1664-ben azonban fel kellett adnia a túlerővel szemben. A zalai végeken tevékenykedő Pethő László ezt követően Keszthely, majd Egerszeg kapitánya lett. Hadi érdemeinek köszönhetően 1659-ben bárói címet kapott, majd 1665-ben királyi tanácsos lett,²⁷ 1671–1679 között pedig a Kanizsával szembeni végek főkapitány-helyettese volt.²⁸ Gazdagon nősült, hiszen Thököly (II.) István lányát, Máriát vette feleségül. Örököse viszont nem született, így halálával a vagyona egy része Thököly Mária második férjének, Nádasdy Istvánnak a kezére jutott, ami hozzájárult ahhoz, hogy a Nádasdy család ismét megszilárdítsa anyagi helyzetét a Wesselényi-összeesküvés után. A bárói címet László testvérei viselték tovább – joggal, hiszen a bárói diploma fivérük révén őket is rangemelésben részesítette. Ennek ellenére a második generáció tagjai 1699-ben szükségesnek tartották bárói címük megerősítését.²⁹

Miután a gersei Pethő család a Nádasd nemzetségből származik, címerük egyértelműen rokonítható a Nádasdy, valamint a nádasdi Darabos családéval. Kezenfekvőnek tűnne, hogy így a nemzetség címerét a két nádszál (nádbuga) között látható vadkacsában határozzuk meg, ám ettől már a korábbi szakirodalom is tartózkodott.

(Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György.) Bp., 2002. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.) 326–327.

¹¹ Pálffy G.: A magyar nemesség i. m. 316., 326., 327.

¹² I. Ferdinánd, Prága, 1549. ápr. 7. – Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) A 57 (Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Libri regii) II. 324–325.

¹³ Főispáni kinevezése: I. Ferdinánd, Bécs, 1553. máj. 25. – MOL A 57 III. 147–148.; ugyanazon a napon kelt kapitányi kinevezése: uo. III. 148.

¹⁴ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 83. (végdátumként itt 1577 szerepel, ez 1578-ra javítandó – Pálffy G.: A magyar nemesség i. m. 327. alapján).

¹⁵ Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”). *Történelmi Szemle*, 39 (1997) 283.

¹⁶ I. Miksa, Bécs, 1568. nov. 21. – MOL A 57 III. 917–918.

¹⁷ I. Miksa, Bécs, 1572. nov. 14. – MOL P 644 (Sztáray család levéltára): évrendezett iratok, 1572. év.

¹⁸ A felesége tehát nem Nádasdy Orsolya volt: ld. Dobó Krisztina 1590. jan. 25-én, Sztropkón kelt végrendeletének uralkodói megerősítését: I. Rudolf, Prága, 1590. márc. 15. – MOL A 57 IV. 603.

¹⁹ Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2010. (História Könyvtár – Monográfiák 27.) 272.

²⁰ Ld. Nagy I.: i. m. IX. 264. (Pethő Gergely krónikájára hivatkozva).

²¹ I. Lipót, Bécs, 1666. ápr. 21. – MOL A 57 XIII. 296–302.

²² Pálffy G.: Kerületi és végvidéki i. m. 274.

²³ Főispáni kinevezése: I. Lipót, Bécs, 1659. ápr. 21. – MOL A 57 XII. 192.; további tisztségeire ld. oltalomlevél Garay László részére: I. Lipót, Pozsony, 1662. jún. 7. – MOL A 57 X. 786.; oltalomlevél Késmárk szabad királyi város polgárai számára: I. Lipót, Laxenburg, 1663. máj. 26. – MOL A 57 XIII. 46.

²⁴ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 113. (adatai nem teljesen egyeztetettek össze a Királyi könyvek bejegyzéseivel, vö. MOL A 57 XV. 224–225.).

²⁵ A családi viszonyok és leszármazás rekonstrukcióját megnehezíti, hogy Nagy Ivánnal a bárói címet nyerő László nem szerepel, és fiai (János, István) alapján sem azonosítható, más családfa pedig nem áll rendelkezésre. Talán a Nagynál „horvátországinak” nevezett ágról van szó, ld. Nagy I.: i. m. IX. 258.

²⁶ *Molnár A.*: i. m. 252.

²⁷ I. Lipót, Bécs, 1665. márc. 12. – MOL A 57 XIII. 146–147.

²⁸ Pálffy G.: Kerületi és végvidéki i. m. 280. – Életére és tevékenységére további (bár nem teljes) adatokat ld. *Szatlóczi Gábor*: Szentgyörgyvár a török időkben. In: Szentgyörgyvár története. Zalaegerszeg, 2002. (Zalai Kismonográfiák 7.) 39.

²⁹ I. Lipót, Bécs, 1699. márc. 21. – MOL A 57 XXV. 113–115.

Csoma József megállapította ugyan, hogy a nemzetséghez tartozó családok címere az első emlékektől kezdve következetesen hasonló, mégis arra az álláspontra helyezkedett, hogy „ezen címeralak ilyen naturalistikus ábrázolását nem tehetjük korábbra a XV-ik századnál. Ha ebből egyszerűbb, az ősi tiszta heraldikának megfelelő címert akarnánk kivonni, úgy csak a kacsát tekinthetnénk annak, a nád és a zöld alap nélkül. De ez éppen ezen nemzetség címerénél ki van zárva.”³⁰ Hogy pontosan miért lenne kizárva, annak megindoklásával Csoma adós maradt, csupán annyit szögezett le, hogy a nemzetség beszélő címert (névcímert) viselt, amelynek eredeti alakja a nádaszt szimbolizáló két nádszál lehetett. Kortársra, Rudnay Béla jog-, és családtörténeti munkája bevezetésében szintén foglalkozott a nemzetség címerével. Sajátos módon abból indult ki, hogy a Nádasd nemzetség birtokaival szomszédos Petróczy család is a ehhez a genushoz tartozhatott, jóllehet nincsen olyan adatunk, amely a genealógiai kapcsolatot egyértelművé tenné. A Petróczyaknak a 16-17. században használt címere alapján Rudnay arra a következtetésre jutott, hogy a Nádasd nemzetség kacsája a 15. század második feléből származó, önkényesen felvett címerkép: az eredeti címer kék mezőben egy szarvaival felfele fordult arany félholdat ábrázolhatott, szarvain egy-egy arany csillaggal (ahogy az 1507 után a gersei Pethők címerében is látható).³¹ A Nádasd nemzetség vonatkozásában mindkét érvelés kritikával kezelendő, különösen az utóbbi, de Csomáé is, hiszen pont tételének a bizonyítását hanyagolja el. Hozzátehetjük: annak ellenére, hogy a gersei Pethők saját címerét Csoma nem fogadta el a nemzetség címereként, az 1507. évi armálist két másik nemzetség címerének meghatározásánál is felhasználta (mint ahogyan más családok esetében is támaszkodott 16-17. századi forrásokra).³² A forrásbázist tekintve hasonló nyomon haladt Rainer Pál is, aki szintén a 15. század második felétől kezdve követte nyomon tanulmányában a címer változását.³³ Rainer különösebb érvelés – és Csoma idézése nélkül – elfogadja a vadkacsás címet nemzetségi címernek.

Még ha óvakodunk is az általános érvényű módszertani jellegű állásfoglalástól a nemzetségi címerek ügyében, annyit mégis meg kell jegyezni, hogy a fenti szerzők által ismert forrásoknál már jelentősen több címeres emlék áll rendelkezésünkre a Nádasd nemzetség címerének meghatározásához – ráadásul ezek között jóval korábbiak is akadnak, mint amelyeket a fentebb idézett tudósok felhasználtak. A szakirodalom előtt is jól ismert az országnagyok és előkelők 1402-ből származó, 112 személy pecsétjét hordozó oklevele, amelyet a gersei Pethő család két tagja is megerősített: Gersei János és Gersei Péter fia Tamás. Mindkettejük pecsétje hasonló: két nádszál között jobbra fordult madarat (kacsát) ábrázol,

³⁰ Csoma József: Magyar nemzetségi címerek. In: *Karácsonyi J.* i. m. 1274.

³¹ Rudnay Béla: *Ujfalussyak és Rudnayak pereit a Petróczyak ellen. Történelmi tanulmány.* Bp., 1910. 55.

³² Ehhez a módszerhez az újabb kutatás fenntartásokkal viszonyul, ld. *Körmendi Tamás: A magyarországi nemzetségi címerek kialakulásának kérdéséhez. Századok,* 143 (2009) 398.

³³ Rainer P.: i. m. 116-118.

Gersei Jánosén talaj is látható.³⁴ Gersei Pethő László vasi és zalai ispán 1428-ból származó pecsétjén szintén szépen kivethető a vadkacsa és a két nádszál – a pajzstalp része viszont letört.³⁵ Ezek az adatok jóval korábbra helyezik a vadkacsás címer használatának kezdetét, és ez megerősíti azt a lehetőséget, hogy ez lehetett a Nádasd nemzetség címere. Emellett szól az is, hogy a család közös őst nem ismeri a kutatás – Karácsonyi János például Nádasd falu birtoklásából vezette le a nemzetség nevét, és közös ősként egy ismeretlen személyt feltételezett, aki a 12. század közepén élhetett.³⁶ Továbbra is megválaszolatlan kérdés tehát, hogy nemzetségi címer volt-e a 15. században használt címer valamelyik része, elsősorban a két nádszál között látható vadkacsa – az viszont bizonyosnak látszik, hogy a gersei Pethő család tagjai viszonylag régóta következetesen használták ezt a jelvényt. A címeres emlékek ugyanakkor a család felemelkedésével megszorodnak, és egyre változatosabb kép bontakozik ki belőlük.

Ugyan a szakirodalom bőséges – ám ennek ellenére (vagy inkább éppen ezért) szükségesnek látszik összefoglalni a II. Ulászló király által 1507-ben gersei Pethő Jánosnak (ekkor a királyi gyermekek udvarmesterének) és általa fiának, Ferencnek és testvéreinek, Györgynek adományozott címer heraldikai tanulságait.³⁷ A négyelt címerpajzs első negyedében vörös mezőben balra fordult, nyelvét kiöltő, növekvő arany oroszlán látható, második negyedében kék mezőben két növény (bokor) között zöld talajon jobbra fordult, természetes színű (vad)kacsa,³⁸ a harmadik negyedben kék mezőben szarvaival felfele fordult ezüst félhold, szarvain egy-egy nyolcágú arany csillaggal, a negyedik negyedben pedig vörös mezőben jobbra fordult, szárnyait kiterjeszteni készülő arany sárkány. (1. kép) A pajzson jobbra fordult sisak ül, a takarók vörös-ezüst-kék-zöld-arany színűek. A címerfestmény felett II. Ulászló jobbában országmát, baljában jogart tartó koronás, trónuson ülő képmása látható, tőle (heraldikailag) jobbra fia: Lajos áll, jogarral a kezében, balra pedig leánya: Anna országmátával.³⁹

³⁴ Vagy a végül nem kivésett csücsköstalpú pajzs alja, ld. *Lövei Pál: Az ország nagyjainak és előkelőinek 1402. évi oklevélén függő pecsétek.* In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* (Szerk. Neumann Tibor–Rácz György.) Budapest–Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta mediaevalia III.*) 151., 175., 181. (94., 96. kép)

³⁵ MOL Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) *Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország forrásainak adatbázisa.* Internetes kiadás (DL-D75.1) 2009. 80149.

³⁶ *Karácsonyi J.*: i. m. 841.

³⁷ II. Ulászló, Buda, 1507. szept. 22. – DL 86051.; kivonatos közlése: *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei.* (Szerk. Áldásy Antal–Czobor Alfréd.) I–VIII. Bp., 1904–1942. II. 68.; a címer színes fényképe: *Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein.* Szekszárd, 1999.² XXXVI. t.; a portrékra: uo. 235. (124., 126. jegyz.); *Rainer P.*: i. m. 123. (36. jegyz.); [*Érszegi Gézától és Wehli Tündétől*]: *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kiállítási katalógus.* Magyar Nemzeti Galéria, 1994. okt. – 1995. febr. (Szerk. Takács Imre–Mikó Árpád.) Bp., 1994. 473–474. (a vonatkozó rész Érszegi Géza és Wehli Tünde munkája); *Szovák K.*: i. m.

³⁸ Növények a címerfestményen nem látszanak, a kép kopása miatt.

³⁹ Anna hercegnő képe az oklevél megrongálódása miatt mára eltűnt.

A heraldikusokat már korán foglalkoztatta ennek a maga korában is szokatlan kompozíciójú címernek a kialakulása.⁴⁰ A szöveg pontos támpontot nem ad az egyes mezők címerképeinek eredetére vonatkozóan,⁴¹ de mint már szó esett róla, Csoma József ennek a címernek a segítségével vezette le a Bor-Kalán nemzetség címerét, és felhasználta a Hermány nemzetség címerének meghatározásához is – mégpedig azon az alapon, hogy gersei Pethő János címerében egyes rokon, illetve közvetlen felmenő családok címereit egyesíthették.⁴² Érvelésének sarokpontja Pethő János feleségének szeri Pósa Zsófiával való azonosítása volt: ennek alapján gondolta úgy, hogy „az adományos felesége előkelő s már fiágon kihalt ősi családjának emlékét tisztelte meg azzal, hogy címerét a kibővített címerpaizs fő helyére alkalmazta.”⁴³ Mivel a szakirodalom ezt követően sokáig nem foglalkozott a gersei Pethők címerével, így senki nem próbálkozott a fentiek cáfolatával. Rainer Pál a család címerét bemutató tanulmányában nem említi Csoma elméletét, ám jóval kézenfekvőbb magyarázatot kínál. Gersei Pető János címerének a Csoma által nemzetségi címerekként meghatározott motívumai közül kiválasztotta az első mezőben látható oroszánt, és azt különösebb megjegyzés nélkül a Kacsics (Katisz) nemzetség címerével azonosította. Rainer szerint ugyanis Pethő János felesége a Kacsics nemzetségből származó Szécsényi Anna volt. Ez egyébként megfelel az újabb genealógiai szakirodalom álláspontjának is. Csoma tehát rossz nyomon indult el Pethő János házastársának téves azonosítása miatt – a címernyerőnek ugyanis nem a felesége, hanem az édesanyja (vagyis Pethő Péter zalai és vasi ispán második hitvese), Katalin származott a szeri Pósa családból.⁴⁴

Még érdekesebb megvilágításba helyezik a négyelt címer felvételét Pethő János pecsétjei. 1501-ben Pethő János királyi tanácsosként még két növény (nád) között vadkacsát ábrázoló pecsétet használt.⁴⁵ 1504-ből és 1514-ből fennmaradt pecsétjein viszont növekvő, fegyverzett állatalakot láthatunk. Ez az állatalak leginkább oroszánt lehet, és ha csakugyan így van, akkor a Kacsics nemzetség címerére utalhat, amelyet a fentiek alapján Pethő János a felesége, Szécsényi Anna révén használhatott.⁴⁶ (A címerpaizs feletti betűk jelentése ismeretlen, így az sem zárható ki, hogy nem a sajátja volt a pecsét.) Az effajta címerátvétel nem számít példa nélkülinek a magyar gyakorlatban: gondoljunk csak az erdői Pálffyak címerére. Az analógiát esetünkben az is erősíti, hogy a Szécsényi család éppúgy jóval jelentősebbnek számított a 16. század elején a Pethők-nél, mint ahogy a Bakócz-Erdődy rokonság a Pálffyaknál.

⁴⁰ Négyelt pajzsú címer adományozására volt már példa a magyar gyakorlatban (pl. Hunyadi János 1453. évi címeradománya esetében), arra azonban nem, hogy mindegyik mező címerképe különböző lett volna.

⁴¹ A szöveg formulaszerű utalást tesz ugyan az elődök címereire, de nem részletezi, hogy ezek pontosan mit ábrázoltak.

⁴² Csoma J.: i. m. 1192., 1240. – A Hermány nemzetség sárkányának átvételét Csoma pusztán annak alapján valószínűsítette, hogy a sárkány mint címerkép idehaza csakis ennek a nemzetségnek a címerében fordul elő.

⁴³ Csoma J.: i. m. 1193. – Igaz, azt is hozzátette, hogy ez csupán feltételezés, melyet a későbbi kutatásoknak kell majd igazolniuk.

⁴⁴ Engel P.: i. m. Nádasd nem, 3.: Pető (gersei); Kacsics nem, 4.: Szécsényi.

⁴⁵ DL 101301.

⁴⁶ DL 25427., 93776.; Rainer P.: i. m. 116., 117. (8., 9. kép.).

Mivel Pethő János mind a címeradományozás előtt (1504-ben), mind pedig utána (1514-ben) használta a felesége családjának címerét a pecsétjén, nem meglepő, hogy új címerébe is belefoglaltatta. Az előkelőbb család címere átvételének analógiája azt is érthetőbbé tenné, miért található a régi családi címer csak a második mezőben, és miért az egyik újonnan felvett motívum foglalja el a legelőkelőbb helyet az első pajzsnegyedben. A harmadik és negyedik pajzsnegyedben látható ábrázolások eredetére a szakirodalom még nem kínált egyértelmű magyarázatot.

A 16. század elején – amikor a magyarországi címerfestészetet erőteljesen uralták az olasz reneszánsz minták – nem ritka a sisak nélküli címeradomány, de az olyan sem, amelyen csak sisak és takarók, esetleg valamilyen sisakkorona nélküli ornamentális sisakdísz látható.⁴⁷ Ez esetben csak sisakról és sisaktakarókról szól a szöveg. A címeradománnyal együtt az uralkodó abban a kegyben is részesítette a megadományozottakat, hogy címerükben a király és gyermekeinek a miniatúra szerinti képe szerepelhet. A szöveg alapján úgy tűnik: ez volt a címerbővítés igazi lényege (vagy legalábbis az oklevél megszövegezője ezt gondolta az igazi kegynek). A Pethő család címereinek későbbi változatai is azt igazolják, hogy akár már közel egykorúan – de néhány generációval később már mindenképpen – az uralkodó (és családja) ábrázolását is a címerkompozíció tartozékaként fogták fel. Kérdés azonban, miként jelenítették meg mindezt a címereken, illetve hogy egyáltalán a címer szoros értelemben vett, lényegi alkotórészeként ábrázolták ilyenkor a királyi családot, vagy külön jelvénynek tekintették a portrét.⁴⁸

A 16. századból származó pecsétlenyomatok sajnos többségükben olyan családtagoktól származnak, akik az egyszerű családi címet használták. Közülük Pethő Péter és Antal balra fordult, halmon álló madarat vésetett címerére.⁴⁹ Pethő Ambrus pedig – amellett, hogy gemmapecsétet is használt – jobbra felröppenő madarat ábrázoló nyomóval pecsételt.⁵⁰ A kérdés megválaszolásához így csak az akkor már báróság-ra emelt Pethő János 1572. évi címerbővítő oklevele segít közelebb.⁵¹ Ez az armális átírja és kibővíti II. Ulászló címeradományát. Az igen szép kivitelű kettős címerfestményen (amely

⁴⁷ Utóbbira ld. pl. a Vatyon, vagy az Alpári család címerét: *Nyulásziné Straub É.*: i. m. XXVIII., XXXI. tábla.

⁴⁸ Témánk szempontjából nem mellékes, hogy az „ut quemadmodum in insignibus et armis tuis nostras gestas effigies” (Szovák Kornél fordításában: „hogy amiképpen a jelvényeiden és címereden a mi képünket viseled” – *Szovák K.*: i. m. 103.) az „in armis tuis” kifejezést ’címeredben’ formában is lehet fordítani.

⁴⁹ 17 mm magas, nyolcszögletű pecsét, a pajzs felett „P P” monogrammal: Pethő Péter levele Nádasdy Tamásnak, Körmend, 1552. aug. 14. – MOL E 185 (Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Nádasdy) Nádasdy Tamásnak nr. 2., 4.; 18 mm magas, ovális pecsét, a pajzs felett „A P” monogrammal: Pethő Péter levele Batthyány Boldizsárnak, Hidvég, 1576. máj. 28. – MOL P 1314 (Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Családok, személyek iratai, Batthyány család levéltára) Missiles, nr. 36525.

⁵⁰ 18 mm magas, ovális pecsét: Pethő Ambrus és Nádasdi András levele Batthyány Boldizsárnak, Hidvég, 1576. máj. 28. – MOL P 1314, nr. 36525.

⁵¹ MOL P 664 (Sztáray család levéltára), Évrendezett Iratok, 1572. év.

az 1507. évi címet is ábrázolja az 1572. évi mellett)⁵² jól látható, hogy a bővítés lényegében a sisakdíszet érintette (2. kép). Az uralkodó ugyanis saját jelvényének, pontosabban annak egy részének viselésére jogosította fel Pethő Jánost: két sisakot, valamint sisakdíszül a saját, illetve a Szent Római Birodalom címerének részletét, egy-egy sasszárnyat adományozott neki.⁵³

A szöveg nem utal rá, de a kép alapján nyilvánvaló két további fontos változtatás is. Az egyik az, hogy az uralkodó (ezúttal I. Miksa) képmása ott található a pajzs felett, a két szembe forduló sisak között, oly módon, hogy kétoldalt kinyújtott kezeivel a sasszárnyakat fogja. Nagyon szép és plasztikus képi megfogalmazása ez az adomány lényegének: annak, hogy az uralkodó mintegy ráhelyezi saját jelvényének egy részét a címerre. Másfelől árulkodik arról a fentebb említett felfogásról, amely az adományozó király portréját a címer részének tekintette – annak ellenére, hogy a szöveg ezúttal erről nem tesz említést. Ez azt is megmagyarázhatja, hogy miért két sisakot helyeztek a pajzsra. Ez esetben a sisakok száma még nem bárói rangjelölő funkcióval rendelkezik, csupán a szimmetria okán, illetve a teljesalakos uralkodói képmás központi jellegét hangsúlyozandó került megkettőzve a képre. A sisakok kérdését bonyolítja, hogy az 1507. évi címerkép másolatára is felhelyeztek két sasszárnyas sisakot, pedig egyértelmű, hogy ezt a képet II. Ulászló okleveléről másolták, ráadásul az 1572. évi oklevél szövege kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a sisakdísz I. Miksa adományaként, bővítményként került a címerre. A kérdés megválaszolására több lehetőség kínálkozik.

Egyfelől nem zárható ki – bár a fentebb ismertetett, az uralkodó képmását a heraldikai kompozíció állandó részeként értelmező koncepcióval ellentétben áll – az a feltételezés, hogy a címerfestő (vagy a festőnek utasításokat adó személy) úgy érezte, hogy az 1507. évi adomány dísztelen – pontosabban hiányos – a sisakok nélkül: ez kétségkívül kifinomult heraldikai érzékre utalna. De az is lehetséges, hogy a sisakoknak az 1507. évi címerre történő visszavetítésével éppen az 1572. évi adomány lényegi elemét: I. Miksának az új címer fölött látható képmását akarta kiemelni. Megjegyzendő az is, hogy II. Ulászló címeradományában a sisak ezüstsínű, míg az 1572. évi másolatán a szegélyük arany, maguk a sisakok viszont (smaragd)zöld színűnek látszanak. Az új címeren ezzel szemben aranyszínűek. Noha a szövegben nincs ehhez kapcsolható megjegyzés, véleményem szerint ez még akkor sem lehet véletlen, ha esetleg csak a festő és az adományozott megállapodása döntött a sisakok színéről. Az aranyszínű sisakok ugyanis kiemelik az új adományt, és hangsúlyozzák a régi címerhez képest mutatkozó különbséget – amely azzal,

hogy a régebbi címerre is sasszárnyakat festettek, amúgy is csak az uralkodók képeiben mutatkozott meg szembe tűnően. Meglátásom szerint a sisakok színének módosítása ugyanazt igazolja, amit a fentebb megfigyelések: az arany használata egyfelől az uralkodói kegyre utal, másfelől jobban kifejezi az előkelőséget.⁵⁴ Arra is gondolhatunk ugyanakkor, hogy általában a birodalmi sast is arany mezőben volt szokás ábrázolni (így például valamivel később Thurzó György 1607-es címerbővítése esetében is): jelen esetben talán ezzel is összefüggésben állhat a sisakok arany színe.

Akárcsak az 1507. évi adomány esetében, az 1572-es címerbővítéssel kapcsolatban is kérdés, hogy az új címer miként érvényesült a családtagok címerhasználatában. Erre az adományos, Pethő János pecsétjeiről nyerhető a leghitelesebb válasz. A tőle ismert valamennyi lenyomaton négyelt pajzs látható. Öt különböző pecsétje közül csak az egyikben nincsen sisakdísz, de ez a pecsét csak 1572 előtti leveleken fordul elő.⁵⁵ A további négy pecsét közül kettőt a címerbővítés előtt és után is használt,⁵⁶ kettőt azonban csak az azt követő években.⁵⁷ Mindegyik pecsét közös jellegzetessége, hogy a sisakdísz növekvő, jobbra fordult oroslán, amely két esetben koronás is: ismét kiemelt szerepet kapott tehát a Pethő család heraldikájában csak a század elején megjelenő elem. Az, hogy az oroslánt a sisakdíszben ábrázolták, nem feltétlenül jelenti, hogy ezzel külön is hangsúlyozni kívánták volna ezt a motívumot. Lehetséges, hogy egyszerűen a heraldikai szabályok betartására törekedtek, vagyis arra, hogy az előkelőbb mező címerképe ismétlődjen meg az előkelőbb helyzetű sisakon. A fentiek ugyanakkor azt mutatják, hogy Pethő János a címerbővítés után egyfelől tovább használta régi pecsétjeit, másfelől nem vésetett újat az új címerrel. Ennek elvileg az is lehetne az oka, hogy az 1572. évi armálisban foglalt bővítés a kis méretű pecséteken nehezen lett volna ábrázolható – de esetleg azzal is magyarázható lenne, hogy az uralkodó ábrázolását egyszerűnek, az oklevélhez kötődőnek fogták fel. A későbbi változatok azonban nem igazolják ezeket a feltételezéseket. Az ág tagjainak a 17. századból származó pecsétjein már az 1572. évi bővítés szerinti címerkép látható, vagyis az uralko-

⁵⁴ A legelső hasonló jellegű adomány – amelynek Donch mester volt a kedvezményezettje – még a 14. századból maradt ránk: *Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon. Levéltári Közlemények*, 59 (1988) 72.

⁵⁵ 13 mm magas, nyolcszögletű pecsét, a pajzs felett „I P” monogrammal: Pethő János levele Batthyány Boldizsárnak, Sopron, 1571. jan. 6. – MOL P 1314, nr. 36627. (további előfordulása: 36628.)

⁵⁶ A lenyomatok szinte csak a pajzs alakjában térnek el. 20 mm magas, ovális pecsét, a pajzs fölött sisak nélkül, de oroslánt ábrázoló sisakdíszszel, ennek két oldalán „I P” monogrammal: Pethő János levele Batthyány Boldizsárnak, Höflány, 1576. szept. 24. – MOL P 1314, nr. 36632. (7. kép) (további előfordulásai: uo. nr. 36629. [1571], 36631., 36635.); 18 mm magas, ovális pecsét, a sisakdísz két oldalán ugyancsak „I P” monogrammal: Pethő János levele Batthyány Boldizsárnak, Kovácsi, 1570. jan. 3.: uo. nr. 36626. (további előfordulása: 36624.)

⁵⁷ 19 mm magas, ovális pecsét, a sisakdísz két oldalán „I P” monogrammal: Pethő János levele Radéczy Istvánnak, Bécs, 1576. júl. 28. – MOL E 204, (Magyar Kamara archívuma, Missiles) 34. d.; 16 mm magas, ovális pecsét, a sisakdísz két oldalán ugyancsak „I P” monogrammal: Pethő János levele Nádasy Tamásnének: Sopron, 1578. máj. 9. – MOL E 185, Nádasy Tamásnének nr. 2.

⁵² A címerfestményeket két egyforma méretű, ovális, aranyozott keret foglalja magában, a heraldikai jobb oldaliban látható az 1507. évi, a bal oldaliban az 1572. évi adomány. Megjegyzendő, hogy ezen a festményen épen maradt Anna hercegnő képmása.

⁵³ „post approbata et clementer confirmata praedecarata totalia et integra antiqua sua arma, duabus galeis torneamentalibus apertis, supra utramque scuti superiorem extremitatem sibi invicem oppositis, Regalibus diadematis exornatis et in sublime assurgentibus, quas et antea habuit, unamquemque illarum geminatis alis aquilinis, parte nimirum nostrorum et Sacri Romani Imperii insigniorum utpote pro quorum fide et decore non paucos labores et pericula adiit renovanda, augendaque et cohonestanda duximus”

dót is ábrázolják, mégpedig a két szárny között, azokat fogva, lebegő helyzetben, térdtől vagy combközéptől felfelé.⁵⁸ Az 1572. évi armálisban foglalt címert a jelek szerint a grófi cím elnyerése után is használták.⁵⁹

A családi címernek azonban ezzel együtt is további változatai alakultak ki a 17. század folyamán: újabb (és részben a rangemelésektől független) címerbővítésekre és adományozásokra is sor került. A címerváltozatok arról tanúskodnak, hogy az ágakra szakadás ellenére a család közös heraldikai örökségének elsősorban a vadkacsás címert tekintették, de másodsorban az uralkodó képmásának az ábrázolását, illetve az uralkodói jelvény megjelenítését is.

A család horvátországinak nevezett, de a Dunántúlon is birtokló ága már a 15. században elkülönült a magyarországinak nevezettől. Pecsetjeik alapján lényegében a régi családi címert használták a 16. században is, a változtatás igényét jelzik azonban Pethő Benedek igen sajátos címerképei. Két pecsétjén is egy hármashalmon álló, jobbra fordult madár látható: ez a család heraldikájának már megszokott motívuma – az viszont igazán érdekes, hogy a két szélső halomból egy-egy nővény nő ki (talán nádbugák – esetleg egy-egy pózna, amelyeknek a tetején a pajzs szélé felé néző madár ül), ezekre pedig kígyók tekerednek olyan módon, hogy fejük a központi madáralak felett egymással szembefordul. Az egyik pecséten a kígyók feje felett királyi korona is található a pajzsban.⁶⁰ Egy másik pecséten a hármashalmon álló madár felett a pajzsfőt három félkörív választja el, benne pedig öt bizonytalanul azonosítható alakzat látható.⁶¹ Egyik címer sem tartalmaz sisakdísz, ezzel kapcsolatban tehát nem nyújtanak információt.

A horvátországi ág tagjainak, a Zsigmond-korban élt gersei Pethő Márk leszármazóinak – köztük elsőként a krónikáiról Pethő Gergelynek, továbbá testvérének Kristófnak és

rokonainak Istvánnak, Miklósnak, Gergelynek és Kristófnak (azaz tulajdonképpen az ág összes akkoriban élő tagjának) – 1621-ben engedélyezett címerbővítést az uralkodó.⁶² Annak ellenére, hogy ők nem az 1507. évi címeradomány kedvezményezettjének, Pethő Jánosnak a leszármazói voltak, címerbővítésükben mégis érvényre jutnak a magyarországi ág heraldikai hagyományai is. A horvátországi ág 1621. évi címerének pajzsa kék mező aljában háromágú tengeri sziklaszirtet ábrázol, ennek középső csúcán királyi korona látható, továbbá egy felröppenő helyzetű, fejét jobbra fordító, csőrét kító, koronás fekete sasmadár, amelynek a mellén vörös színű címerpajzs van a Pethők családi címerével: két nádszál között természetes színű vadkacsa (*sylvestris anas*). A sisakdíszben maga a császár látható uralkodói öltözékben (*paludamento imperiali*), fején a császári koronával (*diadema imperiale*), jobbjaiban jogart, baljában országmát tartva. (3. kép)

A nyilvánvaló heraldikai érdekességek mellett az oklevél szövege is kínál furcsaságot. Egyfelől idézi Zsigmond királynak a gersei Pethők részre 1430-ban kiadott adománylevelét, amelynek a címeradományhoz tényleges kapcsolata nincsen, minden bizonnyal a rokoni köteléket bizonyítandó került a szövegbe. A másik érdekesség már egyértelműen heraldikai vonatkozású. A Nádasd nembeli Pethők címerének alapszíne következetesen kék: így látható az 1507. és 1572. évi címerbővítő oklevelekben is. A horvátországi ág esetében viszont ez vörösre módosult. Érdekes az oklevél címerleírásának ide vágó részlete: „a nagyobb pajzsban egy kisebb is van, mégpedig a sas mellén, vörös színnel, ami [ti. a pajzs] a Pethő család nemzetségi címerét tartalmazza.”⁶³ A színre vonatkozó kitétel csak mintegy közbevetőleg szerepel, nyelvtanilag és mondat szerkezetileg is elkülönül a családi címer leírásától, ami arra utal, hogy ismert volt annak alapszíne: a kék – még ha a szöveg nem is említi külön.

Ennek a címernek az igazi heraldikai jelentősége akkor mutatkozik meg, ha összevetjük a gersei Pethőknek adott korábbi címeradományokkal. Az 1621. évi címer három elemre épül: a régi vadkacsás családi címerre, a fekete sas motívumára, valamint az uralkodó képmására. Ezek mindegyike megtalálható a magyarországi ág 1572-es címerében is, jóllehet a két ág ebben az időben már csak meglehetősen távoli rokonságban állt egymással. A fekete sast a szöveg ugyan nem nevezi birodalmi sasnak, de a Habsburg-uralkodók adományai esetében különösen nehéz nem erre asszociálni – még akkor is, ha egyfejű sasról van szó, ahogyan az Erdődy-címer esetében is.⁶⁴ Érdemes megvizsgálni a sas mellére helyezett kisebb címerpajzs párhuzamait is. Éppen ebből az időszakból

⁵⁸ A század első feléből pl. Pethő Ferenc 18 mm magas, nyolcszögletű pecsétje, a pajzs, ill. a sisakdísz két oldalán „F P D G” betűkkel: Pethő Ferenc levele Nagy Jánosnak, Sztropkó vára, 1614. márc. 4. – MOL E204, 34. d. Pethő Margit 14 mm magas, nyolcszögletű pecsétje, a sisakdísz, ill. a pajzs két oldalán „M P D G” betűkkel: Pethő Margit levele Batthyány Ádámnak, Szécsény, 1644. febr. 11. – MOL PA314, nr. 49881. A század második feléből pl. Pethő János 11 mm magas, nyolcszögletű pecsétje, a sisakdísz, ill. a pajzs két oldalán „I P D G” betűkkel: Pethő János levele Rákóczi Lászlónak, Czéke, 1663. jan. 30. – MOL E 204, 34. d.; Pethő Ferenc 11 mm magas, nyolcszögletű pecsétje: Pethő Ferenc levele Beckskeházi Andrásnak, Ónod, 1675. nov. 26. – MOL P 1314, nr. 36587.

⁵⁹ Ld. pl. a grófi címet szerző Pethő Zsigmond nagyobb pecsétjeit: 24 mm magas, ovális pecsét (körirata: SIGISMVNDVS PETHO DE GERCZE LIBER BARO): Pethő Zsigmond levele Batthyány Ádámnak, Kassa, 1655. máj. 22. – MOL P 1314, nr. 37147., 37148.; ill. 28 mm magas, ovális pecsétje: Pethő Zsigmond levele Újfalui Imrének, Finta, 1675. jan. 28. – uo. nr. 37155. A pecséten annyi különbség észlelhető az armális címerképeéhez képest, hogy az orszlán nem koronás, valamint hogy a 4. mező alakja olykor nehezen kivehető.

⁶⁰ 17 mm magas, ovális pecsét, a pajzs felett „[B] P D G” betűkkel: Pethő Benedek levele Nádasdy Tamásnak, Béla vára, 1560. jan. 13. – MOL E 185, Nádasdy Tamásnak nr. 5. (ill. valószínűleg uo. nr. 1–6.). A koronás változat: 16 mm magas, közel kör alakú pecsét, a pajzs felett „B P D G” betűkkel: Pethő Benedek levele Batthyány Kristófnak, Béla, 1560. szept. 29. – MOL P 1314, nr. 36542. (6. kép) (további előfordulásai: uo. nr. 36540–36582. [1590]).

⁶¹ 16 mm magas, ovális pecsét, a pajzs felett „B P” monogrammal: Pethő Benedek levele Batthyány Kristófnak, Béla, 1554. jún. 3. – MOL P 1314, nr. 36536. (további előfordulásai: uo. nr. 36529. [1551], 36531–36539. [1555]).

⁶² II. Ferdinánd, Bécs, 1621. márc. 16. – MOL P 235 (Festetics család keszthelyi levéltára, Gersei Pethő család) Miscellanea 765. (195. d.); kivonatos közlését és a címer fényképét ld. *Iványi Béla*: Címeres levelek a keszthelyi és körmendi hercegi levéltárakban. Veszprém, 1943. (Körmendi füzetek. Sorozaton kívüli A. füzet) 4–5. és 2. kép.

⁶³ „in scuto porro maiori ad pectus videlicet ipsius aquilae habetur aliud minus scutum, rubri coloris, quod gentilitia ipsius familiae Petheoianae insignia continet” (*Iványi B.*: i. m. 5.).

⁶⁴ Bővebben ld. *Csizi István*: A birodalmi sas magyar főnemesei családok címereiben. In: Intercongress. Nemzetközi heraldikai és genealógiai konferencia. Nagykanizsa, 2007. [2006] jún. 2–3. (Szerk. Kóczy T. László–Pandula Attila.) Győr, 2009. 67–73.

származik az alsólindvai Bánffy család 1622. évi grófi diplomájában lefestett családi címer, amelyben a bölényfejes címerpajzsot egy fekete sas mellére helyezték.⁶⁵ Ebben az esetben a sas címertartóként fogható fel, még akkor is, ha pecsétjeiken a családtagok a sast is pajzsra helyezték, igaz csak az 1622-es adomány után, azt megelőzően a pajzsba foglalás nélkül.

A Pethő család horvátországi (nemesi) ága az 1621. évi adománnyal „zárkózott fel” heraldikai tekintetben a magyarországi (bárai) ághoz. A horvátországi ág módosítva átvette a magyarországi rokonok címerlemeit: a sisakokra helyezett két sasszárny helyett egy egész alakos sasmadár került a címerpajzsba, az uralkodó szintén teljes alakos portréja pedig már kétségtelenül sisakdísz lett. Ez heraldikailag tetszetősebb megoldás az 1572. évi adománylevélben látható formánál, ott ugyanis a király alakja lebegő pozícióban látható a két sisak között. A horvátországi ág új címerében a régi családi címer is hangsúlyosabb helyet kapott. A négyelt címert talán azért nem vették át, mert tudhatták, hogy az más családok címermotívumait is tartalmazza, és mivel a horvátországi ág korábban vált el a magyarországitól, így ezen családi kapcsolatokban nem volt érintett. Az uralkodó portréjának a címerre helyezésével más volt a helyzet: az 1572. évi adománylevel alapján ugyanis azt is feltételezhetjük, hogy általában lehetséges az adományozó király képmását megjeleníteni a címerben. Ehhez a magyarországi ág címerhasználatára szolgáltatott precedenst: ez adhatta az ötletet, hogy ezt a különös kegyet a horvátországi ág tagjai is kérjék a maguk számára, noha felmenőik a magyarországi ág javára kibocsátott címeradományok (a II. Ulászló képmását tartalmazó 1507. évi, illetve az I. Miksa portréját ábrázoló 1572. évi armális) kedvezményezettjei között nem szerepeltek. Figyelemre méltó, hogy a címerbővítés az ág minden tagjára kiterjedt, tehát nyilvánvalóan közös fellépésről, és ennek okaként közös igényről beszélhetünk. A közös igény célja pedig a másik, adományok tekintetében előbbre járó ághoz való igazodás lehetett a fent elemzett változtatásokkal. Ez akkor is erős családi kötődésre utal, ha az csak apropóul szolgált egy előkelő, kiemelt jelképességű címer elnyeréséhez – annak kell ugyanis tartanunk az uralkodó személyének és címerállatának, a sasnak (vagy a sas testrészeinek) ábrázolását. Ezek szerint a királyportré megjelenítése a saját címerükben mintegy a gersei Pethő család privilégiumává vált: legalábbis a gyakorlat ez látszik igazolni. Címertörésnek semmilyen tekintetben nem nevezhető, annak fogalmi és gyakorlati kritériumait nem teljesíti, sőt mintegy ellentettje annak, hiszen a másik ág megkülönböztető jelzéseit veszik át, kétségtelen változtatásokkal. Nem annyira a különbség, mint inkább a hasonlóság tűnik hangsúlyosnak.

A gersei Pethők címerének fejlődése azonban itt sem ért véget. A családi címert ugyanis Petheő László aransarkantyús vitéz, kiskomáromi főkapitány 1659. évi bárai rangemlésekor megerősítették és kibővítették.⁶⁶ Az egyetlen teljesre törekvő családfát Nagy Iván állította össze, ez alapján viszont meglehetősen nehéz elhelyezni az 1659-es bárai

diploma kedvezményezettjeit: gersei Pethő Lászlót és feleségét, Bessenyei Magdolnát, továbbá Pethő Jánost és Istvánt. A bárai oklevélben említett ősök és elődök neveiből azonban csak a horvátországi ágra gondolhatunk, annál is inkább, mert a magyarországiak közül csak II. György leszármazói nem viseltek bárai címet, ők pedig feltehetően már a 17. század elején kihaltak.⁶⁷

Az 1659. évi diploma címere több tekintetben is megtörte a családi hagyományt. (4. kép) Ez volt az első olyan címeradomány a család történetében, amely rangemlésehez kapcsolódott. Fontosabb azonban a változtatás ténye és formái. A címer tulajdonképpen nem bővült számottevő mértékben: a pajzsban a hármassziklaorom helyére zöld talaj került, a sas jobb lábában buzogányt, baljában felfelé fordított hegyű nyilvesszőt fog, csőrében arany szalagot tart, mellén pedig kék alapon két nádszál között természetes színű kacska látható jobbra fordulva. Jelentősebb a változás sisakdíszben, az ugyanis a szöveg szerint ezúttal a címerképet ismétli (a takarók színe kék-fekete, fehér-vörös). Sajnos nem sikerült feltárni olyan adatot, amely a módosítások okát egyértelműen megvilágítaná. Heraldikai szempontból érthető a változtatás, vagyis az, hogy a sisakdísz a címerképet ismétli. Ezt akár a kifinomultabb heraldikai ízlés jelének is vélhetnénk. Hasonlóképp befolyásolhatták (volna) a címer kialakítását a korábban meglévő – és a fentebb bemutatott példák tanúsága szerint igen szívósnak bizonyuló – hagyomány, illetve az uralkodó egész alakos képmásának a címerben való ábrázolását lehetővé tévő különös kegy. A király portréja a 17. század második felétől inkább a címer külső díszének főhelyére kerül (általában a szőnyegnek a címer feletti középső-felső részére) – ekkor azonban nyilvánvalóan nem lesz a címer része. Szintén ebben az időben jelenik meg az első példa arra, hogy a király személyére nevének kezdőbetűje utal, amelyet gyakran szív-pajzsban helyeznek a címerre.⁶⁸

Pethő László pecsétjeinek vizsgálata ugyanakkor meglehetősen sajátos képet rajzol ki. Számos címeres pecsétje maradt ránk, ezek közül azonban csak az egyikén látható az 1621. évi adománynak megfelelő címer.⁶⁹ A többin csupán az egyszerű, régi forma látható: a sisakdísz a címerképet ismétli (a talaj vagy a vízfelület megjelenítését leszámítva, a két nádbugát viszont ábrázolja).⁷⁰ Hasonlót látunk más családtagok pecsétjein is, ez a gyakorlat tehát feltehetően általános volt a horvátországi ágnál.⁷¹ Az uralkodói címerbővítést követően a címeres pecsétek is megváltoznak: az új címer mind sisakos-sisakdíszes, mind pedig pajzskoronás változatban feltűnik rajtuk.⁷²

⁶⁷ Nagy I.: i. m. IX. 259.

⁶⁸ Ld. elsőként a Keczer család és az Esterházyak hercegi címerét.

⁶⁹ 10 mm magas, nyolcszögletű pecsét, pajzskoronával, felette félkörívben LADISLAVS PETHEO felirattal: Pethő László levele Batthyány Boldizsárnak, Vázsonykő, 1640. márc. 26. – MOL P 1314, nr. 36642. (további előfordulásai: uo. nr. 36643–36670. [1648]).

⁷⁰ Pl. 23 mm magas, ovális kispecsétjén: Pethő László levele Batthyány Ádámnak, Komár, 1649. dec. 22. – MOL P 1314, nr. 36710. (további előfordulásai: uo. nr. 36708–36914. [1654] között számos levélen).

⁷¹ Vö. Pethő Gáspár 15 mm magas, nyolcszögletű pecsétjével: Sümeg, 1620. okt. 30. – MOL P 1314, nr. 36591.

⁷² Az előbbi 10 mm magas, nyolcszögletű pecsét, a sisakdísz két oldalán „L P D G” betűkkel: Pethő László levele Kövér Gábornak, „Czeghegyben”,

⁶⁵ II. Ferdinánd, Bécs, 1622. jún. 22. – MOL P 108 (Esterházy család hercegi ágának levéltára) Repositorium 48., fasc. B, nr. 41.

⁶⁶ I. Lipót, Bécs, 1659. febr. 14. – MOL P 108 Repositorium 48., fasc. B, nr. 42.

1. kép – A gersei Pethő címer az 1507. évi címereslevélen
– MOL DL 86051.

2. kép – Gersei Pethő János címerbővítő oklevelének címerképe
(1572) – MOL, Sztáray család levéltára (P 644),
Évrendezett iratok, 1572. év.

3. kép – Az 1621. évi diploma címerképe – MOL, Gersei Pethő család (P 235),
Miscellanea 765.

4. kép – Az 1659. évi grófi diploma címerképe – MOL, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium (P 108) rep.
48. Fasc. B Nr. 42.

5. kép – Az 1706. évi grófi diploma címerképe – MOL, Gersei Pethő család (P 235),
Miscellanea 902.

A fotókat Czikkelyné Nagy Erika készítette

6. kép – Pethő Benedek címerespecsét-lenyomata (1560), MOL, Batthyány család levéltára, Missiles, Nr. 36.542.

7. kép – Pethő János címerespecsét-lenyomata (1576), MOL, Batthyány család levéltára, Missiles, Nr. 36.632.

8. kép – Pethő Zsigmond címerespecsét-lenyomata (1655), MOL, Batthyány család levéltára, Missiles, Nr. 37.147.

9. kép – Pethő László grófi címere egyik pecsétlenyomatán (1673), MOL, Magyar Kamara archívuma, Missiles (E 204) (34. d.).

Nem tudni pontosan, hogy miért került sor erre a változtatásra, különösen mivel az 1706. évi grófi diploma is visszavetért a négyelt pajzshoz, az uralkodó képmásával a sisakdíszben (5. kép).⁷³

Talán még sajátosabb Pethő Zsigmond 1666. évi grófi diplomája.⁷⁴ Ebbe ugyanis egyfelől belemásolták II. Ulászló címeradományozó okleveléből a címerleírást, másfelől semmilyen új rendelkezést nem rögzítettek a címerrel kapcsolatban.

1673. ápr. 9. – MOL E 204 (34. d.) (9. kép) az utóbbi 18 mm magas, ovális pecsét, a sisakdísz két oldalán ugyancsak „L P D G” betűkkel: Pethő László levele ismeretlen címzettnek, Keszthely, 1673. okt. 10. – MOL E 204 (34. d.).

⁷³ Iványi B.: i. m. 7–8. és 7. kép.

⁷⁴ I. Lipót, Bécs, 1666. ápr. 21. – MOL A 57 XIII. 296–302.

Úgy tűnik, hogy a II. Ulászló okleveléből vett részletet csupán azért illesztették a narratio elejére, hogy ezzel is jobban bemutassák és kiemeljék a rangemelésben részesített Pethő Zsigmond családjának érdemeit.

Ennél már csak a horvátországi ág 1706. évi grófi rangemeléskor kapott új, bővített címere szolgál nagyobb meglepetéssel, amelynek első helyen említett kedvezményezettje Pethő János Antal (az 1621. évi adományban érintett László fia, a krónikaíró Pethő Gergely dédunokája). Míg a magyarországi ág esetében a címer két változatának egybevetése alapján akár egyértelmű fejlődésről is beszélhetünk, addig a horvátországi ág esetében ennek vonala meglehetősen kérdéses. A horvátországi ág 1621. évi címerbővítése után új, egyéni változatokat

használt Pethő László, majd István és János, sőt maga Pethő János Antal is. Grófi diplomájában most lényegében a magyarországi ág 1572-ben nyert és 1666-ban megerősített címerét kapta meg ő is – nem korábbi címere kiegészítéseként vagy bővítéseként, hanem új adományként. Sajátos módon a magyarországi ág által használatba vett címernek ez volt az első hivatalos leírása 1572 óta, így talán az sem meglepő, hogy a leírás részben a képi ábrázoláson, részben az 1507-es oklevél szövegén alapul. Bár a két kép közel azonos, a címerleírásokban mégis van egy-két olyan eltérés, amelyek egyaránt tükrözik az egyes motívumok megváltozott értelmezését és a folytonos heraldikai hagyományt. Az első mezőben például az 1706. évi oklevél szövege vörhenyes színű (*fulvus*) állatot ír le. Ez az első armális természetes színű oroszlánjához (*leo ... naturali colore depictus*) áll közel, pedig az 1572. évi címerbővítő oklevél címerképébe arany oroszlánt festettek. Érdekes, hogy egyik szöveg sem szól az oroszlán koronájáról, amely az 1572. évi armális címerfestményén látható (ott viszont nem csupán az 1572. évi, módosított címerben, hanem az oklevélben szintén lefestett, 1507. évi címerben is, mintegy visszavetítve II. Ulászló korára). A második mező képe az 1507. évi adománylevél szövegéhez képest viszont jóval egyszerűbb és egyértelműbb: az ágat letépő vadkacsa helyett vízen úszkáló madár látszik, a bokorszerű növények helyébe pedig két nádszál került. A harmadik mező félholdjának mázát a szöveg nem adja meg, viszont kibővíti a kép jelentéstartalmát, hiszen a két csillagot a világosság és a hajnal jelképeinek nevezi. A negyedik mező sárkányából a 17. század végére baziliszkuszt lett: ez ugyan nem jelentős különbség, mégis határozott eltérést jelent a mintától – és akár tudatos változtatás is lehet, nemcsak a kép esetleges félreértelmezése. A sisakdísz tekintetében a Jagelló-kori oklevél nem adhatott támpontot, ezért a Miksa-féle adományt kell szemügyre vennünk. Feltehetően így jártak el a 18. század elején is. A sisakdíszről így a szöveg csak annyit mond, hogy a két sisak mindegyikén egy-egy fekete sasszárny van. Közöttük egy szakállas férfi látható királyi koronával, bíbor palástban, fehér stólabán, mellén keresztel, kezeivel a sasszárnyakat fogva. Nem esik szó tehát királyi személyről, az ábrázolt alak az 1572. évi kép leginkább papi ornátusra hasonlító öltözékét másolja, sajátos módon megőregítve a 16. században még határozottan középkorú kinézetű figurát. Ezek szerint a kép ugyan megmaradt, de a tartalom már eltűnt mögüle, hiszen ekkor az uralkodót a címerben már leginkább nevének kezdőbetűjével jelenítették meg.⁷⁵ Ez a címer tehát bizonyos szempontból (az uralkodó képmásának különös kegyként engedélyezett megjelenítését tekintve) visszalépést jelentett a 17. századi változatok után.

A család további tagjai részére kiadott 1699., illetve 1712. évi uralkodói privilégiumok szintén foglalkoznak a címerrel, de csak a korábbi adományok átírását és megerősítését foglalják magukban. 1699-ben gersei Pethő István, valamint János és Ádám részére I. Lipót bárói címet adományozott.⁷⁶ Ez furcsának tűnhet annak fényében, hogy Pethő János és István az

1659-es rangemelésben is szerepeltek a fő adományos László mellett. Mint az oklevélből kiderül, csupán névazonosságról van szó: 1699-ben már az negyven évvel korábbi rangemelés során említett idősebb István gyermekei kaptak bárói címet. Az adomány megújítását, a korábbi privilégium megerősítését azért kérték a családtagok a királytól, mert az eredeti oklevél az idők folyamán (az idők változásai és igazságtalanságai okán)⁷⁷ elkerült a családtól. Ez azt is megmagyarázza, hogy miért nem került sor címerváltoztatásra. A két oklevél címerleírása így szinte szóról szóra ugyanaz. 1712-ben pedig gersei Pethő János, az Ebergényi-ezred kapitánya részére íratva át az uralkodó az 1507. évi adománylevelet.⁷⁸

A gersei Pethő család címere az egyik legtöbbet változtatott főnemesi címer. A rangemeléseket követően vagy azokkal együtt szinte folyamatosan módosult. Ennek során nem csupán a régi családi címet tartották szem előtt, de az 1507. évi adományt is, amely engedélyezte az uralkodó és jelképe megjelenítését. A pecsétanyag ehhez képest tükrözi a korszak sajátosságait, és arra utal, hogy a 16. században a család az uralkodói privilégiumokban engedélyezett újabb címerváltoztatásokat csak bizonyos késéssel vette mindennapi használatba, a régebbi változatokkal pedig nem ritkán továbbra is pecsételtek. Az egyes ágak címerhasználata jobbra csak a királyi adományok nyomán különült el. Az uralkodóval engedélyezett címervariánsok az adománylevelek kelte előtt nem terjedtek el a családban (legfeljebb egy-két személynél mutatható ki a használatuk) – vagyis a címerbővítő oklevelek nem a család meglévő heraldikai gyakorlatát szentesítették, hanem ténylegesen új elemekkel bővítették a címet. A gersei Pethők címerének változásai jól példázzák azt a középkori és korai újkorai példákban egyaránt megfigyelt jelenséget,⁷⁹ miszerint a rokon családok gyakran hasonlóképpen változtatták meg a címerüket: bizonyos bővítést vagy bővítvényeket – ez esetben a „konceptiót” – átvették egymástól. Ennek fényében már csak azért is érdekesek a gersei Pethő család címerváltozatai, mert közelebbről is megvilágítják, miképpen fejezték ki ugyanazt a gondolati tartalmat különböző korokban, illetve mit tartottak fontosnak a korábbi adományokból a család egyes tagjai, illetve ágai.

⁷⁵ Vö. *Sulica Szilárd*: A betű szerepe a magyar címerképeken. *Turul*, 46 (1932) 58–59.

⁷⁶ I. Lipót, Bécs, 1699. márc. 31. – MOL A 57 XXV. 113–115.

⁷⁷ „inter vicissitudines et iniurias temporum casu quondam amisso ac deperdito” (uo. 114.)

⁷⁸ III. Károly, Bécs, 1712. ápr. 5. – MOL A 57 XXIX. 35–40. Ezzel együtt három adománylevél tartalmazza a II. Ulászló által kiadott oklevél átírását, a továbbiakat ld. *Szovák K.*: i. m. 100.

⁷⁹ A kora újkorban pl. a Károlyiakkal rokon családok is így tettek: *Éble Gábor*: A nagy-károlyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp., 1913. 15–29. A középkori vonatkozásokra ld. *Rácz György*: Az Ákos nemzetség címere. *Turul*, 68 (1995) 20; *Körmendi Tamás*: Az Osl nemzetség címerváltozatai a középkorban. *Turul*, 83 (2010) 11.

GÓCSÁNÉ MÓRÓ CSILLA A Blaskovichok világa

A Blaskovich család útja a felemelkedéstől egy nemzeti közgyűjtemény megalapításáig

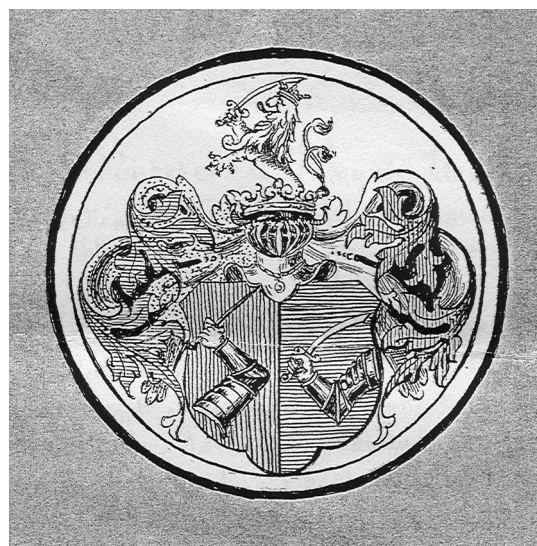
Tanulmányomban egy kivételesen sikeres, igényes, a polgárosodó köznemesség rétegét reprezentáló család származását és rövid történetét kívánom felvázolni, egy olyan família históriáját, amelynek tagjai műveltségteremtők voltak és élen jártak a modern szellemű gazdálkodás kialakításában, majd a 20. században egy köznemesi család történetét és életét bemutató kivételes gyűjteményt hoztak létre.

A Blaskovich család története későn induló, de nagy ívet ígérő, mégis tipikusan magyar köznemesi családi pálya. Első ismert őse a török kiűzése után, a 18. század fordulóján társadalmi rangban, előképzettségben és hivatali pozícióban ott tűnt fel, ahol a Grassalkovichok. A párhuzamos indulást személyi és családi kapocs is erősítette: Blaskovich Sámuel (1670–1738) Grassalkovich Juditot (1685 körül–1748), a később grófi rangra emelt és ragyogó karriert befutó, s a 18. századi új magyar arisztokrácia egyik legjelesebb és legtehetségesebb képviselőjének, Grassalkovich Antalnak a nővérét vette nőül.¹

A család származása, eredete

Az ebeczki Blaskovich család felemelkedése Blaskovich Sámuelnek volt köszönhető, akit III. Károly király 1712-ben emelt nemességre. Mi módon érdemelte ki e rangot? Kik voltak az ősei?

A család származása a 17. századi források hiányában nehezen pontosítható. Eredetére vonatkozóan több feltevés is megfogalmazódott. Hipotézisem – Blaskovich György és János álláspontjához is kapcsolódva – az, hogy az ebeczkiek a horvátországi blaskoveczi Blaskovich családból gyökereznek.² Ezt megerősíteni látszik egy, a család hagyatékában fennmaradt irat is. A Blaskovich Mártonhoz (Sámuel unokájához), a Hont vármegyei tábla ülnökéhez 1775. november 26-án Bátorfaluba címzett irás szerint a Zágrábban élő

1. kép. A Blakoveczi Blaskovich család címere
(Másolat, tápiószelei Blaskovich Múzeum Történeti Dokumentációs Tára 68.1.328.)

blaskoveczi Blaskovich András jezsuita pap a magyarországi Blaskovichokat valódi vérrokonainak ismerte el. Blaskovich András a Szent Katalin Szűz és Vértanú egyház vezetője azt állította, hogy még édesatyja, Péter 40 évvel korábbi elbeszélése alapján tudja: vérrokonai vannak Magyarországon. Közölte továbbá, hogy egy 1564-ben kelt és általa olvasott Blaskovicz birtokbeiktatási okmányban nyolc Blaskovichot talált.³

A múzeumlapító Blaskovich fivérek szerint a család egyike a 16. század második felében Magyarországra szakadt,

¹ Grassalkovich Judit, Grassalkovich János (1656 k.–1716., Ürmény) és Egresdy Zsuzsanna (1662–1724) elsőszülött gyermeke. Az édesapa a kuruc időkben Bottyán János generális írődeákja, fogadott fia, majd 1710-ben hadbíró Ocskay László perében. Ld. erről *Závodszyky Levente: A Grassalkovichok. Turul*, 45 (1931) 66–83.

² A tápiószelei Blaskovich Múzeum Történeti Dokumentációs Tára (a továbbiakban: TBM Td.) 69.21.16.

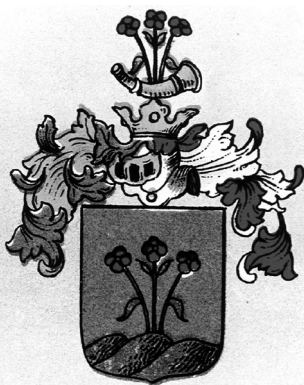
³ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Blaskovich család iratai Fasc. 2. No. 3. (a továbbiakban: JNKSZML BCs) A Blaskovich András által írt latin nyelvű eredetiről még 1927-ben a tápiószelei Blaskovich testvérpár megbízásából Hild Viktor főlevéltáros nagy gonddal és precíz munkával hiteles fordítást készített, ez a tápiószelei múzeumban ma is megtalálható. Ld. TBM, Td. 68.1.38. – Blaskoviczi Blaskovich András jezsuita tanár (1726. nov. 28. Ivanic, Horvátország; 18 éves korában lépett a rendbe. (Ld. róla bővebben *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I. k. Bp., 1891. 1099.*)

2. kép. A Klobusiczi Blaskovich család címere (Liber Armorum Hungariae. Magyarország címeres könyve. I. k. Bp., 1913. 113. tábla.)

3. kép. A Blaskovich család címere (Liber Armorum Hungariae. Magyarország címeres könyve. I. k. Bp., 1913. 113. tábla.)

4. kép. Az Ebeczki Blaskovich család címere (Liber Armorum Hungariae. Magyarország címeres könyve. I. k. Bp., 1913. 113. tábla.)

ahol annak tagjai birtokokra tettek szert. Ez az ág Trencsén vármegyében klobusiczi előnévvel 1599-ben I. Rudolf királytól kapott nemességet. Címerük: kék pajzs udvarában zöld tér fölött egy kardos magyar vitéz áll vörös ruhába öltözötten, jobb kezében ökörfejet, bal karjában szőlőfürtöt tart. A pajzs fölött koronás sisakon páncélos kar könyöklő kivont kardot tartva.⁴ A nemességet Márton és testvére, Miklós, valamint

⁴ Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. II. k. Pest, 1858. 121. Vö. erről még: Liber Armorum Hungariae. Magyarország címeres könyve. I. k. Bp., 1913. 113. tábla. – Márton 1719. március 22-én megújított(?) pecsétetes címeres levelét ld. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), P 398 Károlyi család levéltára, No. 07864.

Márton gyermekei, György és Dorottya kapták.⁵ Kérdés, hogy milyen kapcsolat áll fenn az ebeczki Blaskovichok és a horvátországi blaskovecziek, valamint a klobusiczi Blaskovichok között. Ez a tápiószelvi Blaskovich fivéreket is érdekelte, ezért 1928-ban megbízták Kempelen Béla genealógust e kapcsolat feltárásával. Kempelen Béla hosszú kutatás után, 1931-ben Blaskovich Jánosnak írott levelében sajnálattal közölte, hogy „az ebeczki Blaskovich családnak a horvátországi blaskoveczi Blaskovich családdal való törzsökössége nem igazolható. Lehet, hogy úgy az ebeczki, mint a klobusiczi család közös eredetűek, de ezt hitelesen igazolni aligha lenne lehetséges. Mint feltevéssel megállhat, de okmányilag nem lesz igazolható e közös származás. Még a címerekben sincs semmi közös vonás, ami a közös származás mellett bizonyítana.”⁶ Kempelen véleményével ellentétben azonban található azonos motívum a blaskoveczi és a klobusiczi Blaskovich család címerében. A Blaskovich András fent említett nemesi levelét tartalmazó boríték pecsétjét Hild Viktor levéltáros 1927-ben megrajzolta. Ebből tudjuk, hogy a kettéosztott címerpajzsban egy-egy kivont kardot tartó páncélos kar látható. A klobusiczi Blaskovichok címerében szintén a pajzs fölött található koronás sisakon egy könyöklő páncélos kar kivont kardot tart.

A Blaskovich Sámuelről eredeztetett család és a klobusiczi Blaskovichok azonosításának ellentmond az is, hogy Sámuel 1737. december 12-én kelt testamentumában néhai Blaskovich István maradékairól tesz említést: testvére lányát és fiát – Kátát valamint Józsefet – még gyermekként vette gondviselése alá.⁷ A klobusiczi ágban szereplő István 1737-ben még élt, mivel 1749-ben György nevű fia született, így neki nem lehetett testvére az ebeczkiek őse, Sámuel.

Blaskovich Sámuel már 1712 előtt nemes volt, ez abból is látszik, hogy ekkor kapott armálisából hiányzott az a kitétel, hogy „nemesi rangra emeltetett”.⁸ A nemesi származásra utal az is, hogy 1704-ben Esztergom vármegye szolgabírájaként egy hivatalos iratban tekintetes és nemzeti szavakkal illetik.⁹ Korábbi nemességének tényét megerősíti Grassalkovich János 1704-ben kelt egyik levele, amelyben nemes (*generosus*) Blaskovich Sámuelről tesz említést.¹⁰ Mivel Sámuel saját személyében 1712-ben kapott új nemességet, ezért őseit (legalábbis apját) a korábban nemesített férfiak között kell keresnünk.

Kempelen Béla egy Blaskovicz nevű családról is szól, amely 1673. május 12-én kapott címerlevelet. A nemesség-szerző János, fia János és testvére Máté. A kihirdetésre 1673-ban Trencsén vármegyében került sor.¹¹ Címerük: kék pajzsban zöld halmon két egymásnak szembeforduló könyöklő

⁵ A szakirodalom megosztott a nemességszerzők nevét illetően. A címer-szerzők nevét és genealógiai rendjét Szluha Márton pontosította. Ld. Szluha Márton: Nyitra vármegye nemes családjai. I. k. Bp., 2003. 140–141.

⁶ TBM Td.69.21.16.

⁷ JNKSZML BCs, Fasc. 2. No. 16. (1737)

⁸ JNKSZML BCs, Fasc. 2. No. 6. és TBM, Td. 68. 1.321.

⁹ JNKSZML BCs, Fasc. 4. No. 4. (1704)

¹⁰ JNKSZML BCs Fasc. 2. No. 2. (1704). Sajnos maga a levél hiányzik a családi iratanyagból, de egykori meglétét az Index feljegyzése bizonyítja, amely röviden, latin nyelven összefoglalta az irat tartalmát.

¹¹ Kempelen Béla: Magyar nemes családok. I. k. Bp. 1911. 239–240.; vö. Liber Armorum Hungariae i. m. 113. tábla.

5. kép. Blaskovich Gyula (1806–1850) arcképe (tápiószelei Blaskovich Múzeum gyűjteménye 67.567.1. leltári szám)

kar; a jobb oldali kardot, a bal oldali három búzakalászt tart. Takarók: kék–arany, vörös–ezüst. Tehát e család címerében is megtalálható a kardot tartó kar, ami feltehetőleg a vitézi, harci érdemeket jelzi. A törökkel vívott háborúk időszakában ez természetes volt. A békésebb viszonyokra utal a búzakalász, illetve a halom. A kék pajzsban látható zöld halom Blaskovich Sámuel címerének is alapja. Ha a négy családi címert összevetjük, megtaláljuk az azonosságokat. Ez igazolhatja a horvátországi rokon megállapítását, hogy a magyarországi Blaskovichok egy töről, a blaskoveczi Blaskovich családból fakadnak. Ezek az ősök a török elől menekülve a Magyar Királyságba települtek át, majd a hódoltság idején Felső-Magyarországon éltek.¹² Ezért lehet az, hogy Trencsén vármegyében hirdették ki 1599-ben a klobusiczi, 1673-ban pedig az előnév nélküli Blaskovicz család nemességét. Ez utóbbiak még a 18. század közepén is ott éltek, míg a klobusiczi ág Zólyom, Nyitra, majd Pest-Pilis-Solt vármegyékbe húzódtott.

A horvátországi, a klobusiczi és a Blaskovicz család címerében is megtalálható a kivont kardot tartó kar, majd ez utóbinál már a zöld hármast halom. Mivel Blaskovich Sámuel már nem a katonai, hanem a hivatali életben jeleskedett, ezért csak a zöld halom jelent meg nála. Sámuel címerében a hármast

¹² A Blaskovichok ebben is hasonlóak a szintén horvát területről származó Grassalkovichokkal. „Valószínűleg a XVI. századi nagy horvát népvándorlás sodorta őket is ismeretlen szülőföldjükről hazánk nyugati részére, Sopron megyébe, ahol 1605-ben a megyei közgyűlés az armálist ki is hirdette” – írta róluk Závodszy L. i. m. 66.

Blaskovics Elnök kastélya. *Üdvözlét Tápió Szt. Mártonra. i. e. 1871. március 1. Tápiószentmártonban a grófok vezetésével. Tápiószentmártonban a grófok vezetésével. Tápiószentmártonban a grófok vezetésével. Tápiószentmártonban a grófok vezetésével.*

6. kép. A tápiószentmártoni Blaskovich kúria az 1940-es évek elején (tápiószelei Blaskovich Múzeum Archív Fotó Tára)

7. kép. A tápiószentmártoni Blaskovich kápolna 1938-ban (tápiószelei Blaskovich Múzeum Archív Fotó Tára)

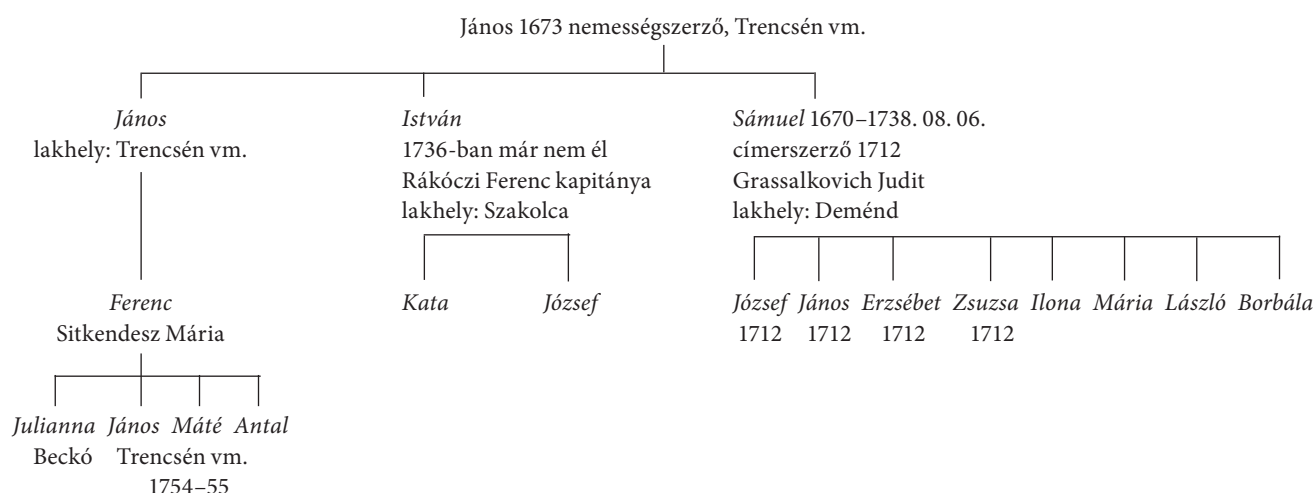
rózsa felesége családjától eredeztethető, a Grassalkovich famíliánál jelent meg, és ez a motívum a grófi, hercegi címerpajzs alsó felében mindvégig fellelhető.

Véleményünk szerint a Blaskovicz családból származhat az ebeczkiek őse: Sámuel. Jóllehet ez egykorú források hiányában nem igazolható, de feltevésünket alátámasztandó a következőket állapíthatjuk meg. Blaskovich Sámuel 1712-ben kapott címerének alapja a kék pajzsban lévő hármast domb (így adott a címer közös vonása).¹³ Sámuel másodszületett fiának a János nevet adta, akiről csak az armálistól szerezhettünk tudomást.¹⁴ Korai halála miatt Sámuel 1736-ban kelt

¹³ Liber Armorum i. m. 113. tábla.

¹⁴ TBM Td. 68.1.321.

Az általunk feltételezett genealógiai rend a következő:

testamentumában már nem tesz róla említést, utódai sem ismertek. A Kempelen által leírt genealógiai rend csak igen kis töredékét ismerteti az 1673-ban nemesi rangra emelt Blaskovicz famíliának. Feltételezhetően a nemességszerző Jánosnak nem csupán egy gyermeke született.

Blaskovich Sámuel 1670 körül láthatta meg a napvilágot. 1703-ban már vármegyei tisztséget viselt, és 1705–1708 körül gyermeke is volt.¹⁵ A harmadik kapcsolódási pont: Beckó. Ebben a helységben élt János unokája, Blaskovicz Ferenc, aki nek 1718-ban itt született leánya, Julianna. Valószínű, hogy e családnak ez a Trencsén vármegyei település volt a lakóhelye. Amennyiben Sámuel ennek a családnak leszármazottja, választ kaphatunk arra a kérdésre is, vajon hol került kapcsolatba a Grassalkovichokkal. Sámuel későbbi apósa, Grassalkovich János ugyanis 1684-től a beckói uradalom jószágigazgatójaként tevékenykedett.¹⁶

Az ebeczki Blaskovichok történetének vizsgálatakor az eredet tisztázása mellett a másik megválaszolendő kérdés Sámuel újranemesítésének az oka. Erre a feleletet rokoni kapcsolataiban találjuk meg. Szerintünk az 1673-ban nemesi rangra emelt János fiai: János, István és Sámuel voltak. Blaskovich Istvánról ismert, hogy II. Rákóczi Ferenc seregében Ocskay László főstrázsamestereként szolgált.¹⁷ Blaskovich István nemesember volt, ez abból is kitűnik, hogy Rákóczi titkára, Beniczky Gáspár egyik bejegyzésében a „nemzetes” szóval illette őt. A családi hagyomány szerint a Blaskovich fivérek is úgy tudták, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt kompromittálódott családtag miatt kért és kapott a szatmári békét

követő évben az ebeczki Blaskovichok őse új címet és nemesi levelet.¹⁸

Az 1940. évi nemességet igazoló iratokból sem kapunk pontos képet a Blaskovichok eredetéről. Ezek szerint a Nyitra (András, másik András, Mihály) és Trencsén (János, Máté, Antal) vármegyében élők 1673-ban, míg a Hont (József) és a Pozsony (Mihály, László) vármegyékben lakók az 1636-ban nemesi rangra emelt Blaskovichok leszármazottjai.¹⁹ A névhasználat, a névalak sem segíti a kiigazodást, mivel az ebeczki ág is többféleképpen írta a nevét: *ts*-sel, illetve *ch*-val Ezt bizonyítják a tápiószentmártoni családi sírkert köemlékei, ahol *-ts*, *-ch* végződéssel is olvashatjuk a Blaskovich nevet. A vegyes írásmód miatt Orosz Ernő Heves vármegyei levéltáros azt jegyezte meg Blaskovich Gyulának Nagybányára írott levelében: „nagyságotoknak úgy kell nevüket helyesen írniuk Blaskovich.” Így van ugyanis a nemeslevélben és a címerkönyvben.²⁰

Blaskovich Sámuel őseit tehát pontosan nem ismerjük, de a tőle leszármazott ebeczki Blaskovich család történetét már igen.²¹ Szerintünk Sámuel annak köszönhetette gyorsan felfelé ívelő pályafutását és gazdasági megerősödését, hogy a maga javára tudta fordítani a 18. század első évtizedének változó politikai viszonyait. Nem ő volt az egyetlen, aki a Rákóczi-szabadságharc idején – az egész magyar társadalmat megosztó

¹⁵ Egy 1821-ben, a deméndi parókián kiállított latin írás szerint 1738. augusztus 6-án 68 éves korában halt meg. Ld. JNKSZML BCs Fasc. 2 No. 35. (1821)

¹⁶ Závodszy L.: i. m. 66.

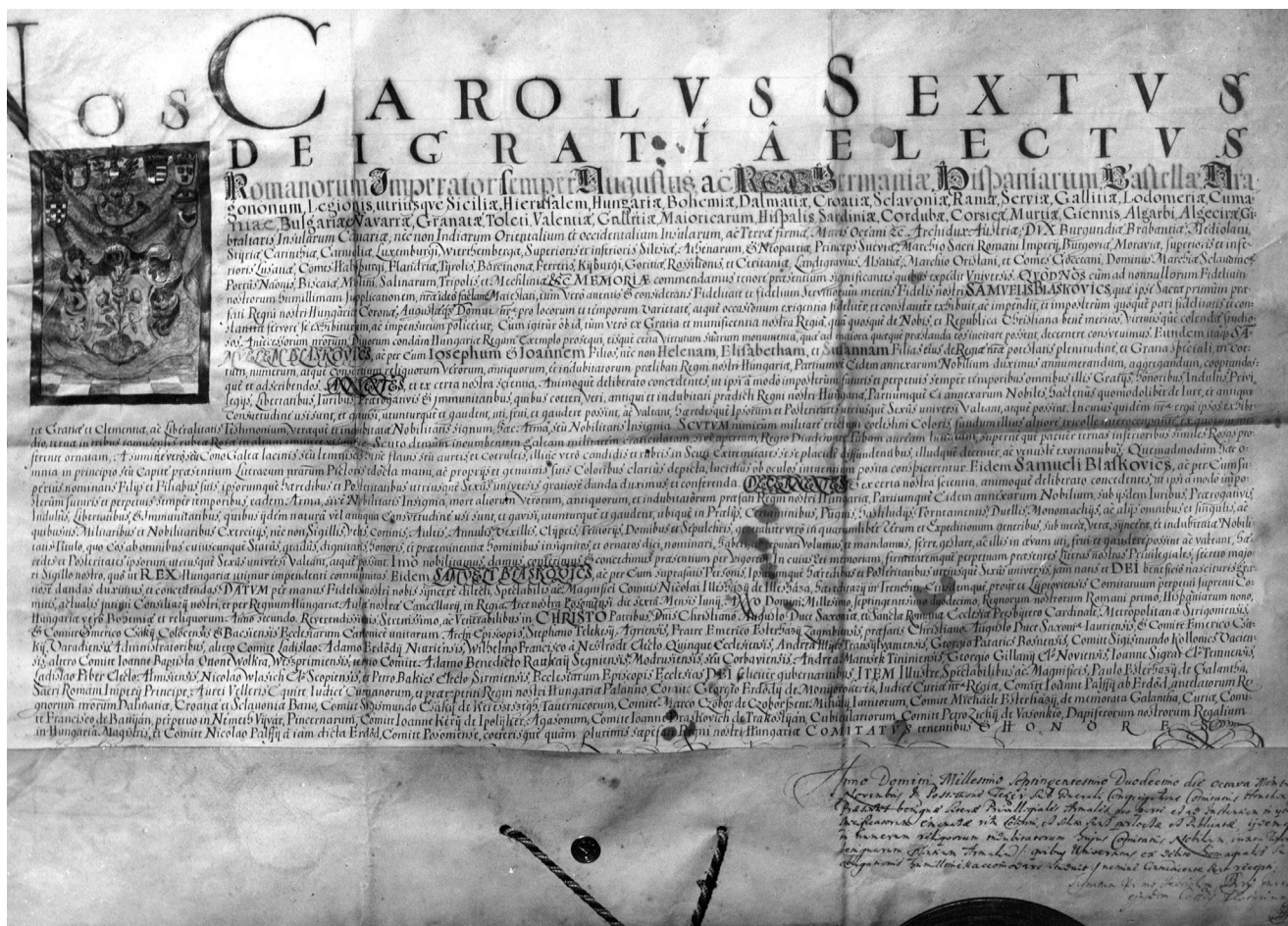
¹⁷ Bánkúti Imre: II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. (Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma. 1707–1710.) Bp., 2005. 55.

¹⁸ Schlier Lujza (Tápiószéle Múzeum út 13/a szám alatti lakos, élt 1922–2007) szóbeli közlése, aki 1938-tól volt a Blaskovich fivérek szolgálatában, és 2001-ig teremőrként a múzeumban dolgozott. (Az egy famílián belül új armálisért folyamodás nem volt ritka. Erre a Blaskovichok klobusiczi ágának esetében is találunk példát.)

¹⁹ MOL Y 5, 311/1891; 1145/1940. – A Pozsony vármegyében élt Blaskovichokról ld.: Pozsony vármegye nemes családjai. (Szerk. Kövesdi Károly.) Bratislava–Pozsony, 2008. 60.

²⁰ TBM Td 69.21.16.

²¹ Nagy Iván munkájának pótkötetében kiegészíti az ebeczki Blaskovich családról írottakat. Azt írja, hogy a II. kötet 122. lapján hiányosan és határozatlanul volt közölve. Nagy I.: i. m. Pótlék kötet. Pest, 1868. 140.

8. kép. Blaskovich Sámuel nemesi armálisa (fotómásolat, tápiószelvi Blaskovich Múzeum Történelmi Dokumentációs Tára 68.1.326.)

korszakban – mindkét oldalon érdekelt volt. Felemelkedéséhez – e korban nem meglepő módon – szerencsés házassága is nagymértékben hozzájárult.

A család felemelkedése

A család története a fentiek ismeretében teljes bizonyossággal csak a Rákóczi-szabadságharcig vezethető vissza. Ekkor élt és tevékenykedett két testvér: Blaskovich István és Sámuel. Korukra és személyükre az volt jellemző, hogy dönteniük kellett melyik táborhoz csatlakozzanak, a kurucok vagy a császárhoz. *István* a kuruc tábornok választotta, Ocskay László főstrázsamestere, majd II. Rákóczi Ferenc kapitánya lett. Haditetteiért a fejedelemtől 2 aranyos numizmat kapott ajándékba.²² *Sámuel* (1670–1738) a császári oldalon állt, ami nem volt különös, mivel hivatali működésének színhelye, Esztergom vármegye csak rövid ideig állt kuruc fennhatóság alatt. Ekkoriban Esztergom vármegye szolgabírájaként működött.

Blaskovich Sámuel – mint fentebb már említettük – egy, a Rákóczi-szabadságharcban katonai szerepet vállaló családtag miatt folyamodott 1712. május 30-án III. Károly királyhoz új nemességért és címerért.²³ A nemességre Hont vármegye, Körtey András püspök és gróf Koháry István, Hont vármegye örökös főispánja, későbbi országbíró ajánlotta a

²² MOL Magyar Kamara Levéltára. E 227, XXI. k. 53–54.; TBM, Td.68.1.320. (A nemesi armális fotómásolata, készült a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban őrzött eredetiről 1943. január 29.-én, ami a II. világháború alatt eltűnt.) TBM, Td. 68. 1. 322. 1943-ban készült fotómásolat a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár 72/1917. számú levelesládájában őrzött latin nyelvű eredetiről. Ez az armális Nagy Iván szerint 1892-ben Blaskovich Miklós birtokában volt. Ld. Nagy Iván: *Családtörténelmi értesítő*, (Szerk. Komáromy András–Pettkő Béla) 1 (1899) 147., aki 1917-ben Szolnok vármegyei birtokos felesége révén adományozta azt a családi iratokkal együtt a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárnak. Sajnos az armális az irattár nagy részének anyagával együtt a II. világháború alatt megsemmisült. Blaskovich György és János 1940. szeptember 7-én kelt feljegyzésében olvasható, hogy ezen a napon Szolnokon jártak, ahol Szinyei Merse Félix főlevéltárnok jelenlétében átnézték a Blaskovich és rokon családok leveles ládját. Ebben megtalálták a nemességért folyamodás kérvényét, a festett címeres armalist, a függő pecséttel ellátott királyi adománylevelet viszont nem. (TBM, Td. 68.1.327.) Ez utóbbit eredetileg a Fasc. 7 No. 48. számon őrizték.

²² *Asztalos Miklós*: Rákóczi Ferenc és kora. Bp., 1934. 285.

9. kép. Blaskovich Gyula (1843–1911) arcképe (tápiószelei Blaskovich Múzeum gyűjteménye 67.454.1. leltári szám)

folyamodót.²⁴ Sámuel ekkor a Koháry grófok jószágigazgatója volt.²⁵ A címeres nemeslevelet 1712. június 6-án Pozsonyban állították ki számára József, János, Erzsébet és Zsuzsanna nevű gyermekeivel együtt. Az armálisban nem fogalmazták meg azt a különös érdemet, amelyért e királyi kegyben részesült.²⁶ Az adománylevel a címer leírását is tartalmazza: egyenesen álló katonai pajzs, amelynek égszínkék színű mezejében magas, hármás zöld halom; a középső halomból egy ágból kinövő háromágú, leveles rózsafa emelkedik ki, rajta három vörös rózsával. A pajzs felett zárt katonai sisak látható, rajta királyi korona, amelyet a címerképhez hasonló, egy ágból kinövő három vörös rózsza ékesít. A takarók: jobbról kék–arany, balról ezüst–vörös színűek.²⁷

Blaskovich Sámuel házassága révén került Hont vármegyébe. Az 1733-i nemesi összeírásban, mint több megyében

²⁴ MOL A 57, 37.230. (Libri Regii), XXIX. 99., vö. még J. Siebmacher: Die Wappenbuch des Adels in Ungarn. Band 5. Nürnberg, 1885–1894. 67.r.cs.k.

²⁵ Magyarország vármegyéi és városai, Nógrád vármegye. (Szerk. Borovszky Samu.) Reiszig Ede: Nógrád vármegye nemes családjai. Bp., 1911. 592.

²⁶ TBM, Td.68.1.321., Kempelen Béla i. m.: 1911. 238.

²⁷ TBM, Td.68.1.321.Td.68.1.326.

10. kép. A tiszaujhelyi Blaskovich kúria 1900–1910 között (tápiószelei PMMI–Blaskovich Múzeum Archív Fotó Tára)

11. kép. A tápiószelei Blaskovich kúria 1915 körül (tápiószelei Blaskovich Múzeum Archív Fotó Tára)

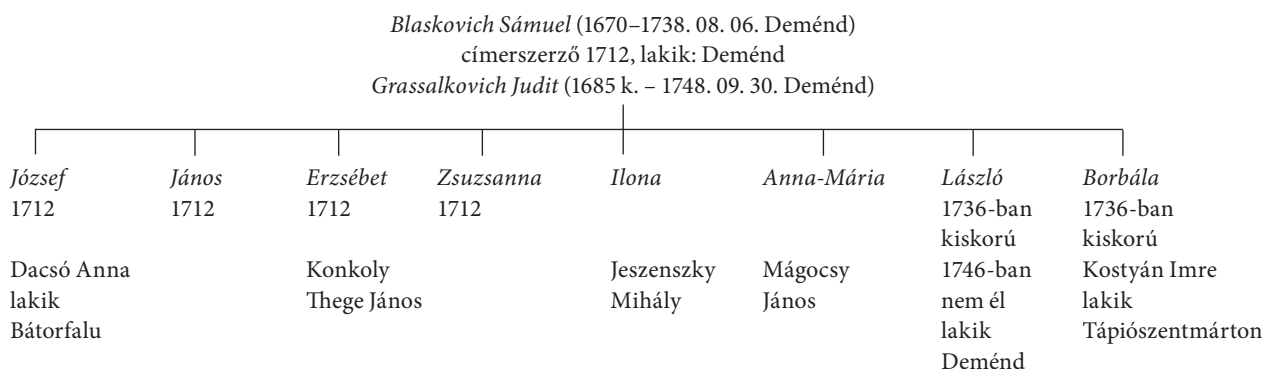
birtokos nemest igazolták.²⁸ Vagyonának növekedését viselt tisztségein kívül az is elősegítette, hogy az ekkor már jelentős vagyonra szert tett Grassalkovich Antallal állt sógorságban. Utóbbi először Deménd falut adományozta neki, majd 1727-ben a Tápiószentmártonban megszerzett Máriaassy-féle birtokrész zálogjogát ruházta át Blaskovichra, később pedig a település határának 3/8-át kitevő birtokrészt adta el sógorának örökáron.²⁹

Blaskovich Sámuel feltételezésünk szerint 1705–1707 körül vehette feleségül Grassalkovich Juditot. A házaspár a Hont vármegyei Deménden élt. Nyolc gyermekük született: József, János, Erzsébet, Zsuzsanna, Ilona, Mária, László és Borbála. Elsőszülöttjük feltételezhetően 1705–1708 között látta meg a napvilágot, mivel az 1712. évi nemeslevélben már

²⁸ Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monográfiája. I. k., Bp., 1877. 78.

²⁹ JNKSZML BCs Fasc. 10. No. 54

Blaskovich Sámuel nemzedékrendje a következő:

12. kép. A tápiószélei kúria szalonja az 1930-as években (tápiószélei Blaskovich Múzeum Archív Fotó Tára)

13. kép. Blaskovich György és János, a tápiószélei múzeum megalapítói (tápiószélei Blaskovich Múzeum Archív Fotó Tára)

négy gyermekről esik szó. Sámuel végrendekezésének évében, 1736-ban László és Boris még kiskorú, János és Zsuzsa már nem élt, a többiek pedig házások voltak.³⁰ Blaskovich László 1746-ban már nincs az élők sorában, hiszen édesanyja január 4-én készített testamentumában arról ír, hogy „szegény, kedves László fiunk ifjúságának virágjában történt halálával” a leszármazottak közötti tranzakció megváltozott.³¹

Blaskovich Sámuel halálának pontos ideje egykorú anyakönyvi dokumentumokkal igazolható, születési éve pedig valószínűsíthető. 1738. augusztus 6-án, életének 68. évében Deménden halálozott el,³² és minden szentséggel megáldva

³⁰ JNKSZML BCs, Fasc. 2. No. 13. (1736. okt. 10.); *Aldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei*. IV. k. Bp., 1938. 365. (823. szám.)

³¹ László halálának idejét és helyét nem ismerjük, de feltételezzük, hogy tanulmánya helyszínén hunyt el, mert a lakhelye szerinti, deméndi római katolikus halotti anyakönyvben 1738 és 1746 között nem találjuk nevét. JNKSZML BCs, Fasc. 2. No. 135. (1746)

³² Ld. erről Deménd halotti anyakönyveit: Státny archív v Banskej Bystrici. Farsky úrad: Demandice, Cirkvi: r. kat., Matrica D. zomreli 1732–1783. 177.

a hébeci Szent Ilona-templomban helyezték örök nyugalomra.³³ Felesége, Grassalkovich Judit asszony elhalálozásának az időpontja is ismert. 1748. szeptember 30-án hunyt el, életkorát azonban sajnos nem jegyezték fel.³⁴ A Blaskovich házaspár ma a hébeci templom kertjében nyugszik, ami napjainkban neves búcsújáráhely.

Sámuel egyik fia, *Blaskovich József* (1705–1708 k.–1762. k.) születésének adatait kutatásaink során nem sikerült kiderítenünk, de házasságleveléből arra lehet következtetni, hogy legkésőbb 1708-ban, legkorábban 1705-ben születhetett.³⁵ Feleséget a – 14. századtól Hont vármegyei birtokkal rendelkező – Dacsó családból választott magának. 1731-ben vette nőül keszihóci és dacsóhalmi Dacsó Péter és inácsi Ebecky Éva leányát, Annát. Igen népes családot mondhattak magukénak: Blaskovichné 11 gyermeknek adott életet. Elsőként Pál (1733),

³³ JNKSZML BCs, Fasc. 2 No. 35. (1821)

³⁴ Státny archív v Banskej Bystrici. Farsky úrad: Demandice, Cirkvi: r. kat., Matrica D. zomreli 1732–1783. 181.

³⁵ TBM BCs Td.69.21.1. (Blaskovich Ernő levele 1940. XI. 1.)

14. kép. A Blaskovich kúria napjainkban
(fotó: Gócsa Mihály, Tápiószéle)

majd Károly (1734), Márton, utána Renáta (1740) látta meg a napvilágot. Őket egy ikerpár: Mihály és Mária (1741) követte. Néhány év múlva született meg Anna (1744), Ferenc (1746), Zsuzsanna (1747), János (1748) és végül Terézia (1751).

A Dacsó lánnyal kötött frigy következtében került a Blaskovichokhoz a Hont vármegyei Bátorfalu, Apáti, Újfalu, Dacsópusztá, Csalomia és Erk. Blaskovich József 1738-ban III. Károly királyhoz folyamodott annak érdekében, hogy két szomszédos falu, a Nógrád vármegyei Ebeck és a Hont vármegyei Ipolykeszi határában fekvő Ebeczky birtokok, anyósa családjának fiúági kihalása után reá maradjanak.³⁶ Hogy a kérvény kedvező elbírálásban részesüljön, ebben az ekkor már királyi személynök nagybáty, báró Grassalkovich Antal volt segítségére. A kérelmet még Blaskovich Sámuel is támogatta, mert 1737-ben tett végrendeleti kiegészítésében fia bécsi útjára 300 forintot különített el.³⁷ A császárvárosban sikerrel járt ügyintézés következtében Blaskovich József 1738-ban királyi adományt kapott az Ebeczken található 13 egész, valamint az Ipolykesziben található 3 és fél telekből álló részbirtokokra.³⁸ A donációban az szerepelt, hogy Ebeczky József elhalálása után az ebeczki 8 jobbágy és 5 kúriális telek, valamint az Ipolykesziben lévő 3 és fél telekből álló részbirtok Blaskovich Józsefre és fiúági örökösire száll majd.³⁹

Blaskovich József vagyonának gyarapodásával együtt járt társadalmi szerepvállalásának erősödése, közhivatali előmenetelének kedvező alakulása. 1739-ben Hont vármegye szolgabírájaként említik, 1742-ben a vármegye másod-, 1759-ben pedig első alispánjává választották.⁴⁰ József és családja a Hont

vármegyei Bátorfaluban lakott. Ez volt a família birtokainak központja, itt állt rezidenciális háza és családi kápolnája is. Édesapjához hasonlóan József is nagy patrónusa volt a katolikus egyháznak. A bátorfalui portáján álló kápolnában a ferences atyák folytattak igehirdetést. 1754-ben a váci püspökségtől kért és kapott engedélyt arra, hogy a váci egyházmegye területén önálló jogú családi kápolnát létesíthessen Tápiószentmártonban.⁴¹

Blaskovich József felnőtt kort megért fiúgyermekai közül három megyei tisztségviselői, míg az elsőszülött a katonai pályát választotta. A Blaskovich–Dacsó házaspár legidősebb gyermeke, Pál a házasságkötés után két évvel született.⁴² *Blaskovich I. Pál* (1733–1806) 22 éves korától a császári–királyi hadseregében szolgált.⁴³ A hétéves háborúban kapitányként vett részt.⁴⁴ Blaskovich Pál 1755-től 1789-ig tartó katonai pályáján szép karriert ért el. Császári kapitányból egy huszárezred őrparancsnoka lett, majd 1778-ban főstrázsamesteri (őrnagyi) rangot kapott. 1794. május 28-án vezérőrnaggyá nevezték ki. Nyugdíjba vonulásakor tehát generális főstrázsamesteri rangra emelték.⁴⁵ Blaskovich Pál – a família történetében egyedülként – nem magyar nőt vett feleségül. Egy német birodalmi báró család leányát, Sophie von Reizensteint választotta élete párjává. Házasságukból két gyermek: József és Anna született. Blaskovich Pál nyugdíjazása után Vácot telepedett le, ott vett magának házat.⁴⁶

Az első ismert ős dedunokája, *Blaskovich II. József* (1772–1847 k.) is Bátorfaluban élt. 1817-ben házat vásárolt Pesten, majd 1817-ben kúriával ellátott újabb birtokot Tápiószentmártonban. Később újabb földet és kúriát vásárolt ugyanitt, ahová elsőszülött fiával, Bertalannal együtt költözött az 1830-as években. Személyét nagy tisztelet övezte több vármegyében, amit bizonyít, hogy az 1810-es években Hont és Nógrád, 1818. március 31-én pedig Pest-Pilis-Solt vármegye is táblabíróvá választotta. Blaskovich táblabíró művelt, széles látókörű emberként könnyen magáévá tette a haladó gondolatokat.

Borovszky Samu.) In: Magyarország vármegyéi és városai. (Szerk. uő.) Bp., 1911. 397., 371.

⁴¹ JNKSZML BCs, Fasc. 11 No. 300.

⁴² Blaskovich Pál tábornok földi maradványát a váci Tragor Ignác Múzeum őrzi a 043. 1996.01.01 nyilvántartási számon. Itt köszönöm meg Forró Katalin történésznek, az intézmény igazgatójának, hogy az erről készült fotódokumentációt rendelkezésemre bocsátotta.

⁴³ *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok II. k., Bp., 1911. 238. konkrét dátumot közölt Blaskovich Pál haláláról. Szerinte 1803. október 12-én hunyt el, ez adat azonban pontatlan. A Blaskovich Pál halála utáni inventáriumot 1806. július 8-án készítették Vácot. Pontatlan az életkorára vonatkozó utalás is. A váci anyakönyvben az szerepel, hogy 75 éves korában csendesesen elaludt. Ha ez így lenne, akkor 1731-ben kellett születnie, de ez szülei házasságkötésének éve. A lukanényei r. kat. egyház születési anyakönyvében egy 1733. évi születési bejegyzés szerint, amiről 1940 őszén Bús József r. k. plébános írt, Blaskovich Pál életkora helyesen: 73 év.

⁴⁴ MOL P 398, No. 07859, 07860.

⁴⁵ Österreichischen Staatsarchiv. Liste Generale Kaiserliche 1618–1815. Az osztrák császári tábornokok 1618–1815 névsora http://www.oesta.gv.at/Docs/2006/11/20/Kaiserliche%20bzw_%20k_%20Generale%201618-1815%20_Liste_.pdf, Blaskovich, Paul v. (+ 29. 6. 1806 [21. 10. 1803.?), 28. 5. 1794 mRv. 6. 3. 1794 GM-Char. u. i.R. [Ezek szerint Blaskovich Pál 1794. máj. 28-án, márc. 6-ától számított ranggal vezérőrnagy (General-Major) lett. Vö. erről még: *Nagy I.*: i. m. II. k. 122–123.

⁴⁶ JNKSZML BCs Fasc. 12 No. 380.

³⁶ *G. Móró Csilla*: A Blaskovich család útja a felemelkedéstől a műgyűjtésig. In: Blaskovich emlékkönyv. (Szerk. G. Móró Csilla.) Szentendre, 1993. (Pest Megyei Múzeumi Füzetek. 1.) 30.

³⁷ JNKSZML BCs, Fasc. 2 No. 16 (1737)

³⁸ JNKSZML BCs, Fasc. 7 No. 47 (1738)

³⁹ MOL E 227 Libri Donationum XXI. k. 53–54. (1738); JNKSZML, BCs, Fasc. 7 No. 48 (1738)

⁴⁰ *Palugyay Imre, ifj.*: Békés-Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leírása. Pest, 1855. 553.; Hont vármegye és Selmezbánya sz. kir. város. (Szerk.

15. kép. A Blaskovich Múzeum empire szalonja napjainkban (fotó: Gócsa Mihály, Tápiószele)

Ennek konkrét példája, hogy támogatta Széchenyi István tervét a magyar lóversenyzés megteremtésére. 1827-ben a Pesti Gyep megalapítói között találkozunk a nevével.⁴⁷ A grófnak bizony nagy szüksége volt a haladó mentalitással rendelkező köznemesek támogatására. Az Állattenyésztő Társaság intézte a lóversenytér telekvásárlási kötvényeinek kibocsátását. 1832-ben a részvényvásárlók sorában bukkan fel Blaskovich neve: 1 darab 60 pengőforint értékű részvény tulajdonosa volt.⁴⁸

A polgárosodás útján

A Blaskovich familia férfi tagjai aktív részesei, közreműködői voltak a magyar reformgondolatok megvalósításának. E köznemesi család tagjai gazdasági, közéleti tevékenységének liberalizmusát jelzi, hogy 1848-ban a Pest megye népképviselői átalakulását segítő állandó bizottság tagjai között

Blaskovich II. József három fiát, *Bertalant, Gyulát és Lászlót* is megtalálhatjuk.⁴⁹ *Gyula*, Heves vármegye élén közszolgálati szerepvállalásával segítette a forradalom és szabadságharc ügyét. Testvére, *Pál* pedig Hont vármegye nemzetőrségének tisztjeként fegyveres harcokban is részt vett. Blaskovich táblabíró gyermekei és unokái igen szerteágazó nemzedékrenddel és birtokokkal rendelkeztek Köztük az elsőszülött, *Bertalan* (1794–1859) családja a legnépesebb. Az ő személyével jelennek meg birtokosként a Blaskovichok Csanád és Külső-Szolnok vármegyékben, de lakhelye mindvégig Tápiószentmárton maradt. Blaskovich *Pál* a Felvidéken, Hont és Nógrád vármegyékben, *Gyula* Hevesben élt és gazdálkodott.

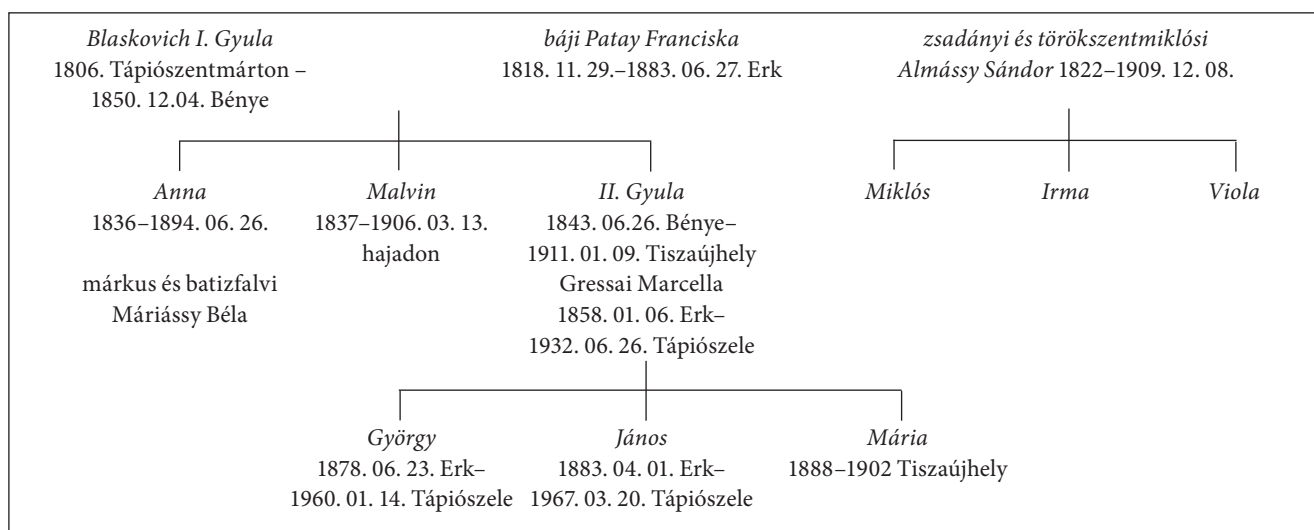
Blaskovich József és Fáy Anna harmadszülött fia, Gyula – házasságlevele alapján vélhetően – 1806-ban Tápiószentmártonban látta meg a napvilágot.⁵⁰ Az idő tájt még állt a

⁴⁷ Erdődy Rudolf gróf: Magyarországi lófuttatások 1814–1942. Bp., 1942. 11.

⁴⁸ Vári András: Angol játék magyar gyepen. A Magyar Gazdasági Egyesület előtörténete. *Korall* (2005) 19–20. sz. 125. Ez a részvényemmenység nem kevés, mivel Blaskovichon kívül 14 fő vett 1 db-ot, 11 fő 2 db-ot, s a híres grófi családok is csak 10 db-ot vásároltak.

⁴⁹ Simon V. Péter: Pest megye népképviselői átalakulása 1848-ban. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Tanulmányok. (Szerk. Egey Tibor.) Bp., 1990. 289.

⁵⁰ TBM BCs, Td.69.123.18. – Blaskovich Gyula és báji Patay Franciska házasságlevelében csak az áll: Blaskovich Gyula származása: Tápiószentmárton, kora 28 év, római katolikus. Esketés időpontja: 1834. május 27., lakhely Bénye.

Blaskovich-kápolnával szemközti partoldalon az ősi ház, amit Blaskovich Bertalan a Kubinyi-kastély megszerzése után alapjáig lebontott. Blaskovich Gyula ifjú korában papnak készült. Egy ideig nagyszombati papnövendék volt, később Pesten jogászkodott. Ezután közigazgatási pályára lépett.⁵¹ 28 éves korában, 1834. május 27-én nőül vette a 16 éves báji Patay Franciskát (1818–1883).⁵² Házasságkötésük után felesége bényei ingatlanán laktak, itt jöttek világra gyermekeik is. A Blaskovich–Patay házaspárnak hat utóda született: 1836-ban Anna, 1837-ben Malvin és 1843. június 26-án Gyula.⁵³ Három korán elhunyt gyermekük közül Mariska 1848-ban Pesten kolerában halt meg.⁵⁴ Blaskovich Gyula bényei lakhelye miatt Pest-Pilis-Solt vármegye pesti járásában kezdte közigazgatási pályafutását. Itt 1829-től alszolgabíróként tevékenykedett. Ebben a tisztségében 1832-ben megerősítették. Munkájának és személyének általános megbecsüléseként 1836-ban Pest-Pilis-Solt vármegye táblabírái közé választották.⁵⁵

Blaskovich Gyula és családja az 1840-es években a Heves vármegyei Erkre költözött, ahol a régi úrilak mellé új kúriát is építtetett. 1837. november 6-án, majd a következő tisztújításon, 1841. december 4-én is megválasztották a tarnai járás főszolgabírájának,⁵⁶ s ezt a hivatalt 1844-ig látta el. A vármegyénel felfigyeltek Blaskovich Gyula kimagasló szolgabírói tevékenységére, ezért az 1845. január 8-i tisztújításon Heves

megye másodalispánjává választották.⁵⁷ 1847-ben jelentős változás történt a megyei vezetés életében. Pyrker János László egri érsek halála miatt nem volt főispán, Almássy Pál első alispán is lemondott. Az 1848-as esztendő hiányos vezetéssel kezdte meg Heves vármegye.⁵⁸ A lemondások miatt 1848 tavaszától Blaskovich Gyula lett a hevesi törvényhatóság hivatali életének első számú vezetője és egyúttal a hevesi nemzetörtség megszervezője. A Függetlenségi Nyilatkozat proklamálása után Kossuth Lajos kormányzó 1849. május 9-én Blaskovich Gyulát Heves vármegye főispánjává nevezte ki.⁵⁹ Hivatalát az 1849. június 2-i közgyűlésen minden különösebb beiktatási ceremónia nélkül foglalta el.⁶⁰

Blaskovich Gyulát erki birtokán érte a fegyverletétel híre, amely súlyosan érintette, mivel mindvégig bízott a magyar ügy győzelmében. A Világos utáni üldöztetések idején testvéréhez, Amáliához, özv. Kállay Istvánnéhoz menekült.⁶¹ Az izgalmak felőrölték életerejét, egészsége megrendült, 1850. december 4-én, 44 éves korában fejezte be életét.⁶² Földi maradványai Tápiószentmártonban, az ősi családi sírkertben, de jeltelen sírban talált örök nyugalomra.⁶³ Blaskovich Gyula

⁵⁷ Szederkényi N.: i. m. 389.

⁵⁸ Hajagos József: Heves vármegye az átalakulás hónapjaiban (1848. március–június). *Aetas*, 13 (1998). 2–3. sz. 24–53.

⁵⁹ Magyarország főispánjainak története 1000–1903. (Szerk. Medgyesi Somogyi Zsigmond.) Bp., 1902. 92. – Ebben a névjegyzékben Blaskovich Gyula neve ts-sel szerepel a következőképpen: „1849. A magyar minisztérium által neveztetvén ki, csak néhány hónapig volt e megye élén.” Eredeti kinevezési oklevél. Ld.: TBM Blaskovich család iratai, Td.68.1.2.

⁶⁰ Heves Megyei Levéltár, IV-1/a Heves és Külső-Szolnok Vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei és iratai 1578–1902. (1849. évi köztárgyak jegyzőkönyve.) 431.

⁶¹ Ő volt Kállay Béni, az Osztrák–Magyar Monarchia egykori pénzügyminiszterének az édesanyja. Ld. erről: TBM, Td.69.21.16.

⁶² TBM, Td. 69.123.9.

⁶³ Gócsáné Móró Csilla: Egy magyar köznemesi család lakóviszonyai, életkörülményei a 18. század közepétől a 20. század közepéig. In: Blaskovichok emlékezete. (Szerk. Gócsáné Móró Csilla.) Tápiószele, 2003. 60. TBM, Td.69.123.9. (Blaskovich Gyula halotti levele. Az unokák 1924-ben kelt feljegyzése szerint jeltelen sírban fekszik, amely megerősíti az öngyilkosság lehetőségét.)

⁵¹ TBM, Td.68.1.2.

⁵² TBM, Td.69.123.16. – Blaskovich Gyula és báji Patay Franciska házasságlevele, Td.69.123.11. Báji Patay Franciska keresztlevele. Született: 1818. november 29. lakhely: Gomba, apja: báji Patay Pál, anyja: Pogány Zsuzsanna, református vallásúak.

⁵³ Bénye a Patay család birtoka volt, tehát itt felesége jussán élték.

⁵⁴ TBM, Td.69.130.1.

⁵⁵ Pest Megyei Levéltár, IV.93/2. Series Nomina Dominorum Magistratum; Pest Megyei Levéltár, IV.3-a. Pest-Pilis-Solt megye közgyűlési jegyzőkönyvei. (Protocullum congregationum) 10/III. k. (1780.); 120/IV. k. (No. 2235.); *Kossuth Lajos*: Összes munkái. V. k. (Sajtó alá rendezte: Barta István.) Bp., 1961. 637., 1043.

⁵⁶ Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. IV. k. Eger, 1893. 378–385.

la végső akarata szerint egész vagyonának, és az erki 2500 magyar holdas birtokának haszonélvezetét hitvesének, Patay Franciskának biztosította, arra az esetre is, ha újra házasságot kötne.⁶⁴ A három gyermekével özvegyen maradt Patay Franciska nem sokáig maradt egyedül. Hozzáment férje unokaöccséhez, Almássy Sándor (1822–1909) szolgabíróhoz.

A főispán fia, *Blaskovich II. Gyula* (1843–1911) nem vállalt közhivatalt. Hú maradt apja 1848-as szellemiségéhez. A birtok vezetésével, gazdálkodással és a családi műgyűjtemény bővítésével foglalkozott. A családalapításában eltért a kor szokásrendjétől, mivel nem földért, társadalmi kapcsolatokért, érvényesülésért házasodott, hanem szerelemből. Élete párjával az erki birtok gazdatisztjének, Gressai Lászlónak a lányát, Marcellát (1858–1932) választotta.⁶⁵ Ezt a rangon aluli házasságot Gyula édesanyja, Patay Franciska nem engedélyezte, így házasságkötésre csak az ő halála után, Erket elhagyva 1884-ben került sor.⁶⁶ Blaskovich II. Gyula feleségével és két fiával rövid szegedi kitérő után 1887-ben Nagybányára költözött, ahol családjával egy bérelt házban élt. Két fián kívül egy kislánya is született, aki azonban fiatalon meghalt. A családfő a nagybányai évek alatt is törekedett arra, hogy az erki birtok helyett újat szerezzen. 1891-ben Bökényben és Tiszaújhelyen vásárolt magának 1121 magyar holdat kitevő uradalmat.⁶⁷ 1901-ben Blaskovich Gyula elhagyta a családi „aranykor” városát és Tiszaújhelyre költözött azzal a szándékkal, hogy fiait a gyakorlatban is bevezethesse a gazdálkodás tudományába.

Blaskovich György (1878–1960) Nagybányán, a híres Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban érettségizett 1896-ban. Testvére, *János* (1883–1967) is itt tette le gimnáziumi érettségijét 1901-ben.⁶⁸ Blaskovich György gimnazista korában került közeli kapcsolatba a nagybányai születésű festővel, Réti Istvánnal (1872–1945). (Blaskovich a fiatal festő unokaöccsével járt egy gimnáziumi osztályba.) Réti 1901-ben portrét készített róla. György a jogi diploma megszerzése után több mint tíz esztendőig szolgált a császári és királyi hadseregben, majd újabb négyet a Magyar Királyi Honvédségnél. Saját kérésére 1912. december 31-én szerelték le. Ekkor már nem Tiszaújhelyre, hanem a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Tápiószelére tért haza. Blaskovich János 1904-től 1906-ig a magyaróvári Mezőgazdasági Akadémián tanult, s diplomás gazdatisztként végzett. Már Blaskovich II. Gyulát is foglalkoztatta az a gondolat, hogy rokonai közelébe telepedjen

viszsa. Ezért 1911-ben kúriát vásároltak Tápiószelén, ahová a családfő halála miatt már csak a két Blaskovich fivér és édesanyjuk költözhetett.

Összegzés

Tanulmányunkból kiderül, hogy a Blaskovich családban az 1712-ben megszerzett nemesi levél után 1848–1849-ig, egy szűk másfél évszázadon át birtokszerző, birtokgyarapító, nemesi vármegyei közhivatalokat viselő, katonáskodó és jól házasodó generációk váltották egymást. Birtokaik Hont, Nógrád, Borsod, Heves és Pest-Pilis-Solt vármegyékben voltak ahol különféle, köztük magas tisztségeket is betöltöttek (aljegyzők, szolgabírók, főszolgabírók, alispánok voltak). A birtokrészeik gyarapítására a 19. század közepéig jellemző volt, hogy azokhoz házasságkötéseik révén jutottak. . Vásárlás útján a Kubinyiaktól, az Almássyaktól, a Podmaniczkyaktól és a Keglevich grófoktól került Blaskovich kézre birtok.

A családtagok között a 18. század elejétől kezdve három olyan jelentős személyiséget találunk, akiknek a katonai életben betöltött szerepe figyelemre méltó: Blaskovich István kuruc kapitány, Blaskovich Pál generális főstrázsamester, és Blaskovich Pál 1848-as nemzetőr, majd honvéd kapitány.

A Blaskovichok körében a műveltség, a közéleti hajlam magától értetődött. A fiúk többsége jogi végzettséget szerzett. Közéleti palettájuk igen gazdag. A leszármazottak társadalmi szerepvállalásának kiemelkedő korszaka a reformkor. Bertalan támogatta a magyar irodalom kibontakozását, elősegítette Kisfaludy Sándor Aurórájának megjelenését.⁶⁹ Blaskovich Pál és Gyula a vármegyei politika színterén vitt fontos ellenzéki szerepet. Blaskovich József és Bertalan pártolták és segítettek gróf Széchenyi István törekvéseit a magyar lóversenyzés megteremtésében.⁷⁰ Tápiószentmártonban megalapították azt a családi ménest, amelyben a magyar lovaknak világhírt hozó kanca, Kincsem 1874-ben megszületett.⁷¹ A jeles familia egyik ágának utolsó tagjai: György és János, megőrizték, gyarapították és múzeumná szervezték a családi műgyűjteményt, az ország egyetlen köznemesi kúriamúzeumának páratlanul gazdag anyagát.⁷² Ennek fennmaradása ékes bizonyítéka a korszerű mentalitással, magas műveltséggel rendelkező magyar köznemesi család generációkon átívelő, haladó szellemű törekvéseinek.

⁶⁴ TBM BCs, Td.68.1.288.

⁶⁵ TBM BCs, Td.69.123.12. (Gressai Marcella keresztlevele. 1858. január 6-án született Erken. A keresztlevélen az alábbi utólagos bejegyzés olvasható: „1884. január 6.-án mint szabad, házasságra senkinek le nem kötelezett egyén távozott.”)

⁶⁶ TBM BCs, Td.69.123.16. (Blaskovich Gyula és Gressai Marcella házassági levele. Esküvő ideje: 1884. február 23. Lakhely: Szeged-Palánk.)

⁶⁷ TBM BCs, Td.69.31.1.

⁶⁸ TBM BCs, Td.69.81.1.

⁶⁹ Nógrád vármegye (Szerk. Borovszky Samu.). In: Magyarország vármegyéi és városai. (Szerk. uő.) Bp. 1911. 504.

⁷⁰ *Vári A.*: i. m. 125.

⁷¹ *Fehér Dezső*: Kincsem, a magyar csoda. Bp., 1998.

⁷² *Gócsáné Móró Csilla*: A magyar köznemes tárgyi világa – a tápiószelzi Blaskovich Múzeum története (1952–2002). (Szerk. Farkas Rozália.) Szentendre, 2004. (Studia Comitatus, 28.)

BEKE MARGIT
Erdő Péter esztergom–budapesti érsek címere és pecsétje

Miután II. János Pál pápa 1999. november 5-én Erdő Pétert Pappi-i címzetes püspökké és a székesfehérvári egyházmegye segédpüspökévé nevezte ki, az új püspök címerképül a *Sedes Sapientiae*-t, a Bölcsesség Székét választotta, mert patrónusaként tiszteli Szűz Máriát, a Bölcsesség Széke szimbólumában. Az ekkor Vanyó László teológiai tanár által elkészített címerben a Szent Katalin kolostorban lévő *Sedes Sapientiae* alakja látható, hold és csillag kíséretében.

A Bölcsesség Széke

A Bölcsesség Székének megértéséhez szentírási szövegek állnak rendelkezésre. Salamon bölcs és értő szívet kapott.¹ Salamon király megtestesíti a bölcsességet (*sapientia*) az okosságot (*prudentia*) és az igazságosságot (*iustitia*).² Salamon magának pazar palotát épített, benne „csináltatott egy hatalmas trónt elefántcsontból és bevonatta színarannyal... a trónnak hat lépcsője volt... a szék mindkét oldalára karfát tettek, a karfák mellett pedig két oroszlán állt” (1Kir 10, 18–20). Néha 12 oroszlánról szólnak, ami a prófétákra és az apostolokra vonatkozik. A hat lépcsőfokhoz Mária erényeit kapcsolták. Salamonhoz kötik az Énekek Éneke szerzőségét, amely Isten és az egyház kapcsolatát fejezi ki misztikus módon. A 16. századtól kezdve Loretóból terjedt el a zarándokok számára az a litánia, amely a Szűzanyát az Énekek Énekéből vett szimbólumokkal szólítja meg, mint a Bölcsesség Széke, Igazság Tükre.

Cserey Farkas 1772-ben versekbe foglalta Szűz Mária dicséretét és a szöveg a „Loretói Litánia” címet viseli.³ Szűz Máriát a szerző a Bölcsesség királyi székének nevezi, és szentírási szövegekkel támasztja alá mondanivalóját: „kicsoda ez, aki feljő a pusztából gyönyörűségekkel bővelkedvén, az ő szerelmére támaszkodván” (Én 8, 5), „a magasságnak dicsőséges királyi széke (Jer 17, 12). Ő teremtette azt a Szentlélek által” (Sir 1, 9), „nem volt ilyen királyi szék egy országban sem” (2Kron 9, 19). A költői megfogalmazásból kiderül, hogy Isten

1. kép: A Chereödi-Missale színezett fametszete. Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom. Missale Zagrabiense. Fotó: Mudrák Attila.

az örök Bölcsesség, aki Máriát királyi székének előre kiválasztotta, ugyanis Krisztus, a második isteni személy tőle nyerte testét. Tehát ebben gyökerezik a Bölcsesség Székének értelme.

Elmondható, hogy Erdő Péter szinte egész élete a jog büvöletében zajlott.⁴ Édesapja jogász volt, tehát otthonról hozta érdeklődését. Teológiai tanulmányait Esztergomban kezdte, majd Budapesten fejezte be. Lékai László bíboros Rómába küldte tanulmányainak folytatására a Pápai Magyar Egyházi Intézet ösztöndíjasaként, hogy a *Pontificia Università Lateranense*n kánonjogot tanuljon, ahol 1980-ban doktori

¹ 1 Kir 4, 12.

² A keresztény művészet lexikona. (Szerk. Jutta Seibert.) Bp., 1986. 274.

³ *Nagy-ajtai Cserey Farkas: Isten Anyjának, a Boldogságos Szemplótelen szép Szűz Máriának Lóréntomi Litániában lévő nevezetek rendin folyó dicsérete.* Bécs, 1772. (Reprint: H. n. [Bp.], é. n.) 68–69.

⁴ *Beke Margit: Erdő II. Péter.* In: *Esztergomi érsekek 1001–2003.* (Szerk. Beke Margit.) Bp., 2003. 408–410., *Beke Margit: Az Esztergomi (Esztergom–Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006.* Bp. 2008. 171–178.

2. kép: Erdő Péter bíboros címere zöld bojtokkal. Tervezte: Beke Margit, rajzolta: Kovácsné Somogyi Zsuzsanna. Fotó: Míg Balázs.

címet szerzett. 1975. június 18-án Lékai László szentelte pappá Budapesten. A Prímási és Érseki Főszentszéknek nagy szükségére volt egy kánonjogászra, így a teológiai tanárság mellett ezen a pályán tevékenykedett. 1980-ban szentszéki jegyző, 1985-ben bíró és a bírósági helynök helyettese, 1994–1995-ben az Esztergomi Érseki Bíróság helynöke. 1993-ban közreműködésével létrejött a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és 1996-ban az Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet elnöke lett 2002-ig. Az egyetemes egyház vezetői is felügyeltek munkásságára, és 1986-tól a Gregoriana Pápai Egyetem megbízott professzora. Püspökszentelését II. János Pál végezte Rómában 2000. január 6-án a Szent Péter bazilikában Giovanni Battista Re bíboros és Marcello Zago érsek társszentelőkkel. 2002. december 7-én II. János Pál kinevezte Esztergom–Budapesti Főegyházmegye érsekévé, majd 2003. január 14-én hivatalba lépett.

Közben kerestek meg, hogy az új főpásztornak rangjához illő címerre lenne szüksége. A címerkép megrajzolása és színezése általában hosszú időt vesz igénybe, viszont az idő ilyenkor mindig sürget. A jogász-főpásztor új címerének tervezésénél a *Sedes Sapientiae* motívuma adott volt. Azonnal a Chereödi-Missale szép alakja jutott eszembe, hiszen illő, hogy egy főpásztor saját egyházmegyéjéhez kapcsolódó szimbólumot válasszon. Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzik az úgynevezett Chereödi-Misekönyvet, amelyet *Missale Zagrabienense* is nevez az irodalom.⁵ Egykori tulajdonosa, Cserődy János⁶ 1543-ban született, megemlíti róla, hogy kiváló jártassággal bírt a magyar jogtudományban. 1573-ban

⁵ *Berkovits Ilona*: Főszékesegyházi könyvtár. A kódexfestészet emlékei a Főszékesegyházi Könyvtárban. In: Esztergom műemlékei. Múzeumok, kincstár könyvtár. (Összeáll. Genthon István.) Bp., 1948. (Magyarország műemléki topográfiája I/1.) 321.

⁶ *Takács Emma*: Cserődy János. In: Magyar Katolikus Lexikon. (Főszerk. Diós István.) II. k. Bp., 1993. 426. további irodalommal. *Kollányi Ferenc*: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900. 176.; *Sugár István*: Az egri püspökök története. Bp., 1984. 284.

esztergomi kanonoknak nevezték ki. 1575. január 18-án kapott nemességet a királytól.⁷ Nemesi diplomája, élén a festett címerrel fennmaradt a Prímási Levéltár Acta Radicalia dokumentumai között. 1592. szeptember 5-én pécsi püspök és egyúttal esztergomi apostoli adminisztrátor. 1596. június 17-én egri püspök lett, de pápai megerősítést nem nyert. Ez az időszak a török uralom ideje, amikor Pécs és Esztergom már előzőleg török kézre került, és főpásztoraik többnyire a Felvidéken éltek. Cserődy is az esztergomi érsekek székhelyére, Nagyszombatba ment és itt hunyt el 1597. augusztus 4-én, 54 évesen. A Szent Miklós-templomban helyezték nyugalomra, ahol síremléke is megmaradt.⁸

Mivel Nagyszombatban halt meg, ezzel magyarázható, hogy misekönyve az esztergomi székeskáptalan tulajdonában maradt. A papír és hártya fóliókból álló kötetet két hasábjában, Velencében, 1511-ben Petrus Liechtenstein nyomdájában készítették. Magyar mester díszítette 1592-ben. Két festett lapon keretdíszítés és az egyikén két címer ábrázolása látható Szent István és Szent Adalbert képével. A kötése 16. századi vörös bársony, fatáblákon, aranyozott ezüstveretekkel, az evangélisták alakjaival díszített nyolc sarokverettel, két köldökverettel. A felső köldökvereten lévő feliratok szerint a pécsi püspököknek, az esztergomi egyház adminisztrátorának a tulajdona volt 1592-ben. Talán éppen kinevezésekor kapta ajándékba vagy díszítették személyéhez illően.

Az első lap retróján, a *Regina coeli laetare* kezdetű oldalon színezett fametszet látható. Ennek témája Magyarok Nagyasszonya, *Patrona Regni Hungariae* felirattal, az egyik oldalon Szent István királlyal és Szent Imre herceggel, a másikon Szent László királlyal. A Magyarok Nagyasszonya ölében a kis Jézussal egy szép faragott trónon ül, feje fölött két lebegő angyal koronát tart. A kép tehát a mennyekbe felvett és megkoronázott királynőt is ábrázolja, aki Magyarország védőszentje, egyben mégis az ülő Madonna, a *Sedes Sapientiae*, a Bölcsesség Széke. A bíborosi címer képét tehát a Chereödi-Missale kölcsönözte. Ebből a szép kompozícióból vettük ki a Bölcsesség Széke ábrázolását, ami egyúttal Magyarország Nagyasszonya és a Mennyekben Megkoronázott Királyné ábrázolása is. Mindez egykor egy jogász-főpapa tulajdonát képezte, ezért az újonnan készülő főpapi címerrel való találkozása szerencsésnek mondható.

A pajzs kék mezejéhez a főpásztor ragaszkodott, mint a székelységre utaló színhez, akárcsak a hold és a nap ábrázolásához, ami valójában az égi szféra megjelenítése és a székelylek jelképe is. Ami igazán problémát okozott, hogy a kalap és a róla 15-15 lecsüngő bojt milyen színű legyen. Ismeretes, hogy az érsekek címerében a főpapi kalapot zöld, a bíborosok címerében viszont vörös (bíbor) színnel kell ábrázolni. Az sejtető volt, hogy a magyar primás elődeihez hasonlóan igen hamar bíborosi rangra emelkedik. (Ez 2003. október 21-én meg is történt, címtemploma a Santa Balbina lett.) Az érseki beiktatás alkalmára az 1993 óta társszékesegyház Szent

⁷ *Beke Margit*: A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Esztergom, 1995. 95. (2. kiadás: Bp., 2010. 118.)

⁸ *Zuzana Ludoviká*: Az esztergomi érsekek nagyszombati síremlékei. In: Mater et Magistra. Strigonium Antiquum V. (Szerk. Csombor Erzsébet-Hegedűs András.) Esztergom, 2003. 223–233. (Közli a síremlék fotóját is.)

István-bazilikában a baldachinra az új főpásztori címet rá akarták hímezni. A tervező azt gondolta, hogy az érseket zöld kalap és bojtok illetik meg és nem szükséges megelőlegezni a vörös színt. Hiába próbálta fellelni Vaszary Kolos (esztergomi érsek 1891–1912, bíboros 1893. január 16-tól) és Csernoch János (esztergomi érsek 1912–1927, bíboros 1914-től) bíborosi kinevezése előtti színes érseki címereit. Ekkor még nem volt ismert Mindszenty József zöld színű érseki címere, mégis zöld színűek lettek a bojtok. Nem gondoltak ekkor egy igen fontos szempontra, mégpedig arra, hogy az esztergomi érsek nem csupán érsek, hanem primási méltóságához kapcsolódva *legatus natus*, vagyis született szentszéki követ, és mint ilyet, bíbornoki kinevezése előtt is megilletik a bíborosi jelvények.

A *legatus natus* és a bíbor viselése

Az esztergomi érsekek *legatus natus* címét IX. Bonifác pápa Kanizsai János (1387–1418) érsek⁹ számára 1394. április 24-én adott kiváltságától szokták számítani, amikor is a pápa az esztergomi egyházmegyében primássá és *legatus natus*-szá nevezte ki az érseket.¹⁰ A kérdés a 20. században a bíbor viselése miatt vált fontossá.

Kovács Ferenc szerint: „A primás, született szentszéki követ, méltósága alapján a bíborosi öltönyt viselheti addig is, míg el nem nyeri a cardinalisi méltóságot”.¹¹ Ezt erősíti meg a boldoggá avatott egyházjogász, Meszlényi Zoltán Lajos: „Ha egy szerzetes bíboros valamilyen püspöki széket kap, engedélyt szokott a pápa adni, hogy Rómán kívül (*extra Curiam*) a bíbort viselhesse. Ez azért van, mert szokatlannak tűnnék fel, hogy egy előkelő püspöki vagy érseki széken, ahol megszokták a bíbor fényét, erről le kelljen mondani. Serédi mindjárt kinevezése után felvetette a kérdést, hogyan kelljen majd otthon öltözködni. A pápai főszertartásmester már [1913.] december 6-án kelt levelében arról értesítette Serédit, hogy a Szentatya úgy határozott, hogy Serédi Rómán kívül öltözködését illetőleg kövesse a hagyományokat és az eddigi engedményeket. *«Riguardo al colore delle vesti Cardinalizie extra Curiam Sua Santità accorda e approva che Vostra Paternità si comporti secondo la tradizione e i precedenti ammessi.»*”¹²

Az esztergomi érsekre nézve ennek a kérdésnek különleges jelentősége már csak azért is volt, mert az esztergomi érsekek – még ha nem is voltak bíborosok – viselheték a bíbort mint a Szentszék született követei. Furcsa lett volna tehát, ha Serédi mint bíboros nem viselte volna azt a bíbort, amit olyan elődei is viselhetek, akik még nem voltak bíborosok.

⁹ *Vajk Ádám*: Kanizsai III. János. In: *Esztergomi érsekek i. m.* 196–200., különösen 199.

¹⁰ IX. Bonifác pápa bullái 1389–1396. Budapestini, 1888. (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/3.) (Reprint: Bp., 2000.) 249.; vö. *Erdő Péter*: A pápaság és a magyar királyság Zsigmond király idején (1387–1437). In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve.* (Szerk. Zombori István.) Bp., 1996. 83–88.

¹¹ *Kovács Ferenc*: Az esztergomi érseknek, mint Magyarország primásának jogállása. (Szakdolgozat.) Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Könyvtára, 1920/9. 14. 21.

¹² Primási Levéltár (Esztergom), Serédi Jusztinián. Egyházkormányzati iratok. Cat. C. 303/1928

3. kép: Erdő Péter bíboros pecsétje

Vaszary Kolos hercegprimás a kérdést a Szentszék elé vitte. Arra nézve nem nyilatkoztak, hogy a magyar primást megilleti-e a bíbor, ellenben Vaszarynak tényleg megadták.¹³ A cikk szerzője, Sajó (a fedőnév a későbbi Rajner Lajos segédpüspököt takarja) úgy véli, hogy a Szentszék a Vaszarynak nyújtott engedménnyel közvetve elismerte volna az esztergomi érseknek jogát a bíbor viselésére. A kérdésnek csak az a történelmi nehézsége, hogy a régi primások, akik nem voltak bíborosok, nem viselték a bíbort, amint meglévő képeiken ma is megállapítható.

Tény, hogy a Vaszarynak adott kifejezett engedmény után a következő esztergomi érsek, Csernoch János szintén viselte a bíbort már bíborosi kinevezése előtt. Ugyanezt tette Mindszenty József is. Serédi a fenti engedély alapján, Rómán kívül mindig ugyanúgy öltözködött, mint a nem szerzetes bíborosok. Fekete szerzetesi ruhái ott voltak a S. Anselmo bíborosi lakosztályában, ahol római tartózkodása idején megszálalni szokott.¹⁴

Az bizonyos, hogy Lékai László esztergomi érsek (élt 1910–1986) bíbornoki kinevezése (1976. május 24.) előtt, a pápai kihallgatáson már bíborosi öltözködésként jelent meg. A hagyományok tehát azt mutatják, hogy a bíbor használatának joga, mint *legatus natus* illeti meg az esztergomi főpapot, bíborosi kinevezése előtt is.

Így az eredetileg zöld kalappal és alácsüngő bojtokkal ábrázolt címer külső ékítményeinek színe nagyon hamar vörösre változott. A bíboros-érsek címerének leírása tehát a következő. Aranyszegélyű csücsköstalpú pajzs kék mezéjében jobbról arany napkorong, balról ezüst félhold között a Bölcsesség Trónusa (*Sedes Sapientiae*) ábrázolása: arany trónuson az aranyszegélyű vörös ruhába és kék köpenybe öltözött Szűz Mária, baljával a kis Jézust karolja át, jobbáiban arany jogart tart, a dicsfény fölött ékkövekkel díszített, háromlevelű aranykorona. A pajzs mögött arany kettős kereszt, fölötté bíborosi kalap. Jelmondat: „INITIO NON ERAT NISI GRATIA”.

A bíboros pecsétje is ezt a teljes címet tartalmazza. Kerek pecsétjének pontos felirata: „DR. ERDŐ PÉTER Primás Esztergom-Budapesti Érsek”.

¹³ Archiv für Katholishes Kirchenrecht, 67 (1923) 437.

¹⁴ *Meszlényi Zoltán*: Serédi életrajza. (Kézirat). Primási Levéltár (Esztergom), Meszlényi Zoltán hagyatéka.

MARTON-SZABÓ DOROTTYA

Összefoglaló a Magyar Országos Levéltár Magánlevéltárak és Gyűjtemények főosztályának iratgyarapodásáról a 2010–2011-es években

A Magyar Országos Levéltárnak (a továbbiakban: MOL) az 1995. évi LXVI. évi levéltári törvény¹ 17. § (2) bekezdésének 1) pontja és a 34. § (1) bekezdése alapján egyik alapvető feladata, hogy maradandó történeti értékkel bíró magániratokkal gyarapítsa gyűjteményét. 2010–2011 során a MOL gyűjtőköri feladatának iratanyag-vásárlásokkal, saját reprodukciók készítésével, illetékességi iratátvételekkel és ajándékozási ügyek lebonyolításával is eleget tett. A vásárlások nagyobb része a 2010-es évben történt, jobbra a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) által megítélt támogatásból. Illetékességből történő iratátvételre és saját reprodukciók elkészítésére pedig inkább a 2011-es évben volt példa. Mindez azért lehetett így, mert a kulturális támogatás rendszere jelentős változáson esett át: 2010-ben a pályázati időszak a tárgyév júniusától 2011 márciusáig tartott. Ezután – rendhagyó módon – az NKA nem írt ki iratvásárlási pályázatot a tavaszi évadban és mivel a MOL állandó vásárlási kerettel továbbra sem rendelkezett, ezért 2011. év végéig önerőből már csak minimális mértékben tudott vásárolni.²

A *Magánlevéltárak és Gyűjtemények főosztálya* 2010–2011-es évek iratgyarapodásának legtöbbet emlegetett darabja Brodarics István szerémi püspök I. Ferdinánd királyhoz írt, 1527-ben kelt levele volt (2010). Az irattal, annak tartalmával, történeti jelentőségével, többszöri felbukkanásának különös történetével Reisz T. Csaba említett cikke részletesen foglalkozik. A MOL közzétette tartalmát, bemutatta jelentőségét is, szakmai programjában 2011-et Brodarics-émlékévvé nyilvánította, és számos rendezvénnyel és kiadvánnyal emlékezett meg a korszakról, Brodaricsról és a dokumentumról. Mindehhez hozzájárult az is, hogy az Archív Kiadó gondozásában megjelent a levél faksimile változata, a Turul folyóirat különszámot szentelt a témának, majd 2011 májusában – szorosán együttműködve a Magyar Nemzeti Múzeummal, az Országos Széchényi Könyvtárral és az Nemzeti Kulturális

Alappal – kiadta a *Brodarics-émlékkönyvet*, melynek szerzői, Pálffy Géza történész és Kasza Péter irodalomtörténész a levél keletkezéstörténetét és következményeit dolgozta fel tudományos alapossággal.³ Az emlékév lezárása Brodarics István levelezésének kritikai kiadása volt. A kötet ünnepélyes bemutatóját egy kisebb konferencia megrendezése tette tudományos értékű eseménnyé.⁴

A további vásárlásoknál és ajándékozási ügyeknél kiemelt figyelmet kaptak az olyan családi irategyüttesek, melyekkel egy korábban állományba vett családi iratanyagot lehetett kiegészíteni. Közülük is kiemelkedik az Uray család levéltárának gyarapítása, amely hét Mohács előtti oklevelet⁵ és 0,21 iratfolyóméternyi újkori anyagot jelentett. Az újkori Uray-iratok a család Szatmár megyei birtokaira vonatkoznak és egyes családtagok hivatali tevékenységével kapcsolatosak. Az alább felsorolt családok iratai szintén kiegészítésként kerültek a MOL állományába. Vásárlással jutottunk hozzá többek között a Fónod, a bélédi Gyárfás, a vargyasi Dániel, a Görgey, a Tokody, a csicseri Orosz, a Vécsey, a Hellenbach, a lándori Kéler, a halábori Matolcsy, a Móró, valamint a Jánosdeák és vele rokon Ferenczy, Káposztás és Meskó család iratainak kiegészítő dokumentumaihoz⁶. A Somossy és vele rokon családok iratai várhatóan nemcsak ebben a beszámolóban jelennek majd meg, hanem a 2012-esben is, hiszen idén folytatólagosan vásárolunk hozzájuk kiegészítő iratokat.⁷ Családi iratokat kaptunk ajándék formájában egyebek mellett a Heinzely, a pazonyi Elek, az unyi Horváth, nyujtói Jancsó és az Eggenhoffer család iratanyagához is.

³ http://mol.gov.hu/kiadvanyok_bemutatok/konyvbemutato_a_brodarics-emlekkonyv.html

⁴ http://www.mol.gov.hu/kiadvanyok_bemutatok/brodarics_istvan_levelezesenek_bemutatasa.html

⁵ MOL DL 108388 – DL 108394.

⁶ A Jánosdeák és vele rokon Ferenczy, Káposztás és Meskó család (P 732) irategyüttese 0,08 ifm-rel, a Fónod család anyaga (P 2205) 0,07 ifm-rel, a halábori Matolcsy családé (P 2257) 0,04 ifm-rel, a bélédi Gyárfás családé (P 2257) 2010-ben 0,02 ifm-rel, 2011-ben további 0,01 ifm-rel a vargyasi Dániel családé (P 972), a Görgey családé (P 295), a Tokody családé (P 2257), a Vécsey családé (P 1059), a Hellenbach családé (P 1432) és a lándori Kéler családé (P 1932) mind 0,01 ifm-rel, valamint a csicseri Orosz családé (P 959) és a Móró családé (P 2257) 0,005 ifm-rel gyarapodott.

⁷ Jelzete: P 2257 – Nr. 653., időköre: 1762–1973, terjedelme: 0,1 ifm

¹ 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről

² Az NKA által 2011 őszén kiírt új pályázat megvalósítása már 2012-ben történik. A kulturális támogatás megváltozásának témájával és az alább szóba kerülő Brodarics-levéllel Reisz T. Csaba foglalkozott egy, a Turul hasábjain megjelent cikkében: *Reisz T. Csaba: A Brodarics-levél. A Magyar Országos Levéltár 2010. évi új szerzeményéről.* In: *Turul*, 84.évf. 1. sz. (2011) 1–2.

2010-ben olyan iratanyagot kapott vissza a MOL egy másik közgyűjteménytől, amely eredetileg a Károlyi család nemzeti levéltárába tartozott és magánszemély által kerül ki az intézmény falai közül. Esze Tamás irathagyatékában megtalált iratanyagot a Tolna Megyei Levéltár juttatta vissza hozzánk. A MOL hasonló módon kapott vissza Esze-hagyatékot Balassagyarmatról és Vajáról is.⁸

2011-ben pedig egy korábbi letétet sikerült úgy meghoszábbítani, hogy a család további iratanyagot is adott az eddigi letéthez, egyúttal megújítva azt is. A szóban forgó anyag a Tuzson család iratanyaga, mely a P 2257-es gyűjtőfondban került elhelyezésre. A pluszként kapott letéti gyarapodást Tuzson Tibor I. világháborús naplói jelentették, amelyek rendkívül részletesen dokumentálják az olasz front eseményeit. És mivel a II. világháborús naplókval ellentétben az I. világháború visszaemlékezéses dokumentálására kevesebb példánk van, ez a gyarapodás mindenképp örömteli eset.⁹

Személyi fondok esetén az alábbi figyelemre méltó gyarapodásokat ajánlom az Olvasó figyelmébe!

Szánthó Lajos zeneszerző emlékirat-gyűjteményét 2010-ben vásárolta meg a MOL. Az iratanyag változatosságára jellemző, hogy szerepel benne a zeneszerző *Apolló papjai* között című, 1952–1978 között írt visszaemlékezése, de tartalmaz egy politikai anekdota- és viccgyűjteményt is az 1950-es évekből. A Szánthó-anyag összességében a korszak politikai és kulturális életére vonatkozó egyedülálló forrásnak tekinthető.¹⁰

Martyni Hugó altábornagy 1914 augusztusa és 1915 júliusa között írt hadinaplója naponta ismétlődő bejegyzéseivel szintén érdekes és ritka vételnek számít. Ahogy a Tuzson-letétnél utaltam rá, az I. világháborús naplók kuriózumnak számítanak. Ezért és mivel a szakirodalom a keleti front eseményeiről tudósító naplót nem ismerte, mindenképpen fontos forrásanyagot szereztünk meg a 430 pagina terjedelmű irattal.

Trócsányi Zsolt történész, levéltáros hagyatékának azt a részét, melyet elhunyt kollégánk megjelent műveinek kéziratjai alkotják, ajándékként kapta a Magyar Országos Levéltár. Az irategyüttes Trócsányi könyveinek, kisebb tanulmányainak, levéltári írásainak kéziratát, recenziókat és kritikákat, valamint szakmai és baráti levelezését tartalmazza (például Benkő Samuval, Csetri Elekkel, Imreh Istvánnal, Jakó Zsigmonddal, Spielmann Józseffel, Veress Dániellel).

A Bihari Múzeum közreműködésével tett szert a MOL Iványi Emma levéltáros, történész hagyatékára, aki negyedszázados levéltárosi működése során főként a családi levéltárak, valamint az 1848/1849 utáni emigráció iratainak rendezésével foglalkozott. Az iratanyagot jellemzően személyi iratai, megjelent munkáinak kéziratjai, kutatása során készült feljegyzései alkotják. (A P 2304-es törzsszámon elhelyezett, 1,8 iratfolyóméternyi terjedelmű anyag csak alapszinten rendezett. Jelenleg rendezés alatt áll, egyelőre még nem kutatható.)

⁸ A Károlyi-iratok 1688–1711 között keletkeztek, visszaküldésük utáni régi-új jelzetük: P 396 – I. – Ser. I.

⁹ Időköre: 1916–1918, terjedelme: 0,03 ifm.

¹⁰ P 2084, terjedelme: 0,06 ifm.

Több esetben gyarapodott a MOL állománya ismert politikusok, közemberek hivatali idejében keletkezett irataival. 2010-ben kaptuk meg Sólyom László alkotmánybírósági elnökként keletkezett magániratait, amelyek terjedelme igen jelentős, 6,5 ifm.¹¹ Az iratanyag az Alkotmánybíróság elé került egyes ügyeik háttéranyagait, Sólyom László személyes feljegyzéseit és tudományos tevékenységére vonatkozó dokumentumokat tartalmazza. Az irategyüttes avval a kikötéssel került a MOL őrizetébe, hogy az ajándékozó életében nem kutatható.

2010-ben került a levéltári állományba Gyurich László kispap politikus iratanyaga,¹² míg Kelemen András államtitkáré¹³ a rákövetkező évben. Szintén 2011-ben gyarapodott a MOL-állomány Kovács K. Zoltán újságíró hagyatékával, amely a kereszténydemokrata politikus közéleti és tudományos tevékenységére vonatkozó iratokból áll. A terjedelmes, 6,5 folyóméternyi irat elhelyezésekor a P 2264-es törzsszámot kapta. Zétényi Zsolt országgyűlési képviselő 2010-ben átadott irataihoz a MOL 2011-ben kiegészítést is kapott. Az anyagot politikusi tevékenységével kapcsolatos dokumentumok, főként hivatalos levelek, bizottsági ülési jegyzőkönyvek képezik. A gyarapodás összesen 3,78 iratfolyómétert tesz ki.¹⁴

Dalos György író hagyatékából jutottak a MOL-ba a Frankfurti Könyvvásár 1999. évi magyar fővendégségével kapcsolatos iratok. A gyűjtemény nagy részét az esemény szervezési munkái, irodalmi koncepciók, írók eredeti aláírással ellátott levelei, művei képezik. A 0,55 iratfolyóméternyi anyag a P 2312-es törzsszámon kutatható.

Hunyadi János Magyar–Román Körnek, a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájának (HEL), valamint az Auróra Alapítványnak az 1990-es évektől keletkezett iratai 2010-ben kerültek a MOL-ba, míg Rédey Józsefnek, a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárva Országos Nemzeti Szövetségének működésével és a hadigondozásról szóló törvényi szabályozással kapcsolatos iratai 2011-ben, mind ajándékként.¹⁵

Kiegészítettük a Magyar Írók Szövetsége iratanyagát azal a résszel, melyet korábban az (egykori) OKM őrzött.¹⁶

A korábbi évekhez hasonlóan a címeres adománylevelek gyűjteményét is gyarapítottuk: az R 64-es fond 18 eredeti nemesség- és címeradománnyal lett gazdagabb. Közülük kettőt emelek ki. Nem gyakori és mindenképpen példaértékű eset ugyanis, hogy piaci körülmények között komoly összegekért értékesíthető iratokat ajándékként kapjon meg a MOL. Így történt ez az 1655-ben kelt, Váradi Szűcs Mátyás számára kiállított címereslevéllel, amelyet egy Németországba elszármazott hazánkfia adományozott intézményünknek.¹⁷ Szintén ajándék formájában kapta meg a levéltár a Tajthy család

¹¹ P 2308, évköre: 1989–2004.

¹² P 2302, terjedelme: 0,6 ifm, időköre: 1902–2008.

¹³ P 2303, terjedelme: 3,5 ifm, időköre: 1992–2010.

¹⁴ P 2292, időköre: 1990–1994.

¹⁵ A Hunyadi János Magyar–Román Kör (P 2299) anyagának terjedelme: 1,25 ifm, időköre: 1990–2002. A HEL (P 2307) iratainak terjedelme: 0,26 ifm, időköre: 1993–2003. Az Auróra Alapítvány (P 2298) anyagának terjedelme: 0,6 ifm, időköre: 1997–2010, Rédey József hagyatékának (P 2310) pedig: 0,43 ifm, időköre: 1984–2000.

¹⁶ Az így átvett magániratok 1955–1989 között keletkeztek, terjedelmük 0,24 ifm.

¹⁷ R 64 – 1. tétel – Nr. 1009.

címereslevelét is, melyhez ráadásul a család jogbiztosító iratainak kiegészítését is megkaptuk.¹⁸ Ezeket a felajánlásokat ezúton is köszönjük.

Az adománylevelek mellett egy kuriózumnak számító címerfestmény is a MOL birtokába jutott. A selyemre készített címer a badini Hudoba család számára készült, feltehetően a 17–18. században. Érdekességét az adja, hogy hasonló, selyemre törtető címerfestéssel eleddig csak halotti címerként találkoztunk, míg ez a példány szinte biztosan nem epitáfiumcímer.¹⁹

A MOL az olyan esetekben, amikor az eredeti címereslevelet nem tudta megvásárolni (rendszerint anyagi okokból), gyűjteményét a bemutatott iratok másolatával igyekezett gyarapítani, amennyiben a tulajdonos ehhez hozzájárult. Így került a 2010–2011 évek során további tíz nemesség- és címeradomány másolata a levéltár gyűjteményébe.²⁰ Hasonló elvek szerint alakítottuk ki az R 396-os fondot²¹, melyben újkori iratokról készült másolatokat helyezünk el. A másolatok eredetije egyik esetben sincs a MOL gyűjteményében, a tulajdonosok viszont hozzájárultak ahhoz, hogy a levéltár a másolatokat kutathatóvá tegye. Az új fond eddig öt tétellel gyarapodott.

A MOL olyan, évek óta fókuszpontban lévő gyűjteményeket is gyarapított, mint az 1848/49-es szabadságharc idején, vagy azzal kapcsolatban később keletkezett iratok, a céhekre és ipartestületekre vonatkozó anyagok, vagy a részvények és kötvények. A 2010–2011-es gyarapodásról a MOL honlapján elérhető gyarapodási jegyzék tételes felsorolást ad.²²

A „szolgáltató levéltár” koncepciójához igazodva a MOL olyan maradandó értéket képviselő iratokat is megvásárolt, amelyekről egyfelől bizonyosodott, hogy közgyűjteményben a helyük, másfelől közművelődési célú felhasználásra is lehetőséget adnak. Legjobb példa erre az a kéziratos orvosi kötet, amelyet 2010-es felbukkanásakor a Semmelweis Orvostörténeti Levéltár nem tudott megvásárolni. Az eladó és

az Orvostörténeti Levéltár közötti folyamatos közvetítés ellenére kiderült, hogy nincs elegendő anyagi forrásuk a kötet megszerzésére. Ekkor döntöttünk – maradandó történeti értéke miatt – a vásárlás mellett. Az 1587-ben elkezdett, a 17. század közepéig vezetett orvosi és receptes könyv ugyanis kuriózumnak számít, hiszen a korból hasonló kéziratos mű nem maradt fenn Magyarországon. A feljegyzéseket több orvos írta, akik közül legalább egy a Habsburg-udvar orvosa lehetett (a gyógymódok között többször említenek olyanokat, melyet Ferdinánd főhercegen, Rudolf császáron stb. próbáltak ki). A kúrák mellett receptek, korabeli gyógyfüvek, gyógyitalok, gyógylekvárok, roboráló szerek, kompótok, cukorkák stb. leírásai is szerepelnek a könyvben, amelyet a nagyközönség a MOL aktuális kamarakiállításán („Egy puszta házban, üres kamrában” – Károlyi Sándorné és a kuruc világ) 2012 tavaszáig megtekinthetett.

Szintén a „szolgáltató levéltár” koncepcióját követve vásárolt meg a MOL egyes oktatástörténeti dokumentumokat. Ezek egyike a *Stylus Hungaricus* elnevezésű vizsgatéma-gyűjtemény. A pároldalas füzet gyakorlatait a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban 1779-ben végzős diákoknak dolgozták ki.²³ Szintén oktatástörténeti jelentőséggel bír az a Steffán Rezső IV. osztályos gimnáziumi tanuló növény- és élettan füzeté is, melyet az R 305-ös fond 2. tételében helyeztünk el. A füzetcskét tulajdonosa nagyfokú igényességgel és precizitással illusztrálta, elkészítésének ideje az 1904/05-ös tanév volt.²⁴

A beszámolót összegezve megállapíthatom, hogy a piacon felbukkanó iratok, irategyüttesek igen változatos módon kerültek elő. Közöttük 2010–2011 során is komolyan szelektálni kellett, mérlegelve anyagi és elhelyezési kapacitásunkat. Annak érdekében, hogy a szűkös anyagi forrásokat minél jobban tudjuk felhasználni és ne kerülje el figyelmünket fontos maradandó értékű irat, kidolgoztuk az intézmény gyűjtőköri stratégiáját, amelyet a MOL honlapján elérhetővé tettünk.²⁵

¹⁸ A családi anyag a P 2295 törzsszámon került elhelyezésre, melyből a címereslevelet különválasztottuk, helye: R 64 – 1. tétel – Nr. 1013/1-2.

¹⁹ R 64 – 1. tétel – Nr. 53/2, terjedelme: 0,01 ifm.

²⁰ R 64 – 7. tétel.

²¹ R 396 (Mohács utáni iratmásolatok).

²² *Magyarországi közlevéltárak iratgyarapodása*: http://mol.gov.hu/kapcsolatok/magyarorszag_i_leveltarak/kozleveltarak_iratgyarapodasa.html

²³ R 305 – 1. tétel – Kolozsvár, terjedelme: 0,01 ifm.

²⁴ R 305 – 2. tétel, terjedelme: 0,01 ifm, V. ö. http://mol.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_termeszettudomany_egy_vegzos_gimnazista_tollabol.html.

²⁵ http://mol.gov.hu/kozadat/tevekenyseg_mukodes/szabalyzatok.html

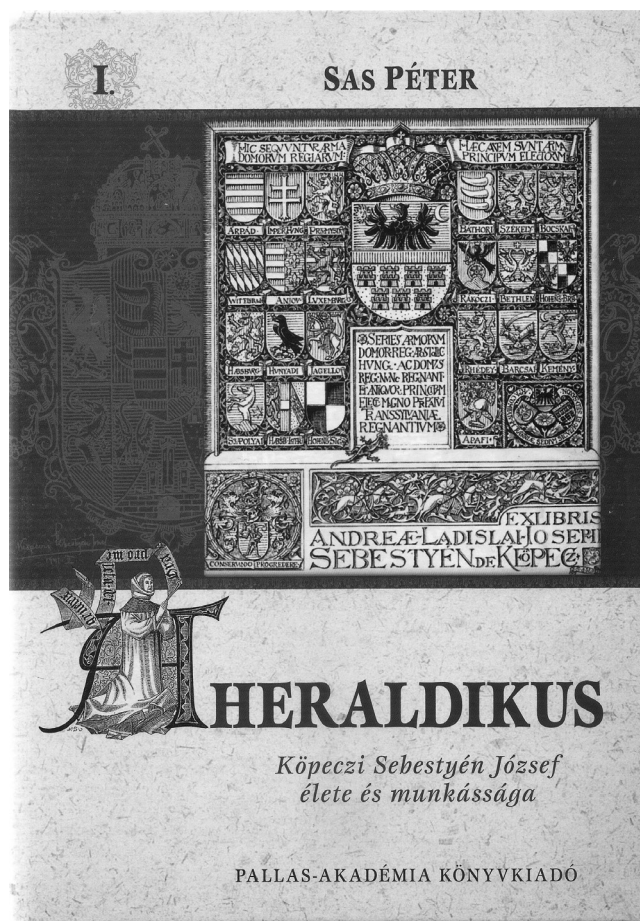
KÖNYVISMERTETÉS

A kevesebb több lett volna. Sas Péter monográfiája
Köpeczi Sebestyén Józsefről

Sas Péter: A heraldikus – Köpeczi Sebestyén József élete és munkássága. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2011. A kötet szöveg- és képanyagát összegyűjtötte, összeállította és szerkesztette Sas Péter. 1272 p. (ISBN: 978-973-665-328-5)

Két monumentális kötetet tett le az olvasó asztalára *Sas Péter* budapesti művelődéstörténész, az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos munkatársa. Az első 624, a második 646 oldal. Ebből a Sebestyén életútjáról szóló rész illusztrációval, jegyzetekkel együtt 106 oldal. Az első kötet nagy részét a közölt 919 dokumentum – főleg levelek – teszi ki. A második kötet Sebestyén munkásságát mutatja be. Közel felét egykor közölt vagy kéziratban maradt tanulmányai alkotják, 324 oldal képanyag, ebből 70 oldal színes.

Köpeczi/Köpeczi Sebestyén József (1878–1964) erdélyi heraldikus, címerművész volt. 1903–1914 között a Kolozsváron kiadott *Genealógiai Füzetek* munkatársa, 1903–1911 között társszerkesztője. A folyóiratban, melynek megszűnése után Budapestre távozott, közel száz rajza, főleg címerrajza és számos tanulmánya jelent meg. Ő illusztrálta Sándor Imre: *Czímerlevelek* (Kolozsvár, 1910 és 1912) című, két kötetet megért gyűjteményét, melyben 259 heraldikai rajza jelent meg. 1915-től hivatalosan használhatta a *Magyar Királyi Országos Levéltár megbízott címerfestője* titulust. Ebben a minőségében ő rajzolta meg a Magyar Királyság 1915-ös középímerét és pecséttrajzát. Az első világháborút követően a Székely Hadosztályban harcolt, annak fegyverletétele után tisztársával együtt a brassói Fellegvárba internáltak. Onnan a háromszéki Köpec faluba került és 1919–1940 között itt élt családjával. Nevéhez fűződik a Román Királyság 1921-es címerének megalkotása. 1926-ban címerekkel díszítette a köpeczi református templom belsejét. Ő a fő illusztrátora Lukinich Imre: *A bethleni Bethlen család története* (Budapest, 1927) című monográfiájának. A bécsi döntést követően Kolozsvárra költözött, az Egyetemi Könyvtárban dolgozott. Számos címertani, művészettörténeti, építészettörténeti tanulmányt közölt. Rengeteg címet festett, sok könyvjegyet rajzolt, emléktáblákat díszített, családfákat rajzolt. Heraldikai munkássága mellett jelentős a műemlékvédelmi tevékenysége is.

1. kép: Az első kötet borítója

Sas Péter könyve az első átfogó munka, amely a méltatlanul mellőzött heraldikus életútját, életművét igyekszik a nagyközönség elé tárni, mégpedig a kor művelődéstörténetébe ágyazottan.

A könyvnek pozitívumai – elsősorban a dokumentumokhoz tartozó igen hasznos jegyzetanyag – mellett számos hiányossága van. Ezek nagy része kiküszöbölhető lett volna, ha az anyagot lektoráltatják. Érthetetlen ennek hiánya egy ekkora volumenű, tudományosnak szánt kiadvány esetében!

Emellett jót tett volna, ha idegen, de hozzáértő kézre bízzák a szerkesztést. Mert ha valaki egymagában szerző, anyaggyűjtő, szerkesztő és képszerkesztő, bizonyára elfogult saját anyagával szemben, s nem képes válogatni, sajnál bármiről is lemondani. A kiadvány tudományos értékének kárára válik, hogy nem jelöli az illusztrációk forrását, sőt, az első kötetben még képaláírások sincsenek. A forrásmegjelölés a monografikus részben is kívánivalót hagy maga után, sok információ esetében hiányzik a hivatkozás.

Sas Péter a bevezetőben magyarázza, miért nem a *Keöpeczi*, hanem a *Köpeczi* névalakot használja. „Korunkban a helyesírási követelmények értelmében a köpeczi névalak használata a megfelelőbb, a régies, vagy inkább régieskedő keöpeczi helyett.” (11.) Ha a mai helyesírási követelményeket vesszük alapul, akkor a „z” betűnek is tűnnie kellene, mert a ma használatos alak *köpeczi* lenne. De esetünkben nem erről van szó. A szerző a továbbiakban Pálmay József genealógiai gyűjteményére hivatkozik, miszerint ott *köpeczi* előnévvel szerepel a család. A *Háromszék vármegye nemes családjai* (Sepsiszentgyörgy, 1901) című munka kiadásakor a köpeczi névalak volt a helyes, mint ahogyan ma a köpeczi lenne. De ez csupán a család nemesi előneve, predikátuma.

„Megmaradt hivatalos okmányai, így születési anyakönyve és házassági okirata alapján minden esetben a köpeczi előnévforma olvasható” – áll továbbá a bevezetőben. Ezzel szemben a Széki Református Egyházközség születési anyakönyvében – melyet jelenleg a kolozsvári állami levéltár gyűjteményében őriznek – mindenféle előnév nélkül mindössze Sebestyén József név szerepel. Szintúgy a Köpeczi Református Egyházközség családkönyvében csak egyszerűen Sebestyén Józsefként nősült 1919-ben. Ugyanott, de már a születési anyakönyvben apaként előnévvel szerepel, két gyermeke esetében különbözőképpen. András fia születésnek bejegyzésénél 1920-ban köröspataki és köpeczi Sebestyén Józsefként, egy évvel később, Albert fia születésekor már Köröspataki és Keöpeczi Sebestyén József néven. Első esetben nemesi előnévként, kis betűvel, utóbbiban nagy betűvel, egyfajta felvett előnévként, művésznévként. Látszik, hogy ekkor még nem alakult ki névhasználatának végleges alakja.

A szerző még Szinnyei József irodalmi adattárára (*Magyar írók élete és munkái I–XIV*. Budapest, 1891–1914) hivatkozik, miszerint ott köröspataki és köpeczi előnévvel szerepel. Valóban, ott viszont a név után, zárójelben jelennek meg a predikátumok, és korábban: 1907-ben.

Egyszóval, a szerző érvelése nem meggyőző. Sebestyén valójában nem volt teljes mértékben következetes névhasználatában, de az 1920-as évek elejétől már szinte kizárólag a Keöpeczi Sebestyén József nevet használta, amikor nem rövidített (K. Sebestyén József). Néha még becsúszott egy-egy Köpeczi-s változat. Ám arra törekedett, hogy magát az e betűvel is megkülönböztesse másoktól. Az 1608-ban kiállított nemesi levélben szereplő előnév mintájára (*de Keopecz*) vette fel az előnevet. A köpeczi templom déli bővítésének menynyezetkazettáira a helybeli családok címereinek festménye alá odaírta mindegyik előnevét is. Sajátja elé a Keöpeczi előnevet írt, a többi – Bocz, Balázs, Benkő, Deák, Égető, Gúzs, Kaller, Nagy, Nagy-Sugár – elé egyszerűen Köpeczi-t, tehát e

nélkül. Haza írt leveleit mindig így címezte: Keöpeczi Sebestyén Józsefné. Jelentős műveit Keöpeczi Sebestyén Józsefként írta alá. Értelmezésünkben a Keöpeczi előnév alkalmazása az indokolt, hisz a heraldikus azt használta művésznévként, s ismerői a címerművészt tisztelték benne.

„A budapesti országos mintarajziskolában megkezdett tanulmányait 1902-ben fejezte be.” – állítja a szerző mindenféle hivatkozás nélkül. (20.) A Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói nyilvántartásából viszont az derül ki, hogy Sebestyén József a jogelőd, a Magyar Királyi Országos Mintarajziskola és Rajztanárképzőt kizárólag mint vendégdiák látogatta mindössze 1898 őszén.

„A heraldika, a címertan világába Sarkantyús Richárd Gyula vezette be” (21.) állítja a szerző, aki korábbi írásaiban azt is tudni vélte, hogy az oktatás Nagyváradon történt. Itt sem találunk hivatkozást. Arról sincs szó, ki lehetett az a – máshol kiváló heraldikusnak titulált – Sarkantyús Richárd Gyula. Ilyen nevű heraldikusunk nem volt. Tulajdonképpen egy, a Genealógiai Füzetekben rendszeresen közlő genealógus, *nagyváradai Sarkantyús Gyulay Richárd* – saját névhasználatában Rikárd – bonyolult nevének elemeit cserélte fel valaki – a Wikipédia internetes lexikon is ezt a téves alakot szőrja –, s vette át ellenőrizetlenül a szerző. A nemesi előnévből helyszín lett, a Gyulay vezetéknevből második keresztnév.

„Az 1907. esztendő első félévében, április–májusban – a kor általános szokása szerint külföldön – Bécsben, Münchenben a festészeti főiskolán és párizsi tanulmányútnján tökéletesítette művészeti és heraldikai ismeretét.” (24.) A felsorolt városokban járhatott, múzeumaikat látogathatta, de a művészeti akadémiákon nem maradt annak nyoma, hogy ott tanult volna. Sem a bécsi, sem a müncheni *Akademie der Bildende Künste*, sem a párizsi *École Nationale Supérieure des Beaux-arts* matrikulájában nem szerepel Sebestyén neve – ellenőrizhető a tanodák honlapján.

„1915-ben felkérést kapott az összetett magyar birodalmi, ún. középcímer megtervezésére.” – írja a szerző. A következő mondatban már árnyal. „Pontosabban a heraldika szabályainak megfelelően a címerbővítés során a Fiume beekelés kettéosztására, Bosznia és Hercegovina címereinek beillesztésére”. (30.) Itt megint ködben tapogatózunk. A középcímert nem Sebestyén tervezte. Azt a bécsi kancellárián tervezték meg. Ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia 1908-ban anektálta Bosznia és Hercegovina tartományt, ám azóta annak címerét – nem címereit – nem szerkesztették be egyik állam jelképebe sem, mert nem tudtak kiegészíteni azon, hogy Ausztria, avagy Magyarország címerét bővítse. Az első világháború szorításában végre már a jelkép útján is jelezni kívánták a tartomány fölötti uralmat, s az a kompromisszumos döntés született, hogy mindkét állam címerébe beillesztik, ugyanúgy, ahogyan Dalmácia is mindkettőben szerepelt. A címert magát Hugo Gerard Ströhl osztrák heraldikus, híres címerművész megrajzolta, megfestette. Ekkor, az autonómia jegyében, a magyar fél is megrajzoltatta a Magyarországra vonatkozó címereket – kis- és középcímer – két-két alakban, angyal pajzstartókkal, illetve cser- és olajággal övezve, valamint az új középcímeres állampecsétet. Éppen kéznél volt Sebestyén: jókor, jó helyen. Frissen kapott arra engedélyt, hogy

használhassa a Magyar Királyi Országos Levéltár megbízott címerfestője titulust. Egyszóval, nem államcímer tervezéséről, csupán lerajzolásáról van szó. Ezzel semmiképpen sem áll szándékunkban Sebestyén érdemeinek csökkentése, csupán a valós tényállás rögzítése.

Sebestyént, mint a fegyverét letett Székely Hadosztály tisztjét a brassói fellelgyvári börtönbe internálták. Ott együtt raboskodott a későbbi gyulafehérvári püspökkel, Márton Áronnal, akiről Sas Péter azt írja: „akkor főhadnagyi rangban szolgálatot teljesítő tábori lelkész volt”. (35.) A rang valós, ám Márton Áron nem lelkészkedett még ekkor: csak 1920-ban iratkozott be a gyulafehérvári szemináriumba, 1924-ben szentelték pappá.

Néhány sorral alább, a fellelgyvári viszonyokat ecsetelve azt írja a szerző: „Valóságos adat, hogy sok hadosztályost kivégeztek, mások a börtönben pusztultak el”. (35.) Itt sem találunk semmiféle hivatkozást. Sas Péter állításával szemben Gottfried Barna–Nagy Szabolcs szerzőpáros *A Székely Hadosztály Története* (Barót, 2011) című könyvéből ilyesmire nem derül fény. Sőt, a két szerző, tudományos kutató – a Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve a Veszprém Megyei Levéltár munkatársa – érdeklődésünkre megerősítette, hogy nem történtek kivégzések, még indokolatlan atrocitások sem.

Nagyrománia címerének megtervezője – alcím a könyvben. (45.) A kijelentést árnyalni kell: a címer alkotója Sebestyén, mert nem nevezhetjük egyedüli tervezőjének. Sas Péter megállapítása, miszerint mintául a magyar közép címert szolgált, nem felel meg a valóságnak. Tény, hogy mindkettő negyedelt és ékelt nagypajzsának negyedik mezejét foglalja el Erdély jelképe, ám Románia címerének megvolt az alapja: az 1872-ben törvényesített, Szathmári Pap Károly által készített román államcímer. Ám más tervek is születtek. Ferdinánd király – aki a szerző állításával ellentétben igenis értett a heraldikához – kinevezett egy címerbizottságot, melyet az új jelkép megtervezésével bízott meg. Időközben annak összetételét módosította. A testületben születtek tervek, de vagy a tagok nem értettek egyet, vagy a királynak nem tetszett a bemutatott változat, így a megoldás váratott magára. A külföldről hazaérkező Alexandru Tzigara-Samurçuş, a király bizalmi embere, akit a testület tagjává megtett, látva a meddő próbálkozásokat, ajánlotta Sebestyént, akit Sepsiszentgyörgyön ismert meg, miközben a Székely Nemzeti Múzeum védelmének korábbi megszervezőjeként, a múzeumok főfelügyelőjeként az intézményben járt. Felfogadásához ki kellett kérni Constantin Argetoianu belügyminiszter jóváhagyását, ugyanis Sebestyén alig két éve még a román hadsereg ellen harcolt. Samurçuş beszámolója szerint Sebestyén néhány vázlatot készített, egyik elnyerte a király tetszését, az lett a végleges címer, amelyet Sebestyén kidolgozott. Románia címere három változatban készült el: kis-, közép- és nagycímer.

A szerző még közli, hogy elismerésképpen az I. Károly király által 1881-ben alapított Román Koronarend tisztjei adományozták a heraldikusnak. A mellékelt képen egy kitüntetés látható. Szakember számára nem kérdés, hogy nem a jelzetről van szó. A keresztbe tett kardok rögtön elárulják, hogy a képen bemutatott kitüntetés katonai tagozatú, míg Sebestyén kizárólag polgárit kaphatott. Másodszor,

azért nem kaphatta ezt, mert ez 1938-as változata az érdemrendnek, négy megkülönböztető jel árulkodik erről. Harmadszor, mert ezt a fajta – a kereszt és szalag közé ékelt koronás – változatot különleges érdeméért adományozták, s csupán katonai tagozatnál. Ezen felül, a bemutatott kitüntetés nem tiszti, hanem lovagkereszt – ezt a szalag árulja el. Egyértelmű, a világhálóról horgászták le a képet. Magát az internetes tájékoztató módszerét nem vetjük el, de az adatokat ellenőrizni kell. Ezen kívül illik feltüntetni a forrást. Különben a világhálón megtalálható a kérdéses kitüntetés, több példányban is.

Az sem helytálló, hogy nem hozták kapcsolatba nevét az államcímerrel. Az *Universul* című napilap egyidőben a Hivatalos Közlönyben való megjelenéssel, 1921. július 29-én (39. évf. 169. sz.) címlapján közölte az alkotója által aláírt új román államcímet, ugyanúgy az *Ilustrația* című folyóirat 1921. decemberi (10. évf. II. folyam, 9. sz.) számának 2. oldalán ott díszleleg a Román Királyság nagycímerének heraldikai rajza, szerzője jól olvasható aláírásával: *J. Sebestyén de Keöpecz*. Sebestyén valóban nem kapta meg a megérdemelt publicitást, de titoktartásról szó sincs.

A szövegben kétszer is megjelent, hogy Sebestyén készített *ex librist* dr. Nicolae Igna őrnagy-orvosnak. A mellékelt illusztráció (II. kötet, 569.) valóban a gyulafehérvári katonarvos könyvjegye, ám sajátos betűi messziről elárulják, hogy azt Gy. Szabó Béla készítette. Rá utal a fametszet stílusa is. S ha mindez nem lenne elég, ott a művész szignója: SZ. B. Ugyanazon oldalon a könyvjegyek között még szerepel egy, amelyet neki tulajdonítanak a kötetben, ám a kolozsvári egyetemi könyvtár szecessziós stílusú *ex librise* ismeretlen művész munkája. Sas Péter hangsúlyozza, hogy a legszebb és legdíszesebb könyvjegyet Sebestyén magának készítette, ám az *Ex libris Josephi Sebestyén de Keöpecz* feliratú könyvjegy a legegyszerűbb a könyvben felsorakoztatott *ex librisek* közül. Ennek okán lehet a legszebb, de nem legdíszesebb.

Heraldikusról szól a könyv, s a hatalmas illusztrációs anyag között 80 oldalon Sebestyén egykori, műemlékekről készült fényképfelvételeit közlik. Ezt meg lehetett volna spórolni. Mint ahogyan a rajzok közül is válogatni kellett volna. Igen sok a Bethlen-monográfiában közölt 35 oldalnyi épületrajz és 37 oldalnyi vázlat. A színes képek java része erőltetett. A 70 színes oldal illusztrációi között olyan szépiák vannak, melyek fekete-fehérben is ugyanannyit jelentettek volna, szürke árnyalatú fekete-fehér kép is került a színes táblákra, névjegyek, kéziratok, melyeknek semmi különlegessége nincs. Ott van két jegyzetfüzetnek a szürke, semmitmondó borítója, olyan papírlapok, amelyeken az ecsetét próbálta a művész. Vagy a román királyi korona fotója szépiásítva, Mária királyné tuszajza, Sebestyén szürke sírköve. Színes címerábra kevés van. Egyes kis felbontású fotókat túlzottan felnagyítottak, úgynevezett pixeles képek lettek, vagy emléktábla részletét nagyították ki olyannyira, hogy az már zavaróan hat, élvezhetetlen.

Köpeczi Sebestyén József munkáiból című illusztrációk között három osztrák–magyar közös címer jelenik meg (II., 435.). Ezek nem Sebestyén, hanem Hugo Gerard Ströhl rajzai. A két következő oldalon Magyarország 1915-ös címerváltozatai, már Sebestyén rajzai, de ezeket egyszer már

megjelenítették *A magyar heraldika jellemző sajátosságai* című tanulmány (II. 28–31.) illusztrálásaként. Ott teljesen indokolatlanul, hisz az illusztráció nem talál a szöveghez, amelyben az erdélyi fejedelemségkori címerek jellemzőit ecseteli a heraldikus. (Az eredeti közlésben – Genealógiai Füzetek 3. évf., 1905. októberi sz., 91–92. – nincs illusztráció.)

A színes képek között Sebestyénnek tulajdonítják az 567. oldalon megjelenő Bethlen-címert, pedig az Bundschuh Ottó festménye.

Az 573. oldalt Románia címerváltozatainak szentelték, ám egyik sem Sebestyén munkája. Az első, képaláírása szerint, az „Egyesült Román Fejedelemségek címere 1877-ben”. Ezzel szemben a szív pajzsban levő Cuza-címer elárulja, hogy 1866 előtti, mivel Alexandru Ioan Cuza uralkodót akkor lemondatták. Valójában Szathmári Pap Károly által 1863-ban festett címerrel van szó. A második kortárs, vektoros rajz, aláírása szerint a „Román Királyság címere 1881-ben”. Ez sem talál. A képen Romániának még a királyság előtti, 1878-ban felvett címere látható, de hibásan, mivel a címerpalástra a királyi acélkoronát helyezték. A harmadik címer szintén vektoros ábrázolás, a szöveg szerint a „Román Királyság címere 1922-ben”. Tulajdonképpen a román középcímer, de egy évvel korábbi. A negyedik „Románia Szocialista Köztársaság 1965-ös címere”. Nem világos, hogy erre miért volt szükség. Ezt az oldalt megtöltötték a világhálóról lemásolt hibás címerekkel, melyeknek nincs köze Sebestyénhez. Ehelyett meg kellett volna jeleníteni a Román Királyság 1921-es címerét, mégpedig három változatban. Mégiscsak Keöpeczi Sebestyén József legnagyobb megvalósításáról van szó. Ezzel szemben csupán a középcímer képét közlik, s oly kis méretben, hogy aki nem tudja, mit ábrázol, nem is jön rá.

Az 574. oldalon megjelenik a Sebestyén család házának képe, de semmitmondó aláírással: „Köpeczi falurészlet”.

Az 599. oldalon három címert találunk közös aláírással: „A Magyar Unitárius Egyház címerábrázolásai”. Közülük az első nem az egyházé, hanem Köpecz községé, a harmadik az unitáriusoké, ám az nem Sebestyén, hanem Tóth István festménye.

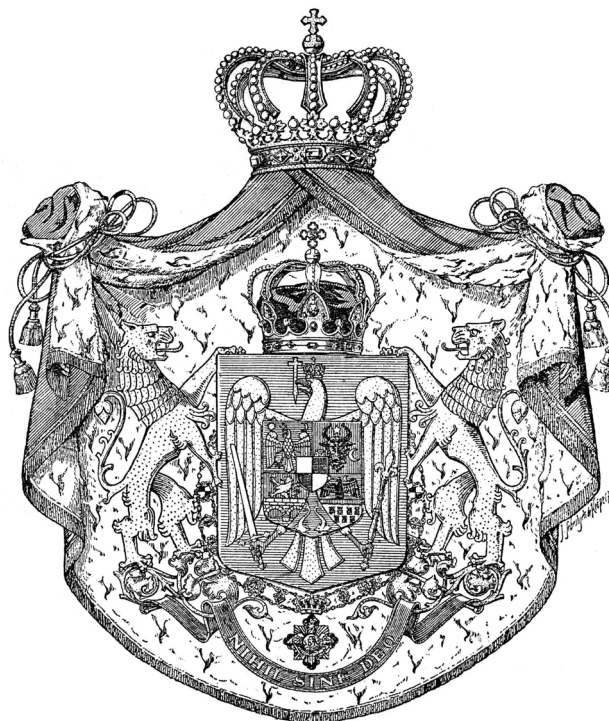
„Erdély egyszerűsített címere” – hirdeti a képaláírás a 605. oldalon. Mihez képest egyszerűsített, amikor Erdély teljes címere megjelenik a pajzsban zárt fejedelmi koronával. Emellett tölgy-, illetve olajág szegélyezi a pajzsot.

A színes címereknél tartva, hiányoljuk a *Keöpeczi Nemes Sebestyén Család Címerét* is. A művész festett abból néhányat.

A képanyagon látszik, hogy mindent, ami a szerző-szerkesztő keze ügyébe került, betett a könyvbe. Sokat kétszer is. Jól megválogatva, a kevesebb több lett volna.

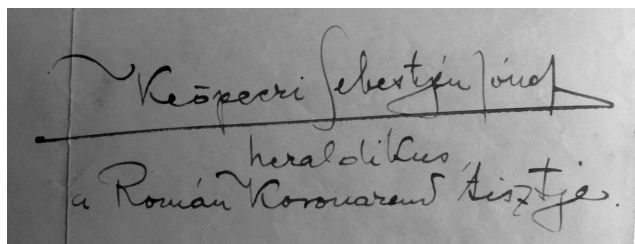
A monográfia összegyűjti Sebestyén József „valamennyi, írásban megjelent szaktanulmányát és kéziratban maradt munkáját” – írja Sas Péter a fülszövegben. Ehhez képest hiányoznak a németül és románul írt, megjelentetett dolgozatai, melyeket – ha már egészten akar valaki közölni – be kellett volna szerkeszteni eredetiben és fordításban is.

De nemcsak hiányról, hanem többletről is beszámolhatunk. *Megjelent munkái* felsorolásnál az 1920-as évszám alatt három címet találunk: *A román államcímer* (Közölve Sas

2. kép. A Román Királyság 1921-es nagycímere J. Sebestyén de Keöpecz aláírással. Megjelent az Univercul című napilap (39. évf. [1921. júl. 29.] 169. sz.) címlapján (A könyv nem közli)

Péter: *Az 1921-es román államcímer keletkezéséről*. In: *A közművelődés szolgálatában. Antológia a Művelődés 1990–1994-es évfolyamaiból*; *Báthory Kristóf fejedelem arcképe; Báthory István király arcképe* (In: Sándor Imre: *Kolozsvár címeres emlékei – mindkettő*). Az elsőnek mi köze lenne 1920-hoz, nem tudni. Az 1921-es államcímeréről egy évvel korábban írni, már profécia lett volna... Különben nincs is szó Sebestyén valamely munkájáról, csupán egy, a Sas Péter által jegyzett, a *Művelődés* c. folyóirat mellékletében, a *Könyvesház* 1992. évi 2. számában megjelent, s a későbbi antológiába bevalogatott írásról, amelyben a heraldikus Jakubovich Emilnek írt 1921 végén kelt levelét közli. Sebestyén abban írja le a román állam általa tervezett címerét. A másik két anyagnak annyi köze van 1920-hoz, hogy Sándor Imre *Kolozsvár címeres emlékei* című, a Genealógiai Füzetekben 1913-ban folytatásban megjelent munkáját akkor újra kiadták egyetlen füzetbe szerkesztve. Ennek egyik alcíme: *Báthory Kristóf címerei. 1580. 1581*. Ebben Sándor Imre leírja a vajda két címeres emléktábláját, valamint egy, a római katolikus gimnázium dísztermében levő életnagyságú, sarkában címerrel megjelölt, öt ábrázoló olajfestményt. A szerző lábjegyzete: „A costum Sebestyén József festőművész leírása”. Tehát, Sas Péter kiemelt egy Sándor Imre által írt dolgozathoz egy paszszust, annak címet adott, és Sebestyén írásaként tette közzé: *Báthory Kristóf fejedelem olajfestménye*, 1920. (II., 95.) Ugyanígy járt el a *Báthory István arcképe* című alfejezettel, melyet szintén Sebestyén neve alatt tett közzé: *Báthory István király*

3. kép. Keöpeczi Sebestyén József aláírása

olajfestménye, 1920. (II., 96.) Érthetetlen, miért kellett ilyen hamisításokhoz folyamodni. Sebestyén életműve ezek nélkül is kitesz egy kötetre valót.

A közölt tanulmányokat jó lett volna gondozni. Egyetlen példát hozunk fel. *A címer története* című, 1928-ban írt, kéziratban maradt dolgozatában, melyet Sas Péter beszerkesztett könyvébe, többek között ez olvasható: „Erdély címere mai formájában legelőször Báthory Zsigmond nagypecsétjén jelenik meg, 1590-ben. Erdélyen kívül a fejedelem hármás, sárkányfogát ábrázoló címere, a német-római szent birodalmi sas kebelén – mert birodalmi herceg volt – továbbá Munténia és Olténia egyesített és Moldva bölényfejes címere is szerepel, mert ez országoknak is ura volt.” (II. kötet, 234.) Ebben a rövid passzusban két alapvető hiba van. A szóban forgó nagy pecsét nem a jelzett időben, hanem öt évvel később keletkezett. Ugyanis mind Havasalfölddel, mind Moldvával 1595-ben írták alá a vazallusi szerződést, s ugyanabban az évben kapott birodalmi hercegi címet a fejedelem, akinek családi címere – a rangemelési oklevél szövegében – farkasfogakat tartalmaz. A másik tévedés, hogy Erdély címerének elemei együttesen nem ekkor jelentek meg legkorábban. Báthory Kristóf vajda 1580-ban kiadott emlékérmén már szerepelnek. Ezeket a hibákat szerkesztői jegyzettel korrigálni lehetett volna.

Az első átfogó, Keöpeczi Sebestyén József életét és művét áttekintő munka a heraldikus halála után 47 évvel jelent meg. Ha eddig váratott magára a könyv, még egy kis időt rá kellett volna szánni a felületességek küszöbölése érdekében. Az eredeti szándék – tudnillik, hogy a könyv célja minél több emberrel megismertetni a címerművészt és munkásságát – jobban megvalósult volna, ha a képanyag és a dokumentum anyag alapos megválogatásával olcsóbb kiadvány készül. A két vaskos kötet ára a kiadó könyvesboltjában 265 román lej (közel 19 ezer forint), kedvezménnyel 225 lej (mintegy 16 ezer forint). A kevesebb több lett volna.

Szekeres Attila István

Jelképek a Székelyföldön. Címerek, pecsétek, zászlók. (Szerk. Mihály János.). Hargita Megye Tanácsának Műemlékvédelmi Közzolgálat – Hargita Megye Hagyományörzési Forrásközpont – Udvarhelyszék Kulturális egyesület – Hargita Népe Kiadó. Csíkszereda, 2011. 290. p. (ISBN 978-973-1879-38-3.)

A könyv a 2009-ben megalakult Székely Címer-, Pecsét- és Zászlótörténeti Munkacsoport tevékenységének eredménye.

Tudományos igényességgel készült, ugyanakkor a legszelebb, történelmi jelképek iránt érdeklődő nagyközönségnek is szól. Megnyugtató módon bizonyítja, hogy Székelyföldön nemcsak igény van a múlt jelképeinek megismerésére és jelenkori használatára, de vannak helyi történész szakemberek is a múlt emlékeinek szakszerű feltárására, ápolására. A könyv három nagy fejezetre tagolódik. Az első (*Címerek*) két dolgozatot tartalmaz, mindkettő szerzője Szekeres Attila István. *A székely címer* című tanulmány összefoglalja a régebbi és újabb székely címer kialakulásának történetét, bemutatja az ezzel kapcsolatos legendaképződés főbb állomásait. *A székelydályai református templom címerei* című tanulmány pedig bemutatja és elemzi az 1500-as évek elején festett címerek jelentőségét és megoldást keres értelmezésükre. A második, a kötet legterjedelmesebb részét kitevő rész a 18–20. századi székelyföldi pecséthasználat emlékeit veszi számba hét tanulmány keretében. A törvényhatóságok, városok, községek, egyházi intézmények pecsétjeit és bélyegzőit mutatja be megfelelő részletességgel. Négy tanulmány szerzője Pál-Antal Sándor, egyé (*Csíkszéki római katolikus plébániák*) pedig Bicsok Zoltán. Külön ki kell emelnem Pál-Antal Sándor ebben a részben szereplő historiográfiai tanulmányát: *Pecséttani kutatások Erdélyben* címmel, amelynek melléklete 150 tételből álló erdélyi pecsét-történeti bibliográfiát is közöl, valamint Zepezcaner Jenőnek *A székely nemzet pecsétje* című összefoglalását a napjainkban is meglévő ezüst pecsétnyomó történetéről. A kötet harmadik része Mihály János két tanulmányát tartalmazza, egyik *A hadakozó székelység hadijelvényeiről, zászlóiról* szól, a másik pedig a – *Magyar nemzeti színek a Székelyföldön 1848–1849-ben* címmel – számos zászlótörténeti érdekesség mellett 48-as, eléggé viharvert zászlók napjainkban történő felbukkanásairól is beszámol. Kifejezetten igényes kivitelű, kemény táblás tanulmánykötet, amelyet örömmel kézbe venni. A könyv egyharmadát teszik ki a többnyire színes, jó minőségű képek, amelyeken a pecsétábrák is látszanak, azok értelmezhetőek, szervesen illeszkednek a tanulmányok szövegéhez. Örömmel nyugtázzhatjuk, hogy Székelyföldön jó színvonalon művelik a pecséttant, címertant és a zászlótörténetet. A könyv tartalmát tekintve alig-alig akad szóvá tenni való. Az Árpádok vörös-ezüst sávozott címerével kapcsolatban nem szerencsés „Árpád-sávós” címeréről beszélni (33., 37., o.), a kifejezés 1944-es használata miatt. A magyarországi heraldikai irodalomban kerüljük a kifejezés használatát. Néhol a hivatkozások esetén érdemes lett volna a forrásokig is visszazárni. A régi székely címer meglétét az irodalom Cserey Farkasra vezeti vissza (16-17. o.), de nem tudjuk meg, hogy ő írt-e erről valahol. Másodlagos irodalomra hivatkozva említi a könyv, hogy a székely vármegyei pecsétnyomóját a Magyar Országos Levéltárban őrzik (79. o.), de ezt nem ellenőrizték le, hogy valóban így van-e. Szerencsére csak néhány szerkesztési, korrektúrázási hiba (15. o. 4. jegyzet hiánya) maradt benne a szövegben, amely ezzel együtt is vitathatatlanul a székelyföldi címerek, pecsétek és zászlók nagy haszonnal forgatott kézikönyve lesz a következő években. Érdemes volt megjeleníteni, várjuk a folytatást.

Rácz György

Beszámolók

Beszámoló a VIII. Vexillológiai Napról

2011. november 12-én került sor a Zászlómúzeum, a Magyarországi Zászló Társaság és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság közös tudományos konferenciájára a Balogh László által alapított Zászlómúzeumban. Az ülészakot dr. Kovács Vilmos ezredes, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka nyitotta meg. Ezt követően szólt a jelenlévőkhöz Zentai Oszkár, a Józsefvárosi Önkormányzat Humán Szolgáltatási Bizottságának elnöke, majd Balogh László múzeumigazgató.

A sokrétű tudományos programban jól elkülöníthetőek voltak a történeti vexillológia tárgykörébe sorolható előadások, s egy másik – ez esetben kisebb csoportot alkotó –, az aktuális vexillológiát érintő témák. Említést érdemel, hogy döntően eddig ismeretlen, legújabb kutatási eredmények képezték az előadások tárgyát, s a hagyományoknak megfelelően az idősebb avagy a középgeneráción túl mód nyílt a legfiatalabb szakemberek szereplésére is. Valamennyi előadás színvonalas fényképanyag bemutatása kísérte.

Első előadóként Diószegi György beszélt *A zászlótartó megjelenítése a művészettörténet, a történetírás és az irodalom fényében* címmel. Gyulai Éva rendkívül érdekes előadást tartott Bethlen Gábor (besztercebányai) úgynevezett vérszászlójáról, amely ugyan nem maradt fenn, de korabeli metszete ábrázolásai ismeretesek. Katkóné Bagi Éva textilrestaurátor az egykori aradi országos ereklyemúzeum fennmaradt 1848–49-es zászlótöredékeiről, illetve egyéb textilek – egyenruhák, szolgálati övek stb. – anyagáról, s azok napjainkban folyó konzerválási munkálatairól tartott beszámolót. Csáky Imre az 1938-as katonai csapatzászló kürtön elhelyezett változatát ismertette vázlatos előadásában. Szemán Attila áttekintette a „bányász szentek” és különösen Szent Borbála vonatkozó ikonográfiai ábrázolásait a régebbi és újabb magyarországi bányászzászlókon. A ma Szlovákiában található anyag egy részét is bemutatta. Rainer Pál egy különleges zászlóról beszélt, amely gróf Pejachevich Antal tábornok 1798-as főispáni beiktatására készült, s kifejtette a számára láthatóan oly kedves heraldikai, falerisztikai, hadtörténelmi és természetesen vexillológiai vonatkozásokat is. Bíró Aurél korábbi kutatási irányába tartozó, de eddig fel nem dolgozott témát mutatott be: *Szűz Mária ábrázolások budapesti gyűjteményekben őrzött*

ipartestületi zászlókon. Pandula Attila az általa újabban kiemelten kutatott téma, a felvidéki halotti epitáfiumcímerek – eddig részletesebben nem kutatott – vexillológiai vonatkozásairól tartott széleskörű képanyaggal illusztrált előadást. Horváth Zoltán a zászlók világának legutóbbi eseményeit ismertette a tőle megszokott imponáló, lendületes stílusban, igen gazdag, naprakész illusztrációs anyaggal. Reider Mónika muzeológus, a Hadtörténeti Múzeum Zászlógyűjteményének újdonsült vezetője, most tartotta – rendkívül jól sikerült – bemutatkozó előadását tudományos konferencián, *Zászlószentelés 1923-ban* címmel. Török Róbert igen színvonalas előadásban egy lényegében teljesen feldolgozatlan, ismeretlen tárgykört, a budapesti zászlógyártás, illetve különösen a zászlókereskedelem újabb kori viszonyait ismertette. Polónyi Ádám László egyetemi hallgató ugyancsak bemutatkozó előadását tartotta az utolsó nemesi felkelések fennmaradt zászlóemlékeivel kapcsolatban. A fiatal kolléga színvonalas előadásából többek között kiemelendő az eddig ismeretlen ide vonatkozó történelmi ikonográfiai anyag szerepeltetése is.

Igen öröndetes, hogy hosszabb szünet után a fentiek közreműködésével 2011-ben már a második vexillológiai nap valósult meg, s az elképzelések szerint a jövőben is lesznek ilyen rendezvények. A jelenlévő szélesebb közönség, az érdeklődők megjelent nagy száma is mutatja, hogy az eddig elhanyagolt, s az utóbbi években sem igazán művelt vexillológia fontos szerepet tölt be a történeti segédtudományok körében, s történeti vonatkozásai igen fontosak.

Berzsenyi Anett

A Vajay Szabolcs emlékkonferenciáról. 2011. október 7–8. Budapest–Fehérvárcsurgó

Knights, Nobles, Diplomats. Social Networks and International Contacts in Historical Perspective. An International Workshop Commemorating Szabolcs de Vajay.

Körünkből tavaly örökre eltávozott Vajay Szabolcs idén ősszel lenne 90 esztendő. A rendkívül sokrétű, magát utolsó „reneszánsz emberként” meghatározó kiemelkedő személyiség rendkívül sajátos életutat járt be (erről Bertényi Iván lapunkban megjelent nekrológiájában részletesebben olvashatunk).

Vajay Szabolcs diplomataként, szépíróként is közismert, de elsősorban a történelem segédtudományainak nemzetközi szinten is kiemelt művelője, szaktekintélye volt évtizedeken keresztül. Rendkívül széleskörű, különböző nyelveken megírt munkássága a jövőben is segítheti a területekre vonatkozó kutatásokat. Az emigrációban élő tudós idősebb korában rövid ideig oktatott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (ELTE BTK), ennél valamivel hosszabban a Közép-európai Egyetemen (CEU), ahová Laszlovszky József hívta meg vendégprofesszornak. Az itteni nemzetközi posztgraduális oktatásban ugyan rövid időn keresztül, de sokrétű lehetőség kínálkozott káprázatos nyelvtudása és rendkívül kiterjedt történelmi segédtudományi ismeretei átadására.

Ugyancsak Laszlovszky József (CEU) szervezte meg a mostani konferenciát, amely Vajay Szabolcs 90 esztendősi jubileumának megörökítésére szolgált. A kétnapos ülésszak három helyszínen zajlott. Október 7-én pénteken délelőtt a CEU-n, ugyanaznap délután az ELTE BTK-n, illetve október 8-án gróf Károlyi György jóvoltából a fehérvárcsurgói Károlyi kastély könyvtárában. Az előadások zöme angol, illetve német nyelven hangzott el hazai és külföldi előadóktól. Közülük egyesek Vajay Szabolcs egykori barátai, pályatársai, illetve tanítványai közül kerültek ki, mások viszont – különösen egy német szakemberekből álló csoport – általánosabban foglalkoztak a történelem segédtudományainak művelésével. Az ő előadásaik közvetlenül nem kapcsolódtak jubiláns személyéhez.

Bak János (CEU) *Studies on Insignia* címen adott elő. Az egykori barát és pályatárs különböző utalásokat tett Vajay személyére illetve munkásságára. Laszlovszky József (CEU) *Frameworks of Medieval Dynastic Relations and International Contacts: The Role of Clerics in Anglo-Hungarian Relations* címen tartott előadást. Szélesebb körben foglalkozott az idős Vajay Szabolcs személyével illetve a CEU-n eltöltött rövid idővel és szerepével. Ennél a blokknál viszonylag szélesebb nemzetközi hallgatóság volt jelen, elsősorban a Közép-európai Egyetemen tanuló fiatalokból.

Az ELTE-n rendkívül csekély érdeklődés mellett tartott előadásokon szerepelt például Pandula Attila, aki évtizedeken keresztül baráti kapcsolatban állt Vajay Szabolccsal, akinek a történelmi segédtudományokkal kapcsolatos munkásságából elsősorban a falerisztikai vonatkozásokat taglalta. Így például a Johannita illetve a Máltai Lovagrendek magyar tagjaira vonatkozó corpusairól szólt. Pandula részletesebben kitért személyes kapcsolatukra, illetve Vajaynak a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság díszelnökeként játszott szerepére. Sághy Marianne áttekintést adott *Diplomaták, nemes értelmiségiek, tudósok – Vajay Szabolcs Párizsban* címen. Laszlovszky József *A magyar kalandozások skóciai Szent Margitig* címen áttekintést adott Vajay Szabolcsnak a középkori európai történelem tárgykörében folytatott kutatásairól. Kóczy T. László Vajay Szabolcsnak a Máltai Lovagrenddel kapcsolatos kutatásait ismertette, részletesebben beszélt a baráti kapcsolatukról is.

A konferencia második napján Fehérvárcsurgón került sor Vajay Szabolcs legendás, döntően a történelem segédtudományai, így például a heraldika, genealógia, falerisztika, illetve

a magyar történelem tárgykörében gyűjtött könyvtára hivatalság átadására. A könyvtár a család ajándékaént a Máltai Lovagrend magyar tagozatához került és tényleges megőrzési helye a fehérvárcsurgói Károlyi kastély lett. Mindenképpen kiemelendő e vonatkozásban gróf Károlyi György szerepe, aki a későbbiekben itt korszerű kutatóközpontot kíván kialakítani. A konferencia e napján német, illetve angol nyelvű előadások hangzottak el, részben például a már magyarul korábban is hallott előadások idegen nyelvű változatai (Sághy Marianne, Kóczy T. László). Veszprémy László *Anonymus and Szabolcs de Vajay: Novel and Modern Fiction* címmel adott elő. Bárány Attila (Debreceni Egyetem) *The Legacy of Szabolcs de Vajay in Medieval Dynastic Relations* címmel tartott előadást, Hunyadi Zsolt pedig *Creation and Re-organisation of a Network The Order of St. John on the Island of the Aegean Sea before the Beginning of the 16th Century* címmel. Külföldi előadók közül említést érdemel Vajay egykori tanítványa, Damir Karbic *Genealogy, Families, Social History. The Problem of the Noble Kindred in Croatia* című előadása.

A konferencián többször is bemutatott Vajay Szabolcsról közvetlenül a halála előtti időszakában készült fényképeket, illetve filmeket. Talán jobban illett volna az eseményhez Vajay „fénykorából” származó anyagok bemutatására. Sajnos a konferencia túl gyorsan és rosszul lett előkészítve, megrendezésének ténye csak szűkebb körben vált ismertté. A szervezésen, a lebonyolításon, néhány előadáson is érződött Vajay életművének kisajátítási kísérlete. Nyilvánvaló, hogy ezt a szellemi hagyatékot más szervezetek, így a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság is örökségének tekinti és a későbbiekben remélhetőleg Vajay családjával egyeztetve e körben is sor kerülhet a történelem segédtudományai ezen igen sajátos magyar személyiségének megünneplésére.

Berzsenyi Anett

Magyar jelenlét a romániai szakkongresszusokon

A magyar jelenlét fokozódása tapasztalható a Romániában – az utóbbi időben rendszeresen – két évente Jászvásárban (Iași) tartott Országos Genealógiai és Heraldikai Kongresszusokon, amelyeket az ottani székhelyű Sever Zotta Román Genealógiai és Heraldikai Intézet szervez. Míg a XIV.-en (2008. május 15–17.) egyetlen magyarként *Szekeres Attila István* erdélyi, sepsiszentgyörgyi heraldikus vett részt két előadással (*Keőpeczi Sebestyén József, illetve A Kovászna Megyei Levéltárban őrzött nemeslevelek címerei*), a XV.-en (2010. május 13–15.) *Szekeres Attila István* három dolgozata (*Címertani kutatások Erdélyben a XIX. és XX. században, Kovászna megyei közigazgatási címerek, A mezőmadarasi Szekeres család négy évszázada*) mellett még egy erdélyi magyar téma került napirendre: *Tudós S. Kinga* sepsiszentgyörgyi művészettörténész és *Violeta Barbu* bukaresti tudományos kutató *A fiak örökségéből való kizárása – az iktári Bethlen család a XVII. század végén* című előadása, melyet előbbi hiányában utóbbi olvasott fel. Az ideje, XVI. kiadásán (2012. május 10–12.) a magyar előadók és a magyar témák száma is növekedett. *Kocs János*

sepsiszentgyörgyi genealógus *Új módszerek a családkutatásban* címmel tartott előadást. Szekeres Attila István két előadással jelentkezett: *A címergyűjtő múzeum* címűben a sepsiszentgyörgyi székhelyű Székely Nemzeti Múzeum külső egységeként működő csernátoni Haszmann Pál Múzeumot, alapítóját, *id. Haszmann Pált* (1902–1977) mutatta be, különös tekintettel a múzeum helytörténeti gyűjteményében szereplő családi címerekre. A genealógiai szekció ülésén pedig a *csíkszentmihályi Sándor Imre* (1877–1930) által 1903–1913 között Kolozsváron kiadott *Genealógiai Füzetek* című családtörténeti folyóiratot ismertette, külön hangsúlyt fejtve a *Keöpeczi Sebestyén József* (1878–1964) heraldikus, a folyóirat illusztrátora, hét éven át társzerkesztője által készített címerrajzokra. *Prajda Katalin* budapesti posztdoktori kutató-ösztöndíjas *A firenzei Scolari család Erdélyben a XV. század első felében* című, olasz nyelven tartott előadásában Ozorai Pipóról és a Zsigmond-korban Erdélyben megfordult firenzei kereskedőkről értekezett. *Marius Diaconescu* bukaresti történész, egyetemi adjunktus *Nagy István (Stefan cel Mare) moldvai fejedelem és Drágffy Bertalan erdélyi vajda apatársakká válása* című előadásában egy újonnan felfedezett dokumentum tükrében rámutatott az állítás valóságára. A rekordot döntő, nyolcvan előadást tartalmazó XVI. Országos Genealógiai és Heraldikai Kongresszus helyszínén, a Moldvát és Havasalföldet perszonálunióval egyesítő *Alexandru Ioan Cuza* fejedelem 1859–1862 között jászvásári székhelyűl szolgáló palotában, az Egyesülés Múzeumában (Muzeul Unirii) az alkalomra két kiállítást rendeztek be. *Az erdélyi fejedelmek székelyeknek adott címereslevelei – válogatás a Magyar Országos Levéltár okleveleiből* címűt Tüdős S. Kinga és *Oborni Teréz*, az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa állította össze, s hiányukban előbbi munkatársa, *Violeta Barbu* mutatta be. *Az Erdélyi közigazgatási címerek* című tárlatot Szekeres Attila István rendezte be, és a kongresszus első napján tartott megnyitójában a tudományos alapú címertervezésbe nyújtott betekintést. A kiállítás a heraldikus által tervezett mai közigazgatási címerekből nyújtott izelítőt.

Szekeres Attila István

A „Zichy expedíció”

A 175 éve született gróf Zichy Jenő emlékére rendezett kiállítást „Zichy expedíció” címmel a székesfehérvári Szent István Király Múzeum és Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára a múzeum Megyeház utca 17. szám alatti épületében. Zichy Jenőt főként az általa szervezett, finanszírozott és

1894–1897 között vezetett, a magyarság korai történetét kutató ázsiai utazásokról ismerik. A kiállítás célja – amelynek címe jelképes – annak az „expedíciónak” a bemutatása, amely nem más, mint maga a Zichy életút. A gróf a fehérváriaknak ismert és fontos ember volt, hiszen jól képviselte érdekeiket – gondoljunk csak a Vörösmarty szoboregyletre, a városi színház alapítására, a történelmi és régészeti egyletre –, ám a kiállítás nem csak a Fehérvárhoz kötődő eseményeket mutatja be, hanem Zichy életének más színtereit is. A „helyi érdekek” mellett elhelyezi alakját abban a nagyobb politikai közegben, ahol mozgott. Bemutatja változatos tevékenységét – politikus, közéleti ember, mecénás, expedíciószervező, műgyűjtő –, de a vadászó, birtokait gondozó és kastélyait építő arisztokrata életmódját is. A tárlat szakszerűen ismerteti meg a nézőkkel a 19. század egyik arany emberét. A magyar ipar arany emberét, aki az 1879-es iparműkiállítást szervezte, a magyar néprajz, nyelvészet, és őstörténet arany emberét, aki lázasan kereste saját családját és nemzete őseit, eredetét. Jövedelméből finanszírozni tudta a kaukázusi kutatásokat, aminek igazi tudományos hozadékát csak az utóbbi évtizedekben fedezték fel. A magyar közgyűjtemények arany embere is volt, mert saját könyvtára mellett kastélyai a műgyűjtő arisztokrata „vendégszerető s műkincsekkel megrakott” épületei voltak. Ázsiai gyűjteménye az első magyarországi keleti múzeum volt és múzeumalapítási kísérlete már tiszteletre méltó vállalkozásnak számított akkoriban is. Titkos terve pedig a magyar levéltárügyet szolgálta: Batu kán zsákmánya nyomába eredt, hogy az állítólag Kínában megőrzött Árpád-kori okleveleket megszerezze. A kiállítás anyaga igazi közgyűjteményi összefogással létrehozott együttes. A kurátorok – Bányai Balázs és Kovács Eleonóra – mesteri igényességgel többféle típusú emlékeket sorakoztatnak: iratokat, festményeket, fotókat, szobrokat, régészeti tárgyakat, épület-tervrajzokat. Zichy hivatalos portréjával kezdődik a kiállítás, és figyelniünk kell arra is, hogy végigkísérik az egyes egységeket azok az ironikus grafikák, amelyek a Zichy-életmű egyes, arra érdemes darabjait emelik ki, különböző árnyalatban. A színház ügyét szinte a „hátán vitte”; de megjelennek túlkapásai is, hiszen a magyarok és saját őseinek keresése közben a tudósoknak meg kellett küzdeniük vele. A grafikák „rímelnék” arra a tényre is, hogy Zichyt igen gyakran ábrázolták a Borsszem Jankóban, néha persze igazságtalanul is kritizálva. A kitűnő rajzok Varga Gábor Farkas munkái, aki a kiállítás grafikusja is egyben. A tárlat 2012. szeptember 14. és december 16. között volt látható. A megnyitót megtisztelték a gróf kései rokonai is, a Zichy család több tagja.

Rácz György

E számunk szerzői

BEKE MARGIT ny. igazgató (Prímási Levéltár, Esztergom)

BERZSENYI ANETT egyetemi hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)

CSÍZI ISTVÁN főosztályvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

GÓCSÁNÉ MÓRÓ CSILLA igazgató (Blaskovich Múzeum, Tápiószele)

GYÖRKÖS ATTILA egyetemi adjunktus (Debreceni Egyetem)

MARTON-SZABÓ DOROTTYA levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

RÁCZ GYÖRGY főigazgató-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

SZEKERES ATTILA ISTVÁN címertani tanácsos (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 ives (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozásokor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnevet azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.”. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámok rövidítését) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötettszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézírathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikus PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Osli nem.